

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut sociologických studií

Katedra veřejné a sociální politiky

Diplomová práce

2018

Bc. Bohumír Žídek

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut sociologických studií

Katedra veřejné a sociální politiky

**Liberální kritika a reformy sociálního státu
na příkladu chilské penzijní reformy**

Diplomová práce

Autor práce: Bc. Bohumír Žídek

Studijní program: Veřejná a sociální politika

Vedoucí práce: Mgr. Ing. Olga Angelovská

Rok obhajoby: 2018

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 31. 7. 2018

Bohumír Žídek
podpis:

Bibliografický záznam

ŽÍDEK, Bohumír. *Liberální kritika a reformy sociálního státu na příkladu chilské penzijní reformy*. Praha, 2018. 96 s. Diplomová práce (Mgr.). Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut sociologických studií, Katedra veřejné a sociální politiky. Vedoucí diplomové práce Mgr. Ing. Olga Angelovská

Rozsah práce: 182 256 znaků

Anotace

Diplomová práce zkoumá vztah klasického liberalismu k sociálnímu státu. Zabývá se zejména koncepty vyvinutými takzvanými novými klasickými liberály reprezentovanými především badateli arizonské školy. Jejich ideje využívám k rekonstrukci tržně liberální teorie sociální spravedlnosti, kterou následně aplikuji na penzijní reformy v Chile a ve Švédsku. Práce rovněž shrnuje kritiku veřejných penzijních systémů ze strany badatelů teorie veřejné volby, která je následně využita k posouzení a dalšímu zkoumání výše zmíněných penzijních reforem. V případě obou reforem jsou oba tyto teoretické rámce použity k evaluaci dat získaných v rámci desk research. V tomto ohledu práce využila relevantní dokumenty, stejně jako data mezinárodních organizací a národních statistických úřadů. V poslední části diplomová práce vyhodnocuje primární data, jež byla získána prostřednictvím polostrukturovaných rozhovorů se sedmi českými liberály, a dále zkoumá jejich postoje jak k liberální teorii sociální spravedlnosti, tak k penzijním reformám v Chile a ve Švédsku.

Abstract

My master thesis explores classical liberal attitudes towards the Welfare State. It deals especially with concepts developed by the so-called new classical liberals (also called neoclassical liberals) represented by scholars of the Arizona School. I use their ideas to reconstruct free-market liberal theory of social justice, which is then applied to pension reforms in Chile and Sweden. The thesis also recollects critiques of public pension systems by public choice theory scholars, which are then used to explore a nature of the aforementioned pension reforms. In cases of both reforms, these theoretical frameworks are used to evaluate data obtained by a desk research. Relevant documents and also data of international organizations and national statistical offices were used. In its last part, the thesis evaluates primary data obtained by semi-standardized interviews with seven Czech classical liberals and explores their attitudes towards both the free market liberal theory of social justice and pension reforms in Chile and in Sweden.

Klíčová slova

Welfare state, sociální stát, sociální spravedlnost, klasický liberalismus, neoliberalismus, tržní demokracie, veřejná volba, Chile, Piñera, Švédsko, důchodové systémy, penzijní reforma

Keywords

Welfare state, social justice, classical liberalism, neoliberalism, libertarianism, market democracy, public choice, Chile, Piñera, Sweden, pensions, pension systems, pension reform

Title/název práce

Liberální kritika a reformy sociálního státu na příkladu chilské penzijní reformy

Poděkování

Poděkování patří vedoucí práce Mgr. Ing. Olze Angelovské za cenné podněty a nápady, které mi pomohly napsat lepší práci.

Dále bych chtěl poděkovat skupině Europe především za tvorbu, kterou vydala od roku 2006, jež mi zejména v dubnu pomohla výrazně pokročit v psaní teoretické části práce. Dále bych chtěl poděkovat interpretovi Moby, jehož album Hotel Ambient mi v únoru pomáhalo soustředit se při studiu dokumentů k případovým studiím.

Ing. Aleši Tůmovi, CFA děkuji za to, že napsal článek, který před lety poprvé podnítl můj – i když tehdy jen velmi povrchní – zájem o reformy penzí v Chile a osobu Josého Piñery.

Ing. Mateji Pankovčínovi patří vřelé díky za zapůjčení výtisku knihy Jasona Brennana *Libertarianism: what everyone needs to know*, stejně jako za fascinující diskuse o arizonské škole, zájem o teoretickou část práce a povzbuzování při jejím vzniku.

I would also like to thank John Tomasi, Jason Brennan, Matt Zwolinski and all the other philosophers of Arizona School. I would especially like to thank Jason Brennan for founding of the Bleeding Heart Libertarians blog which attracted me to the ideas of the Arizona School.

Dále bych chtěl poděkovat všem respondentům výzkumných rozhovorů, jmenovitě Ing. Pavlu Peterkovi, PhDr. Lukáši Kovandovi, Ph.D., Ing. Martinu Pánkovi, Doc. Ing. Jiřímu Schwarzovi, CSc., Ing. Petru Brabcovi, Ing. Viktoru Paggiovi a Mgr. Ing. Dominiku Stroukalovi, Ph.D. za jejich čas a ochotu diskutovat se mnou o svých názorech.

V neposlední řadě z celého srdce děkuji Mgr. Agátě Lukáškové nejen za to, že mi ve svém volném čase pomáhala s jazykovou korekturou textu.

Obsah

1	Úvod	1
1.1	Krise sociálního státu	1
1.2	Arizonská škola	1
1.3	Teorie veřejné volby	2
1.4	Reformy	3
1.5	Cíle diplomové práce	3
1.6	Výzkumné otázky	4
1.7	Doplnění cílů a otázek oproti odevzdaným tezím	4
1.8	Struktura práce a použité metody	5
1.9	Vymezení pojmů v kontextu práce	7
1.9.1.	Neoliberalismus	9
2	Liberální kritika sociálního státu	12
2.1	Sociální stát a liberální pojetí sociální politiky	12
2.1.1	Režimy sociálního státu	12
2.1.2	Dekomodifikace, nebo depolitizace?	14
2.2	Liberální teorie sociální spravedlnosti	15
2.2.1	Je sociální spravedlnost absurdní spojení?	15
2.2.2	Sociální justicida	16
2.2.3	Nerovnost a chudoba	19
2.2.3.1	Stále větší koláč	20
2.2.3.2	Welfarismus, sufficientarismus a prioritarianismus	21
2.2.3.3	Zvětšování koláče	22
2.2.4	Vztah liberálů k sociálnímu státu	23
2.2.5	Tržní demokracie	25
2.2.5.1	Jak budu vyhodnocovat reformy z hlediska tržní demokracie	27
2.3	Teorie veřejné volby	29
2.3.1	Tullockova kritika veřejného důchodového systému	31
2.3.1.1	Staří lidé jako zájmová skupina	33
2.4	Otázka produktivity	33
3	Liberální penzijní reformy	36
3.1	Důchodová reforma	36
3.2	Případová studie I: Chilská penzijní reforma	37
3.2.1	Základní principy reformy	37
3.2.2	Třípilířový systém a role státu	40
3.2.2.1	Systémy I. pilíře	41
3.2.2.2	Role státu v systému AFP	41
3.2.3	Přechod mezi systémy	42
3.2.3.1	Systém uznávacích bondů (recognition bonds)	42
3.2.3.2	Financování přechodu	43

3.2.3.3	Politický proces a zájmové skupiny	44
3.2.4	Dopady systému na občany a ekonomiku	46
3.2.4.1	Poplatky	46
3.2.4.2	Postavení OSVČ (self-employed) v systému	48
3.2.4.3	Zhodnocení příspěvků	48
3.2.4.4	Dopady na ekonomiku	49
3.2.5	Změny v systému	50
3.2.6	Chile z hlediska liberalismu	51
3.2.6.1	Liberální kořeny reformy	51
3.2.6.2	Chile z hlediska liberální sociální spravedlnosti	52
3.2.6.2.1	Data o chudobě	53
3.2.6.2.2	Chile z hlediska tržní demokracie	54
3.2.6.3	Chile z hlediska teorie veřejné volby	55
3.3	Případová studie II: Švédská penzijní reforma	57
3.3.1	Metoda virtuální kapitalizace (NDC)	57
3.3.2	Švédská penzijní reforma z roku 1994	58
3.3.2.1	Starý systém a potřeba reformy	58
3.3.2.2	Přechod na nový systém	60
3.3.2.3	Fondová složka	60
3.3.2.4	Garantovaný důchod	61
3.3.2.5	Systém NDC	61
3.3.2.6	Shody s Chile	62
3.3.2.6.1	Lotyšský mix	63
3.3.3	Švédsko z hlediska liberalismu	64
3.3.3.1	Liberální aspekty reformy	64
3.3.3.2	Švédsko z hlediska liberální sociální spravedlnosti	65
3.3.3.2.1	Data o chudobě	65
3.3.3.2.2	Švédsko z hlediska tržní demokracie	67
3.3.3.3	Švédsko z hlediska teorie veřejné volby	68
4	Očima českých liberálů	73
4.1	Vztah k sociálnímu státu	75
4.2	Vztah k sociální spravedlnosti	76
4.3	Vztah k penzijním reformám	80
4.3.1	Diskuse o změnách chilského systému	82
4.3.2	Srovnání Švédska, Chile a PAYG	83
4.3.3	Omezení výzkumu a poznatky nad rámec jeho cíle	84
5	Závěr	86
	Možnosti dalšího výzkumu	91

1 Úvod

1.1 Krize sociálního státu

V posledních letech je stále aktuálnější diskuse o reformách welfare state. Často se hovoří o krizi sociálního státu. Esping-Andersen (1996: 7) mezi příčinami této krize jmenuje měnící se ekonomické podmínky a nepříznivý demografický vývoj, především stárnutí populace. Oba tyto trendy podle něj ohrožují udržitelnost sociálního státu v budoucnosti.

Do diskuse vstupují i různé politické filosofie a ideologie, které nabízejí vlastní odpovědi na problémy welfare state. Jednou z těchto ideologií je i (klasický) liberalismus. Liberálové si samozřejmě ve své kritice welfare state všímají výše uvedených problémů. Vzhledem k tomu, že tyto problémy vidí i autoři mimo liberální názorové spektrum, lze říct, že taková diskuse není ani tak ideová, jako spíše technická. Na druhé straně někteří liberálové z těchto technických argumentů vyvozují poměrně radikální závěry, které jdou již za rámec technické diskuse. Tom G. Palmer (2012: 52) tak například předpovídá kolaps sociálního státu a volá po jeho nahrazení „spravedlivějšími institucemi“.

1.2 Arizonská škola

Filosofie klasického liberalismu je nicméně mnohem bohatší, než jak často bývá vnímána. V její tradici se navíc v posledních letech prosazují i noví myslitelé, kteří se ji pokouší uchopit novým způsobem. Motivace liberalismu jsou zároveň politickou, širokou i akademickou veřejností často do značné míry nepochopeny či dezinterpretovány. Právě tito noví myslitelé, kteří jsou označováni jako arizonská škola nebo nový klasický liberalismus, se snaží tento deficit napravit.

Zásadním přínosem arizonské školy je snaha uchopit koncept sociální spravedlnosti. S ním přitom pracuje několika způsoby. Prvním z nich je nové čtení starších (i současných) představitelů liberalismu, u nichž navzdory explicitnímu odmítání pojmu sociální spravedlnost lze tento koncept v nějaké podobě najít. Toto

nové čtení klasických liberálů lze najít u filosofů Jasona Brennana a Johna Tomasiho. Druhým z těchto dvou způsobů je, že se představitelé arizonské školy k hodnotě sociální spravedlnosti sami hlásí a považují ji pro svůj liberalismus za klíčovou. To lze velmi dobře pozorovat u Johna Tomasiho, který jednak ukazuje, jakým způsobem lze vytvářet nové teorie sociální spravedlnosti v teoretickém rámci tržní demokracie, jednak jakým způsobem lze tímto prizmatem reinterpretovat ty staré.

Proč si myslím, že bychom právě o pohledu nových klasických liberálů na sociální spravedlnost měli mluvit? Ačkoliv lze vést technickou diskusi o problémech nebo krizi sociálního státu, v dalším kroku si s ní nevystačíme. Jakmile se začne vést diskuse o podobě konkrétních reforem sociálního státu (například penzijního systému), můžeme narazit na těžko překonatelné bariéry mezi demokratickými socialisty či sociálními demokraty na straně jedné a klasickými či ekonomickými liberály na straně druhé.

Kořeny těchto bariér lze hledat právě v hodnotovém ukotvení obou politických filosofii. I hodnotová hlediska mohou (někdy i více než ta technická) hrát roli v odmítání liberálních řešení. Někdo může například říct, že konkrétní podoba důchodové reformy je v rozporu s hodnotou sociální spravedlnosti. V takovém případě liberálové nemohou vyhrát tím, že budou poukazovat na problémy nereformovaného systému nebo výhody navrhované reformní politiky. Pokud nemají vlastní teorii sociální spravedlnosti, tak nemají jak vyhrát. Existence takové teorie tím pádem představuje v kontextu debat o budoucnosti sociálního státu a jeho reformách zásadní změnu situace.

1.3 Teorie veřejné volby

Nutno podotknout, že představitelé arizonské školy rozhodně nezavrhují koncepty svých předchůdců, z nichž mnohé mají stále co říct. Jedním z konceptů, jehož poznatků se nový klasický liberalismus nebojí využívat a který zároveň výrazně ovlivňoval veřejné politiky ve dvacátém století, je teorie veřejné volby.

Teorie veřejné volby je – v kontrastu s arizonskou školou a jejím pojetím sociální spravedlnosti – důležitá pro vedení diskuse o budoucnosti sociálního státu a jeho reformách z technického hlediska. Pokud liberálové vědí, že oponent nesdílí jejich hodnotové přesvědčení, není přesvědčen o nedotknutelnosti vlastnictví nebo o

morálních argumentech pro širokou ekonomickou svobodu – potom mohou dojít k závěru, že by se měl diskusi o hodnotách zcela vyhnout. V tom případě budou upřednostňovat technickou diskusi, k níž jim širokou škálu nástrojů předkládá právě teorie veřejné volby

Noví klasičtí liberálové jako Tomasi a Brennan využívají poznatků teorie veřejné volby, aby poukázali na nepřijatelnost nebo minimálně defektnost některých veřejných politik z hlediska sociální spravedlnosti.

V teoretickém výkladu zároveň vynechávám podstatnou tradici liberální filosofie, kterou můžeme nazvat přirozeně právní, již představují z klasických liberálů John Locke, z libertariánských minarchistů Robert Nozick a odvozuje se z ní i doktrína anarchokapitalismu, vůči níž se Nozick ve svém díle vymezuje.¹

1.4 Reformy

Liberální ideje do určité míry hrají roli v konkrétních reformách. Obvykle však vliv těchto idejí není exkluzivní a reformy vznikají pod vlivem více ideologií a přístupů. To platí zejména v Evropě, kde lze obtížně hledat příklad čistě liberální reformy. Na druhé straně v případě chilské penzijní reformy můžeme do značné míry hovořit o téměř čistě liberálním řešení. Z tohoto důvodu jsem zvolil právě tuto reformu jako případovou studii liberální reformy sociálního státu.

Práce na tomto příkladu zkoumá, na kolik se liberální ideje dokážou promítnout do konkrétní reformy sociálního státu. Zároveň jsem se po konzultaci vedoucí práce rozhodl práci doplnit o srovnání s druhou prototypickou důchodovou reformou, jež proběhla v 90. letech ve Švédsku. Budu se snažit poukázat i na případné shody mezi oběma reformami a na liberální aspekty, jež lze identifikovat i ve švédském případě.

1.5 Cíle diplomové práce

Hlavním cílem práce je zmapovat, nakolik se liberální ideje dokážou promítnout do konkrétních reform welfare state, a to na příkladech chilské a švédské penzijní reformy.

Díličními cíli pak bude:

zjistit, jak představitelé nového klasického liberalismu (tzv. arizonská škola)

---

¹ Viz: Robert Nozick: Anarchie, stát a utopie. Praha 2005: Academia.

reflektují myšlenky předchozích představitelů liberalismu s důrazem na pojetí sociální spravedlnosti a kritiku welfare state;

vymežit kritiku veřejných důchodových systémů z pohledu teorie veřejné volby srovnat postoje konkrétních českých liberálů se zjištěními o penzijních reformách a teoriemi sociální spravedlnosti nových klasických liberálů.

1.6 Výzkumné otázky

V práci si kladu následující otázky:

- 1) Jaký je postoj nového klasického liberalismu k pojmu sociální spravedlnost a jeho obsahu?
- 2) Jaký je postoj nového klasického liberalismu k welfare state?
- 3) Jak k problematice penzijních reforem přispívá kritika veřejných důchodových systémů ze strany teorie veřejné volby?
- 4) Nakolik chilská penzijní reforma vyřešila problémy, které teorie veřejné volby a nový klasický liberalismus vytýkají welfare state?
- 5) Nakolik švédská penzijní reforma vyřešila problémy, které teorie veřejné volby a nový klasický liberalismus vytýkají welfare state?
- 6) V čem zůstává liberální kritika welfare state platná i pro chilský a švédský důchodový systém?
- 7) Jaký je postoj oslovených českých liberálů k oběma penzijním reformám a k liberálnímu pojetí sociální spravedlnosti?

1.7 Doplnění cílů a otázek oproti odevzdaným tezím

Výše uvedené cíle práce a výzkumné otázky se částečně liší od odevzdaných tezí diplomové práce.

S vedoucí práce jsme od počátku diskutovali o tom, že případovou studii zaměřenou na chilskou důchodovou reformu by mohla vhodně doplnit případová studie další penzijní reformy. Nakonec jsem zvolil Švédsko, které vedle Chile představuje další referenci v diskusích o důchodových reformách. Z tohoto důvodu je nově cílem práce zmapovat otisk liberálních idejí do konkrétních reforem nejen na příkladu chilské, ale i švédské důchodové reformy. Stejně tak k první výzkumné otázce týkající se Chile přibyla analogická otázka zaměřená na Švédsko. Švédsko bylo

zároveň doplněno i do druhé výzkumné otázky, jež se původně týkala jen Chile.

Dále jsem přikročil k mírné modifikaci výzkumné otázky u teorie veřejné volby, aby její zodpovězení bylo lépe uplatnitelné v další části. Protože se v ní zabývám právě penzijními reformami, upřesnil jsem výzkumnou otázku, aby předmětem nebyla kritika sociálního státu jako takového, ale konkrétně průběžně financovaných penzijních systémů.

Práce měla podle tezí vycházet jen ze sekundárních dat. Nakonec jsem se však rozhodl pro její účely získat i primární data ve formě polostrukturovaných rozhovorů s konkrétními českými liberály s cílem srovnat jejich postoje se zjištěními o penzijních reformách a teoriích sociální spravedlnosti nových klasických liberálů. Výzkumné rozhovory se tak týkají výhradně témat diskutovaných v předchozím textu práce, jak v teoretické části, tak v případových studiích, a dále rozvíjejí dosavadní zjištění. Výstup odpovídá na novou výzkumnou otázku, jaký je postoj těchto liberálů k popsanému liberálnímu pojetí sociální spravedlnosti a diskutovaným důchodovým reformám.

1.8 Struktura práce a použité metody

Na začátku teoretické části popisují liberální pojetí sociálního státu v návaznosti na Esping-Andersenovu typologii režimů sociálního státu. Diskutují některé limity tohoto přístupu a zároveň představují liberální pohled na otázku komodifikace a dekomodifikace, jež je součástí Esping-Andersenovy typologie.

Následně rekonstruuji liberální teorii sociální spravedlnosti na základě studia textů autorů arizonské školy Johna Tomasiho a Jasona Brennana. Popisují vztah nových klasických liberálů k chudobě a nerovnosti. Všímám si, jakým způsobem může z liberálního pojetí sociální spravedlnosti vyplývat i kritika sociálního státu, který z liberálního pohledu nemusí automaticky být nejlepším způsobem, jak dosáhnout sociálně spravedlivé společnosti. Dále představuji definice možných pojetí sociální spravedlnosti podle Brennana – jde o welfarismus, sufficientarismus a prioritarianismus. Velký důraz dále kladu na Tomasiho koncept tržní demokracie. Představuji možné postupy, jimiž lze podle mého názoru reformy posuzovat z tržně-demokratického hlediska. Následně jsem jednu z těchto metod zvolil a dále rozpracoval, abych ji mohl použít v případových studiích.

V další části stručně shrnuji základní koncepty teorie veřejné volby, jež lze uplatnit při kritice sociálního státu. Následně se soustředím na rekonstrukci kritiky veřejných důchodových systémů ze strany jednoho z hlavních představitelů tohoto směru Gordona Tullocka. Identifikuji významová jádra této kritiky a následně sestavuji postup, jímž lze penzijní reformy posuzovat na základě toho, nakolik vyřešily jmenované problémy. V závěru této části věnuji pozornost konceptu starších voličů jako zájmové skupiny a tomu, jakým způsobem se lze podle představitelů teorie veřejné volby s vlivem takové zájmové skupiny pracovat při plánování, prosazování a implementaci penzijní reformy.

V závěru teoretické části v krátkosti nastiňuji alternativní vývoj postoje k sociálnímu státu, který představují především badatelé kolem think tanku Niskanen Center. Ti se od liberální kritiky sociálního státu do značné míry odklánějí a hovoří o kombinaci univerzálního sociálního státu s deregulací ekonomiky.

V první části případové studie I prezentuji poznatky, jež jsem získal studiem dokumentů o chilské penzijní reformě a důchodovém systému, který z ní vzešel. V této části zároveň částečně vycházím z textu, který jsem v průběhu studia odevzdal jako seminární práci pro předmět Veřejná politika pod názvem Důchodová reforma v Chile – alternativa k průběžnému systému. Ve druhé části této kapitoly na chilský důchodový systém aplikuji liberální teorie sociální spravedlnosti rekonstruované v teoretické části práce. Dále vyhledávám v argumentaci autora reformy a ve výsledné podobě chilského penzijního shodu s koncepty welfarismu, sufficientarismu a prioritarianismu. Poté vyhodnocuji tuto reformu z pohledu konceptu tržní demokracie a z pohledu kritiky penzijních systémů ze strany představitelů teorie veřejné volby. Při tomto vyhodnocování zohledňuji faktory, jež jsem definoval v teoretické části. Zároveň zde uplatňuji metodu desk research, kde mi jako zdroje sekundárních dat posloužily veřejně dostupné databáze Světové banky, OECD a částečně i studie Petra Brabce a Kariny Kubelkové.

U případové studie II postupuji analogicky jako u případové studie I. V první části této kapitoly částečně stavím na svém vlastním textu, který jsem v průběhu studia odevzdal jako seminární práci pro předmět Evropská sociální politika pod názvem Systém NDC ve Švédsku. Pro desk research jsem ve druhé části této případové studie využil data švédského statistického úřadu, jež jsem si sám dohledal

a zpracoval.

V poslední části představuji výstup z vlastního výzkumu. Primární data jsem získal prostřednictvím osobních polostrukturovaných rozhovorů, jež jsem vedl s vybranými veřejně aktivními českými liberály. Ukazují a analyzují postoj těchto konkrétních lidí k liberální teorii sociální spravedlnosti, sociálnímu státu a penzijním reformám v Chile, ve Švédsku i obecně.

1.9 Vymezení pojmů v kontextu práce

V první řadě bych rád vymezil pojmy, které budu používat. Musím však zdůraznit, že toto vymezení má sloužit čistě pro účely této práce, abych se v ní mohl vyjadřovat konzistentně a srozumitelně. Explicitně tedy říkám, že v této části neuvádím žádné absolutní výroky, jak by se tyto pojmy měly používat mimo kontext práce.

Jejím tématem je liberální pojetí sociální politiky a liberální kritika *welfare state*. Proto je nezbytné vysvětlit především význam, v němž budu používat slovo liberalismus, případně z něj odvozené adjektivum „liberální“.

Slovo liberalismus má totiž velké množství významů, které se výrazně mění s kontextem a prostředím, v nichž je používáno. V českém veřejném prostoru se například v posledních letech zabydlel termín „městský liberální volič“, což má být jakési pracovní označení určité demografické skupiny, kterou ve volbách oslovují určití kandidáti či určité strany. Mezi strany oslovující „městské liberální voliče“ někdo může řadit i konzervativní, katolicky orientovanou KDU-ČSL.

V americkém veřejném prostoru bylo označení „liberal“ synonymem českého „levicový“. Bylo spojeno se zastánci větších vládních zásahů do ekonomiky, přísnějších regulací, vyšších daní a podobně. Tento význam přitom ovlivňuje anglofonní akademické zdroje, o mediálních textech nemluvě.

Velké úskalí tkví v nepřenositelnosti pojmů z jednoho kontextu nebo prostředí, kde je používán s jistým významem, do druhého, kde tento význam není vůbec samozřejmý. I z tohoto důvodu je důležité používání těchto pojmů hned v úvodu transparentně vyjasnit.

Esping-Andersen (1990: 26) vymezuje liberálního režim sociálního státu takto:

- závislost dávek na testování příjmů;
- skromné univerzalistické transfery;

- striktní pravidla pro udělování dávek;
- skromné sociálně-pojišťovací plány;
- nezájem o dekomodifikaci a sociální práva;
- pasivní nebo aktivní stimulaci trhu státem.

K tomu, jak Esping-Andersen vymezuje jednotlivé režimy a jejich hodnoty, je možné přistupovat kriticky, vzhledem k tomu, že jeho přístup je do značné míry normativní.² Nicméně bez ohledu na to, jak liberalismus sám hodnotí,³ je zřejmé, že v jeho vymezení je pojem liberalismus synonymní s pojmy jako klasický liberalismus, ekonomický liberalismus, tržní liberalismus a podobně.

Výše uvedené americké pojetí slova „liberal“ se podle mého názoru jednoznačně v souladu s tím, jak Esping-Andersen vymezuje sociálně demokratický režim sociálního státu. Tedy režim, který řeší takzvanou komodifikaci práce, dále je typický egalitářstvím a snahou o omezení příjmových rozdílů a vlivu trhu na společnost. (Esping-Andersen 1990: 27)

V zásadě se v textu ztotožním s tímto pojetím pojmů liberalismus a sociální demokracie. Tohoto pojetí se přidržím i v přístupu k anglofonním zdrojům. Pokud tedy autoři těchto textů použijí jiné slovo (například „libertarian“) a z kontextu bude zřejmé, že je použito ve stejném nebo velmi podobném významu, jak jsem vymezil pojem „liberální“, pak použiji právě toto české slovo. Naopak, pokud bude v originálním textu použit výraz „liberal“ a z kontextu bude zřejmé, že je použit ve stejném nebo velmi podobném významu, jak jsem vymezil pojem „sociálně demokratický“, potom sáhnu právě po tomto českém výrazu.

Nicméně arizonská škola, kterou se v podstatné části práce zabývám, se vypořádává i s politickou filosofií takzvaného moderního (případně levicového) liberalismu. Někteří zástupci této filosofie používají termín „high liberal“ a pracují s ním i autoři arizonské školy John Tomasi nebo Jason Brennan. Jak připomíná Tomasi (2012: 1), označení této filosofie za „vrcholný liberalismus“ nabízí paralelu k vrcholné renesanci, v níž vznikla ta nejlepší díla tohoto tvůrčího období. Podobně se tedy představitelé moderního „vrcholného“ liberalismu hlásí k pokročilejší verzi liberalismu oproti zastaralému liberalismu klasickému.

Tomasi (2012: 1) tento směr představovaný filosofy jako John Rawls nebo

² Pojetí sociálního státu a jeho režimů Espinga-Andersena bude ještě v textu věnována pozornost.

³ Hovoří například o liberální „obsesi trhem“. Viz Esping-Andersen 1990: 27.

Samuel Freeman charakterizuje mimo jiné tím, že klade silný důraz na sociální spravedlnost, zatímco ekonomickou svobodu naopak nepovažuje za zásadní. Pokud se vrátíme k výše uvedené Esping-Andersenově klasifikaci režimů sociálního státu, pak lze konstatovat, že z „vrcholně liberální“ politické filosofie by bylo velmi obtížné⁴ odvodit liberální režim sociálního státu. Naopak je zřejmé, že sociálně demokratický režim je s ní konzistentní. Takže i v tomto případě budu hovořit o sociálně demokratické filosofii.

1.9.1 Neoliberalismus

Pro úplnost v následujících odstavcích vysvětlím, proč v práci nebudu používat termín neoliberalismus. Tento pojem se často objevuje v textech levicových aktivistů, politiků nebo odborářů, lze se s ním setkat i v akademických textech. V mnoha případech jejich autoři usilují o odhalení neoliberalismu jako „nehumánní protispolečenské, potenciálně misantropické ideologie, případně jako cynického působení podivně anonymních sil, které chtějí vykořisťovat svět pro svůj vlastní prospěch“. (Hartwich 2009: 1)

Tento negativně zabarvený pohled pronikl například do materiálu Úřadu vlády Penzijní reformy od Chile po středovýchodní Evropu vydaného v loňském roce. Jeho autoři hovoří například o tom, že na chilský penzijní systém lze určitým způsobem pohlížet i „v souvislosti s propagandou, kterou v celosvětovém měřítku provádí [...] neoliberální kruhy“. (Úřad vlády 2017: 26) Na jiných místech (Úřad vlády 2017: 16-17; 27) se odvolávají na konspirační teorie Naomi Kleinové, podle níž je působení chilských liberálních ekonomů spojeno s jakýmsi zlovolným „neoliberálním“ spiknutím.

Podle mého názoru tedy používání pojmu neoliberalismus v tomto kontextu velmi často koreluje s neschopností nebo neochotou argumentovat v dobré víře – jinými slovy, neoliberalismu jsou přičítány nejen špatné výsledky, ale i špatné úmysly.

To samozřejmě neznamená, že je slovo neoliberalismus zcela zavádějící a za všech okolností nepoužitelné. Původně se slovo neoliberalismus objevilo na kolokviu Waltera Lipmanna v roce 1938 v Paříži (Renner 2003: 3) a zřejmě prvním člověkem,

---

⁴ Obtížné, nicméně nemožné. I když obvyklá interpretace Rawlsovy filosofie je sociálně demokratická, právě Tomasi (2012: 226-266) nabízí interpretaci tržně demokratickou.

který s ním přišel, byl sociolog a ekonom Alexander Rüstow. (Hartwich 2009: 4)

Tento neoliberalismus 40. a 50. let lze rozdělit na ordoliberalismus freiburské školy, který zastupuje například ekonom Walter Eucken, dále sociologický liberalismus, který vedle Rüstowa reprezentoval Wilhelm Röpke a nakonec evoluční liberalismus zastupovaný Friedrichem Augustem von Hayekem. (Renner 2003: 2-3) Nicméně je třeba podotknout, že v Německu se pro první dva proudy nakonec vžilo právě synonymum ordoliberalismus. Zmíněný Hayek sám o sobě jako o neoliberálovi nehovořil a Rüstow s Röpke ho řadili spíše k liberálům starého typu. (Renner 2003: 6) Ministr financí a pozdější spolkový kancléř Ludwig Erhard, který uvedl myšlenky německého ordoliberalismu do praxe, razil spojení sociálně tržní hospodářství. (Hartwich 2009: 26)

Označení neoliberalismus se tedy příliš neuchytilo. Sám Rüstow jím rozuměl jakousi třetí cestu mezi nespoutaným kapitalismem a socialismem. (Hartwich 2009: 18) Jak se časem ukázalo, jeho filosofie vyvolávala silný nesouhlas u některých původních účastníků Lipmannova kolokvia, například Ludwiga von Misesa. Ten byl k Rüstowově nelibosti stále věrný idejím starého, klasického liberalismu, který měla neoliberální koncepce překonat. (Hartwich 2009: 23-24)

Hartwich (2009: 2) podotýká, že se dnes v podstatě nikdo sám neidentifikuje jako neoliberál, naopak lidé, kteří jsou z neoliberálních názorů „obviňováni“, toto označení většinou odmítají. Je poněkud paradoxní, že zatímco Rüstow se slovem neoliberalismus vymezoval vůči „extremismu“ klasických liberálů, dnes jsou jimi často míněni právě „tržní fundamentalisté“. (Hartwich 2009: 1)

To se však v poslední době začalo poněkud měnit. Britský Adam Smith Institute a jeho bývalý výkonný ředitel Sam Bowman se k tomuto termínu začali hlásit.⁵ Tito noví neoliberálové jsou si velmi dobře vědomi, že v posledních desetiletích je toto slovo používáno jako negativní nálepka, k níž se nikdo nehlásí. Jejich cílem je naplnit ji pozitivním programem. Na jednu stranu má tento neoliberalismus stále relativně daleko ke třetí cestě v Rüstowově pojetí, nicméně stejně tak se nepodobá karikatuře „tržního fundamentalismu“. Jednou z podstatných charakteristik je zájem o téma chudoby a snaha pomoci chudým. V Bowmanově pojetí lze najít průniky s arizonskou školou, nicméně jeho přístup je více zaměřen na

---

⁵ Sam Bowman. I'm a neoliberal. Maybe you are too. [online]. Dostupné z: <https://medium.com/@s8mb/im-a-neoliberal-maybe-you-are-too-b809a2a588d6>

konkrétní řešení a *policy*, zatímco arizonská škola zůstává převážně na půdě politické filosofie.

Jakkoliv sympaticky se mi snaha těchto nových neoliberalů může jevit, negativní vnímání tohoto pojmu stále převažuje. To, v kombinaci s výše popsanou nejednoznačností termínu, mě vede k tomu, že se v práci používání označení neoliberalismus zdržím. Nebylo by to pro její účely užitečné a lze si zde vystačit s termínem liberalismus, jak jsem jej pro účely textu výše vymezil.

2 Liberální kritika sociálního státu

2.1 Sociální stát a liberální pojetí sociální politiky

2.1.1 Režimy sociálního státu

Součástí názvu této práce je pojem *welfare state*. Domnívám se však, že pro plynulost textu je vhodnější použít české synonymum. Tento termín lze do češtiny převést více způsoby, sám se zde přikloním k poměrně rozšířenému spojení sociální stát.

Jednu z typologií různých variací (režimů) sociálního státu rozpracoval dánský badatel Gøsta Esping-Andersen (1990: 9-34). Nejde zdaleka o jedinou typologii – i na základ Esping-Andersenova příspěvku vzniklo množství modifikací jeho typologie, případně návrhy typologií nových.⁶ Podle jedné z kritik například Austrálie a Nový Zéland nepatří mezi liberální režimy sociálního státu, mezi něž je Esping-Andersen zařadil. (Art a Gelissen: 146-147).

Rozdělení režimů podle Esping-Andersena je však pro tuto práci vysoce relevantní, neboť explicitně pracuje s ideologickým pozadím sociálních politik, které formují podobu jednotlivých variant sociálních státu. Pokud se chci zabývat liberálním pojetím sociální politiky, nelze se tomuto autorovi vyhnout.

V Esping-Andersenově popisu konzervativních korporativních režimů si lze všimnout poměrně zásadní věci pro diskusi o liberálním pojetí sociální politiky. Esping-Andersen (1990: 27) totiž píše, že konzervativním režimům nikdy nevedoula „liberální obsese“ tržní efektivitou a komodifikací. Použití takového spojení naznačuje, že Esping-Andersen liberálnímu pojetí není zrovna nakloněn, což je třeba v následující diskusi brát v úvahu.

Charakteristickým rysem konzervativního režimu, typického pro Německo nebo Rakousko, je zachování sociálního statusu. (Esping-Andersen 1990: 27). V bismarckovském penzijním systému se tak výše vypláceného starobního i invalidního důchodu odvíjí od výše příjmů, z nichž vyplývá i výše odvodů. Jinými slovy se řídí principem ekvivalence. (Vostatek 2010: 72)

Z liberálního pohledu lze říct, že etatistická rovina vycházející z Bismarckovy snahy posílit závislosti pracujících na státu se v konzervativním režimu projevuje tím,

---

⁶ Viz Arts a Gelissen 2002.

že peníze, které občan do systému pošle, nejsou jeho a nemá nad nimi kontrolu. Záleží na státu, kolik se mu nakonec rozhodne vyplatit.

Sociálně demokratický režim je charakteristický široce uplatňovaným universalismem a dekomodifikací sociálních práv. Výhody sociálního státu se v těchto státech rozšiřují i na střední třídu. Programy sociálně demokratického státu jsou tak široké, že vytěsňují tržní mechanismy. Vzhledem k vysoké nákladnosti potřebuje tento typ sociálního státu maximalizovat daňové výnosy, proto usiluje o maximální zaměstnanost. (Esping-Andersen 1990: 27-28).

Ve Švédsku, které lze zejména ve druhé polovině 20. století řadit k tomuto režimu sociálního státu, však politika zaměstnanosti nebyla příliš úspěšná. V letech 1950 až 2000 došlo při nárůstu populace ze sedmi na devět milionů k minimální – téměř nulové – tvorbě nových pracovních míst v soukromém sektoru. Nicméně až do konce 70. let probíhal doslova boom pracovních míst ve veřejném sektoru. Poté již neměl veřejný sektor kam růst, takže už ani v něm míst adekvátně nepřibývalo. Teprve v devadesátých let začala vznikat nová pracovní místa v soukromém sektoru v souvislosti s opětovnou liberalizací. (Sanadaji 2015: 32-33)

Sanadaji (2015: 40) rovněž upozorňuje, že ve Švédsku ještě na začátku 21. století docházelo k upravování statistik nezaměstnanosti. V roce 2004 se nezaměstnanost pohybovala oficiálně nad 5 %, jako nezaměstnané tehdy stát oficiálně evidoval 239 tisíc lidí, nicméně dalších 206 tisíc lidí bylo de facto nezaměstnaných, jen je úřady řadily do dvou zvláštní kategorií, jež se do statistik nezaměstnanosti nepromítaly. Při jejich započítání by se nezaměstnanost vyšplhala na 10 %. Navíc statistiku nezaměstnanosti snižovaly i předčasné odchody do důchodu, Sanadaji vidí jako problematické i časté nadměrné prodlužování dočasné pracovní neschopnosti. Otázkou tedy je, nakolik je politika plné zaměstnanosti, o níž Esping-Andersen hovoří, funkční a realizovatelná.

Liberální režim sociálního státu má potom podle Espinga-Andersena (1990: 26) následující rysy:

- závislost dávek na testování příjmů;
- skromné univerzalistické transfery;
- striktní pravidla pro udělování dávek, jež jsou často spojena se stigmatizací;
- skromné sociálně-pojišťovací plány;

- minimalizace efektů dekomodifikace, zadržování sociálních práv;
- pasivní (tím, že stát garantuje jen nutné minimum) nebo aktivní (přímou podporou) povzbuzování trhu.

Níže⁷ se ještě budu věnovat tomu, že právě vůči testovaným dávkám a s nimi se pojící stigmatizaci se liberálové mnohdy vymezují, přičemž se jedná o významný prvek jejich kritiky sociálního státu. V této souvislosti kritizují souvislost testování příjmů a striktních pravidel s pastí chudoby (*poverty trap*).

2.1.2 Dekomodifikace, nebo depolitizace?

Jedním z měřítek, kterým Esping-Andersen posuzuje jednotlivé režimy sociálního státu je míra takzvané komodifikace, případně naopak dekomodifikace. Tomasi (2012: 232) hovoří o tom, že sociálně demokratické režimy se snaží dekomodifikovat společnost tím, že ji politizují. Liberální přístup tedy lze reinterpretovat jako snahu o depolitizaci společnosti (prostřednictvím její komodifikace, jak by dodal Tomasi).

Nebezpečí politizace společnosti popisují jak arizonská škola, tak teorie veřejné volby, jimž jsou věnovány následující dvě části této kapitoly. V prvním případě je pro kritiku sociálně demokratické politizace (respektive dekomodifikace) společnosti klíčové, že podle liberálů nejméně privilegovaným či nejchudším členům společnosti více škodí, než pomáhá. V případě teorie veřejné volby je velký důraz kladen na schopnost organizovaných zájmových skupin prostřednictvím politizace prosadit své vlastní zájmy na úkor společnosti. Teoretikové veřejné volby tuto kritiku vznášejí i vůči veřejným PAYG důchodovým systémům.

Tomasi (2012: 232) popisuje skepticismus vůči kolektivním rozhodovacím procesům a vůči donucení, jež z nich vyplývá. Proces depolitizace (respektive komodifikace) společnosti v jeho pojetí znamená, že stát má vytvořit systém pobídek, jejichž prostřednictvím mohou být spontánní činnost a kreativita jednotlivců využity k naplnění žádoucích sociálních cílů, jež budou ku prospěchu všem členům společnosti, zejména těm nejchudším.

Naopak v politizaci vidí někteří liberálové obrovské nebezpečí do budoucna. Možná nejradikálnější je v tomto ohledu Tom G. Palmer (2012: 52). Podle něj kombinace populismu s nepříznivým demografickým vývojem může vést přímo ke

---

⁷ Viz *Vztah liberálů k sociálnímu státu*.

kolapsu sociálního státu. Pokud by k něčemu takovému skutečně došlo, následky by samozřejmě nejvíce pocítily ty skupiny lidí, jimž má sociální stát pomáhat. Proto Palmer volá po nahrazení sociálního státu „institucemi, jež jsou spravedlivější, férovější, efektivnější a nápomocnější potřebným“.

Jinými slovy – zatímco zastánci sociálně demokratického modelu mají obavy z nejistoty trhu, jíž chtějí předejít silným sociálním státem, který občany ochrání před možnými negativními dopady tržního prostředí, zastánci liberálního modelu se obávají, že jistoty sociálního státu nemůže nikdo garantovat a jejich rozšiřování činí lidi – zejména ty ohrožené chudobou – zranitelnějšími.

2.2 Liberální teorie sociální spravedlnosti

V následující části představím postoje liberálů k sociální spravedlnosti, chudobě, nerovnosti a sociálnímu státu. Tato témata hodnotím prismatem nového klasického liberalismu, respektive arizonské školy.

Název arizonská škola (*Arizona School*) lze najít například u politického filosofa Johna Tomasiho, kterého lze uvést jako jednoho z představitelů tohoto směru. Jméno tohoto směru je odvozeno od skutečnosti, že političtí filosofové tohoto zaměření jsou většinou do nějaké míry spjati s *University of Arizona*. (Tomasi 2012: 165) Sám Tomasi zde absolvoval magisterské studium a momentálně spolupracuje s místním Centrem filosofie svobody (*Center for the Philosophy of Freedom*).⁸

Vycházím z toho, jak sami čelní představitelé tohoto směru John Tomasi a Jason Brennan o daných otázkách uvažují. Dále představuji, jakým způsobem reflektují a (re)interpretují příspěvky předchozích představitelů liberalismu k těmto tématům. V neposlední řadě sám uvádím příklady myšlenek starších představitelů liberalismu, ale i těch současných stojících mimo arizonský proud, které do nějaké míry ilustrují aspekty liberalismu, na něž arizonská škola poukazuje.

2.2.1 Je sociální spravedlnost absurdní spojení?

Velká část představitelů tradičního liberalismu se často vyznačuje kritickým až odmítavým postojem ke konceptu sociální spravedlnosti. Sociální spravedlnost je přitom jedna z hodnot, jež je úzce spojena s konceptem sociálního státu.

---

⁸ Viz:

<https://www.brown.edu/research/projects/tomasi/sites/brown.edu.research.projects.tomasi/files/uploads/Tomasi%20CV%20.pdf>

Friedrich August von Hayek označil spojení sociální spravedlnost za sémantický podvod, který se blíží spojení lidová demokracie. Slovo sociální, tak jak se často používá, je podle něj ve skutečnosti totožné s voláním po distributivní spravedlnosti. Ta je podle Hayeka „neslučitelná s tržním řádem založeným na konkurenci i se vzrůstem a dokonce i jen se zachováním velikosti populace a bohatství“. (Hayek 1995: 128-129).

Podobně italský liberální autor Antonio Martino chápe spojení sociální spravedlnost jako synonymum pro distributivní spravedlnost. (Martino 2005: 139) Zároveň trvá na tom, že se liberálové musí mít na pozoru před nebezpečím, které pro společnosti představuje „mýtus sociální spravedlnosti“. (Martino 2005: 129)

Jeden z představitelů liberalismu arizonské školy Jason Brennan (2012: 129) oproti tomu sociální spravedlnost definuje jako morální standard, jehož prostřednictvím někteří lidé posuzují politické a ekonomické instituce. Základním měřítkem sociální spravedlnosti potom je, jak ty které instituce prospívají nejchudším nebo nejméně privilegovaným členům společnosti.

John Tomasi potom ve své práci *Free Market Fairness* poměrně přesvědčivě ukazuje, že i když liberálové jako Hayek nebo Martino⁹ samotný termín sociální spravedlnost zuřivě odmítají – sám Hayek jinde uvádí, že spojení sociální spravedlnost je podobně nesmyslné jako spojení „morální kámen“¹⁰ – sami s obdobným konceptem často pracují.

Právě zmíněný Martino (2005: 146) tak například uvádí, že ve svobodné společnosti musí existovat mechanismus, jak pomoci chudým, kteří se do nouze nedostali vlastním přičiněním. Tímto mechanismem by podle něj mohla být negativní daň z příjmu.

2.2.2 Sociální justicída

Pozici starších liberálních autorů, podle níž je spojení sociální spravedlnost absurdní nebo dokonce nebezpečné, označuje Tomasi (2012: 123-161) za jakousi formu alergie, kterou nazývá sociální justicídou. Jedním ze záměrů knihy *Free Market Fairness* a výzkumného projektu tržní demokracie je i mimo jiné poskytnout liberálům určité antihistaminikum, jež jim pomůže sociální justicídu překonat.

---

⁹ Hayekův příklad sám Tomasi uvádí, Martinův nikoliv.

¹⁰ Cit. podle: Tomasi 2012: 151.

Nechuť vůči sociální spravedlnosti je v liberální¹¹ tradici přítomna jako konstantní premisa. (Tomasi 2012: 123) Sociální justicída představuje biologickou až alergickou reakci na pouhou zmínku o sociální nebo distributivní spravedlnosti; argumentace tímto směrem je pro tyto autory (respektive jejich ideologii) stejná – téměř smrtící – hrozba, jako pro někoho včelí žihadlo. (Tomasi 2012: 124)

Tomasi (2012: 119-121, 124-125) rozlišuje celkem tři úrovně argumentace a sociální justicída se podle něj rozšiřuje postupně od první ke druhé i třetí. První úroveň se týká bezprostřední politické praxe, kterou Tomasi ztotožňuje s pojmem veřejná politika (*public policy*). Právě v ní jsou projevy argumentace sociální spravedlností pro liberální myšlenky osobní ekonomické svobody nejničivější. To však liberály vede k alergické reakci i na dalších úrovních obhajoby režimů (*regime advocacy*), již Tomasi ztotožňuje s pojmem politická teorie a nakonec i na nejabstraktnější úrovni politické filosofie.

Nicméně i když liberálové spojení sociální spravedlnost nevyužívají jakožto chytlavý slogan, sociální spravedlnost (nebo „něco jí velmi podobného“) odjakživa hrála „nenápadnou roli“ v obhajobě liberální filosofie a liberálního programu. Téměř všichni přední představitelé liberalismu totiž navzdory explicitnímu odmítání distributivní spravedlnosti obhajují svoji ideální představu institucí tím, že „tyto instituce vytvoří distribuční vzorce, ze kterých budou těžit chudí“. (Tomasi 2012: 125)

Mezi tyto představitele vedle Hayeka patří například John, Adam, James Madison, Herbert Spencer, Milton Friedman nebo Ludwig von Mises (Tomasi 2012: 127 – 135).

Nemá smysl na tomto místě smysl podrobně rozebírat, jak přesně zmínění autoři vyjadřovali potřebu obhajovat liberální instituce výše uvedeným způsobem. Tomasi (2012: 126) tyto obhajoby liberálních institucí a ekonomické svobody charakterizuje tím, že akceptují podmínku distribuční adekvátnosti (*distributional adequacy condition*). Podle ní je obhajoba kterékoliv formy liberalismu adekvátní pouze v případě, že je její součástí tvrzení, že podporované instituce pravděpodobně přinesou „žádoucí distribuci hmotných a společenských statků“.

Zajímavé je, že byl do výše uvedeného výčtu zařazen i Ludwig von Mises, který

---

¹¹ Připomínám, že slovo „liberální“ zde používám – stejně jako ve zbytku textu – tak, jak bylo vymezeno z kraje práce. Tomasi v této části mluví o „the classical liberal and libertarian traditions“.

je považován za obhájce „nekompromisního systému individuální ekonomické svobody¹² na základě konsekvenzialistického tvrzení, že takový systém maximalizuje celkovou produktivitu“. (Tomasi 2012: 134)

Tomasi (2012: 133-134) však poukazuje na Misesovo tvrzení, že liberálům záleží na chudých, a následně jeho další citace interpretuje tak, že přinejmenším částečně obhajuje liberální instituce a širokou ekonomickou svobodu tím, že zlepšuje situaci nejchudších jak absolutně, tak relativně.

K objasnění liberálního pojetí sociální spravedlnosti dále Tomasi (2012: 235) představuje Brennanův myšlenkový experiment. Na jedné straně máme fiktivní ParetoSuperiorLand, zemi zcela oddanou principům tržní ekonomiky, na druhé straně FairnessLand upřednostňující principy sociální spravedlnosti.

V první z těchto zemí je tak zcela garantována ekonomická svoboda a umožněn ekonomický růst bez jakéhokoliv omezení. Ve druhé z nich je regulacemi a redistribucí vynucováno rozdělení bohatství mezi chudými, středně-příjmovými a bohatými v poměru 15:19:24: (Tomasi 2012: 235)

ParetoSuperiorLand			
Rok	Chudí	Středně-příjmoví	Bohatí
2000	10	20	40
2001	10,4	20,8	41,6
2002	10,8	21,6	43,2
2025	26,7	53,3	106,6
2050	71,1	142,1	284,3
2100	505,1	1010,1	2020,2

FairnessLand			
Rok	Chudí	Středně-příjmoví	Bohatí
2000	15	19	24
2001	15,3	19,4	24,5
2002	15,6	19,8	25
2025	24,6	31,2	39,4

¹² Tomasi demonstruje, že kromě uvedených myslitelů podmínku distribuční adekvátnosti ve své argumentaci akceptovali i minarchista Robert Nozick (137-138), anarchista Murray Rothbard (137), spisovatelka Ayn Randová (135-136) nebo pravicový prezident Ronald Reagan.

2050	40,6	51,2	64,6
2100	108,7	137,7	173,9

Chudí v druhé z těchto zemí jsou na tom v průběhu prvních let mnohem lépe než v té první. Postupem času se však tato situace výrazně obrátí. Ekonomická svoboda v prvním případě povzbuzuje efektivní a rostoucí ekonomiku, ve druhém případě postupně dochází ke zpomalování. Už v průběhu čtvrt století jsou na tom chudí v první z těchto zemí lépe než v té druhé.

Úmyslem politických zásahů v druhé zemi v tomto myšlenkovém experimentu je dodržení Rawlsova principu difference – tedy zachovat jen takové rozdíly, které nejlépe prospějí těm nejméně zvýhodněným. Otázka pak zní, zda tedy hypotetická ParetoSuperiorLand principu difference a tedy i sociální spravedlnosti nakonec neodpovídá lépe. Odpověď pak ukazuje, které pojetí sociální spravedlnosti člověk zastává. Pokud by hypotetické upřednostnil hypotetické výsledky ParetoSuperiorLand, člověk ukazuje, že je pro něj důležitější bojovat proti chudobě než proti nerovnosti. To odpovídá liberálnímu pojetí sociální spravedlnosti. Nebo by upřednostnil rovnější distribuci bohatství i v případě, že by to znamenalo, že chudší budou chudší. Pak považuje za důležitější problém příjmovou nerovnost a má blíže k radikálně egalitářskému pojetí sociální spravedlnosti.

2.2.3 Nerovnost a chudoba

Liberálové se vymezují vůči předpokladu, že bohatí lidé automaticky bohatnou na úkor chudých, a že tedy existuje kauzální souvislost mezi chudobou a příjmovou nerovností: (Mises 2008: 69)

„Není to tak, že jedni jsou chudí, protože druzí jsou bohatí. Pokud by člověk chtěl nahradit kapitalistické společenské zřízení jiným, v němž by neexistovaly rozdíly ve výši příjmů, pak by dosáhl toho, že by všichni zchudli.“¹³

Brennan (2012: 136) tento argument reformuluje takto: neexistuje žádný měřitelný vztah mezi ekonomickou svobodou a nerovností. Dodává, že lze najít

¹³ „Es ist nicht so, dass die einen arm sind, weil die anderen reich sind. Wollte man die kapitalistische Gesellschaftsordnung durch die anderen ersetzen, in der es keinen Unterschied der Einkommensgröße gibt, dann würde man alle ärmer machen.“

určitou korelaci mezi Indexem ekonomické svobody sestavovaným organizací *Heritage Foundation* a listem *Wall Street Journal* a Giniho koeficientem měřícím rovnost bohatství. Mnohé státy jsou totiž dobře hodnoceny podle obou těchto kritérií.

Liberálové nicméně v zásadě říkají, že je nerovnost v pořádku, dokud pramení ze svobodných rozhodnutí svobodných lidí. (Brennan 2012: 134). Stojí tak v opozici vůči materiálním egalitářům. Zatímco egalitáři se domnívají, že by se měly snižovat nerovnosti mezi chudými a bohatými, liberálové oponují, že problém není v tom, že bohatí mají příliš, nýbrž v tom, že chudí nemají dost. (Brennan 2012: 135).

Francouzský ekonom a politik Lionel Stoléru dokonce napsal, že „rozlišování mezi absolutní chudobou a relativní chudobou je ve skutečnosti rozlišování mezi kapitalismem a socialismem“. Belgický socialista Daniel Zamora se jakožto odpůrce liberalismu a kapitalismu vůči tomuto jeho přístupu vymezuje. Říká, že pokud by socialisté akceptovali liberální pojetí sociální spravedlnosti, akceptovali by kapitalismus jako „dominantní ekonomickou formu“. (Jacobin 2014) Pozoruhodné je, že Zamora neargumentuje tím, že je liberální pojetí sociální spravedlnosti nespravedlivé, ale pouze tím, že takové pojetí legitimizuje kapitalismus a podkopává socialismus. Neodůvodňuje však, proč by měl být kapitalismus špatný a socialismus dobrý. Naopak Brennan či Tomasi opakovaně říkají, že tržní ekonomika je žádoucí především v tom případě, že prospívá chudým.

2.2.3.1 Stále větší koláč

Brennan (2012: 135) připomíná, že stále méně lidí zastává pozici zcela striktního materiálního egalitářství. Tento postoj by totiž skutečně znamenal, že by všichni členové společnosti měli mít stejný příjem, případně disponovat stejným majetkem. Pokud by egalitářská pozice byla správná, pak by bylo lepší, aby byli všichni lidé stejně chudí, než aby byli všichni bohatí, ale existovaly mezi nimi nerovnosti.

Podle liberálů by egalitářská pozice dávala smysl jen v případě, že by existovalo neměnné množství bohatství. Bourne (2018) však říká, že přesně tak to není: bohatství vzniká tím, že podnikatelé naplňují potřeby nebo touhy ostatních lidí, a tím zvyšují celosvětový blahobyt. Tanner (2018) dodává, že si celkovou míru bohatství můžeme představit jako koláč, jehož velikost je nekonečná, respektive se neustále zvětšuje.

Pokud velikost koláče roste, pak se zlepšuje situace všech, bez ohledu na to, jak velký kousek koláče se k nim dostane. Podle Tannera dokonce existence majetkové nebo příjmové nerovnosti zajišťuje, že se všichni, včetně těch nechudších, máme stále lépe. Aby koláč rostl, „potřebujeme nadané, riskující lidi. Potřebujeme, aby lidé chtěli neustále dosáhnout více.“ K tomu by, jak ilustruje parafrází ekonoma Garyho Beckera, podle něj bylo těžké někoho motivovat, pokud by všichni bez ohledu na cokoliv vydělávali stejně, měli by stejné postavení nebo společenský status. (Tanner 2018)

Brennan (2012: 135) liberální pozici shrnuje do bonmotu: „Chudí třetího světa umírají v důsledku hladu a nemocí, nikoliv v důsledku nerovnosti.“ V kontrastu vůči egalitářství mohou podle něj liberálové zastávat celkem tři pozice, případně nějakou jejich kombinaci – welfarismus, sufficientarismus a prioritarianismus.

2.2.3.2 Welfarismus, sufficientarismus a prioritarianismus

Tyto tři pozice jsou podle liberálů dostačující alternativou egalitářství. Welfarismus měří spravedlivost společenských institucí podle toho, zda přinášejí blahobyt většiny lidí. Podle sufficientarismu by lidé měli mít alespoň určité minimum, které jim umožní alespoň přijatelné životní podmínky. Podle prioritarianismu bychom při zvažování změn stávajících institucí měli více než jiná kritéria zohledňovat zájmy nejchudších členů společnosti. V případě naplnění těchto cílů přestává mít egalitářství z hlediska sociální spravedlnosti opodstatnění. (Brennan 2012: 136)

V tomto kontextu bych připomněl, že kritika chilského penzijního systému je velmi často vedena z egalitářských pozic. Na druhé straně je egalitářská pozice někdy kombinována i se sufficientarismem, který může být z liberálního hlediska legitimním způsobem posuzování institucí. V takovém případě bude zásadní, do jaké míry taková kritika vychází z validních fakt a správné interpretace dat. Posouzení pojednávaných penzijních systémů (chilského a švédského) z hlediska welfarismu, sufficientarismu a prioritarianismu bude věnována pozornost ve druhé části obou případových studií.

Jak bylo výše řečeno, liberálové jednak často odmítají existenci vztahu mezi ekonomickou svobodou a příjmovou nebo majetkovou nerovností, jednak považují otázku těchto nerovností většinou za v podstatě irelevantní. To však neplatí to beze zbytku.

Americký autor v tradici klasického liberalismu Charles Murray (2006: 4)

vedle chudoby vnímá jako důležitou i otázku nerovnosti. Do té míry, do jaké je nerovnost bohatství zapříčiněna svobodnou volbou jednotlivce, Murrayho netrápí. „Někteří lidé sledují osobní štěstí způsoby, které jsou doprovázeny vysokými příjmy, jiní zase způsoby, které jsou doprovázeny nižšími příjmy,“ argumentuje Murray. Ve svobodné společnosti tyto volby činíme dobrovolně, takže není o čem debatovat. Zde Murray v podstatě znovu opakuje výše uvedenou liberální pozici. U ní se však nezastaví.

Něco jiného totiž podle něj je nerovnost bohatství způsobená skutečnostmi, které lidé nemohou ovlivnit. Někteří lidé jsou podle něj do značné míry trestáni tím, že neměli v životě štěstí. Uznává, že společnost, která se tuto skutečnost snaží řešit přerozdělováním, má „srdce na správném místě“. Jinou věcí je, že toto řešení nemusí být vždy nejlepší. K tomu se však dostanu v následující části, která se zabývá vztahem liberálů k sociálnímu státu.

2.2.3.3 Zvětšování koláče

Tomasi (2012: 57-58) připomíná enormní ekonomický růst v posledních staletích. Soustředí se však více na příklady ze Spojených států, jedné z nejbohatší západní liberální demokracie. Nicméně faktem zůstává, že k výše zmíněnému růstu koláče dochází celosvětově. Data Světové banky totiž ukazují na neuvěřitelnou redukci extrémní chudoby v globálním měřítku, k níž dochází v posledních několika desetiletích.

Ještě v roce 1970 měl svět 3,69 miliardy obyvatel. Z nich podle současných měřítek Světové banky¹⁴ 2,22 miliardy žily v extrémní chudobě, jen 1,47 miliardy obyvatel v ní nežilo. Jinými slovy přes 60 % obyvatel planety žilo v extrémní chudobě. V roce 2015 měla Země již 7,35 miliardy obyvatel, ale v extrémní chudobě jich žilo již jen 0,71 miliardy – zhruba 9,66 %. Celkem 6,64 miliardy lidí nežije v extrémní chudobě. Tedy extrémní chudoba rapidně klesla v absolutních číslech i procentuálně. (Roser, Ortiz-Ospina 2018)

Vedle toho Tomasi (2012: 59) upozorňuje na problémovost přepočtů příjmů v různých obdobích historie, aby byly porovnatelné. Nemalá část lidského pokroku, díky němuž se žije lépe všem lidem včetně těch nejméně privilegovaných, lze finančně

---

¹⁴ „Extreme poverty is defined as living at a consumption (or income) level below 1.90 "international \$" per day. International \$ are adjusted for price differences between countries and for price changes over time (inflation)“

vyčíslit jen velmi obtížně. Připomíná ekonomku Deirdre McCloskeyovou, jež hovoří o reálném příjmu, který by byl odvozen od toho, kolik chleba nebo ostříhání u holiče si za svůj příjem můžeme koupit.

Tomasi (2012: 59) uvádí odhady, podle nichž průměrná americká rodina v roce 1875 utratila 74 procent svého příjmu za potraviny, oblečení a bydlení, zatímco v roce 1993 to bylo už jen 13 procent. Třímínutový hovor přes celé Spojené státy stál v roce 1950 devadesát hodin běžné práce, v roce 1999 stál minutu a půl práce.

Některé věci pak nelze penězi vyčíslit téměř vůbec. Například ani nejbohatší člověk na světě si v devatenáctém století si nemohl koupit záchranu života své matky, pokud trpěla pneumonií. Vakcína proti ní ještě nebyla vynalezena, zatímco v dnešním západním světě je dostupná každému. Jiné vynálezy zase ukazují i na to, že existují i jiné nerovnosti než příjmová nebo majetková. Například vynález pračky a dalších strojů, které zjednodušily a zrychlily domácí práce, zpočátku velmi pomohly zrovnoprávnění žen. (Tomasi 2012: 59)

2.2.4 Vztah liberálů k sociálnímu státu

Brennan (2012: 137) považuje existenci vládního selhání (*government failure*) za jeden z klíčových důvodů odporu liberálů vůči extensivním formám sociálního státu. Tento koncept je příspěvkem teorie veřejné volby, kterou se budu zabývat v následující části. V každém případě z existence vládního selhání mohou liberálové odvozovat argument, že extensivní sociální stát často nedostojí vznešeným úmyslům a vizím, se kterými je zaváděn. Obava liberálů z působení extensivního sociálního státu vyvěrá z předpokladu, že sám vytváří pasti chudoby (*poverty traps*).

Autorka Lisa Conyersová (2016: 36-51) přispěla do sbírky esejů různých autorů, kterou sestavil liberální autor Tom G. Palmer pod názvem *Self-Control or State Control?*, textem *Life in the Nanny State: How Welfare Impacts Those Who Receive It*. V něm se zabývá právě tímto aspektem amerického sociálního státu, který ilustruje na zkušenostech konkrétních účastníků sociálních programů. Jedním z příkladů, které uvádí, je skutečnost, že aby lidé splnili podmínky pro pobírání některé dávky nebo stravenek, musí prokázat, že hodnota jejich majetku nepřesahuje 2000 dolarů. Nesmí tak mít úspory, v některých případech museli prodat auto, které by jim mohlo pomoci v získání práce. Poslední případ podle autorky v poslední době mizí, když některé

programy osobní automobil z podmínek pro testování příjmu vyňaly. Na druhé straně to neplatí pro všechny sociální programy, takže majitel auta sice může dosáhnout na jedny dávky, ale u jiných už má problém. Jako další příklad tohoto problému Conyersová uvádí člověka, kterému příbuzní k narozeninám splatili dluhy za energie, což musel přiznat jako příjem a přišel tak o stravenky na příští tři měsíce a ještě musel vrátet peníze za stravenky, které dostal již o měsíc dříve. Dále uvádí příklady lidí, kteří nemohli pracovat, protože výpadek na dávkách by byl vyšší než příjem, který by jim dané zaměstnání zajistilo. Conyersová tak dochází k závěru, že sociální stát často lidem brání dostat se z chudoby, brání jim jakkoliv zlepšit svoji situaci a nutí je, aby na něm byli i nadále závislí.

Liberálové mohou být welfaristé¹⁵, aniž by museli být zastánci silného sociálního státu (*welfare state*). Domnívají se, že programy sociálního státu často fungují mnohem hůře, než jejich zastánci tvrdí, a v mnohých případech dochází k redistribuci směrem k poměrně bohatým lidem s konexemi, nikoliv k těm nejchudším. (Brennan 2012: 139-140)

Podle Charlese Murrayho přebujelý sociální stát v minulosti ukázal, že nefunguje a chudým nepomáhá. Jak jsem uvedl, Murray jde ve svém pojetí spravedlnosti za hranice tradičního liberálního uvažování. Jeho výše citovanou úvahu o nerovnosti v oblasti talentů Tomasi (2012: 164) přiřazuje k egalitářství náhody (*luck egalitarianism*). Celá Murrayho kniha *In Our Hands* představuje návrh nahrazení amerického sociálního státu konceptem nepodmíněného základního příjmu.

I když Murray (2006: 4) hovoří o nerovnosti, je patrné, že primárním záměrem není snížit rozdíly mezi jednotlivými příjmovými kategoriemi, ale pomoci nejchudším, aby se jejich podmínky zlepšily. Což je, jak bylo řečeno výše, základní rys liberálního pojetí sociální spravedlnosti. Tento přístup lze identifikovat i v dalších návrzích liberální sociální politiky nebo reforem sociálního státu.

Brennan (2012: 140) vidí stěžejní liberální argument proti rozsáhlému sociálnímu státu v tom, že „z dlouhodobého hlediska pomoc chudým nespočívá v tom, dávat jim almužnu. Spočívá v rozšiřování rozsahu příležitostí, které jsou pro ně dostupné. Z dlouhodobého hlediska pomoc chudým vyžaduje skutečný ekonomický růst.“

---

¹⁵ Tedy posuzovat spravedlivost společenských institucí podle toho, nakolik zajišťují blahobyt většiny lidí. Viz výše.

Tento argument má několik důsledků. Za prvé, Brennan (2012: 141) vzápětí připouští, že přerozdělování může chudým v některých případech pomoci, nicméně je třeba hledat způsob, jak jim pomoci z dlouhodobého hlediska. Argument proti redistribuci by pak byl, pokud by se prokázalo, že brzdí růst a tím pádem na ni doplácet i chudí, kterým se nezvyšuje životní úroveň natolik, nakolik by mohla.

Za druhé, jako velmi významný vidím důraz na „rozšiřování rozsahu [dostupných] příležitostí“ pro chudé. Brennan a David Schmidtz (2010) považují rozdělování svobody na negativní a pozitivní za mýtus. Pokud liberálové hájí svobodu označovanou jako negativní, pak jedině proto, že to považují za nejlepší způsob, jak maximalizovat tu označovanou jako pozitivní.

A konečně za třetí, tento argument otevírá příležitost k ospravedlnění současných sociálních států. Ekonom Joseph Heath (2011: 14) uvádí, že v zásadě existují tři normativní ospravedlnění současné podoby sociálního státu – rovnost (nutnost přerozdělování prostředků), komunita a efektivita. Sám (Heath 2011: 41) upřednostňuje třetí variantu. Pokud by silný sociální stát napomáhal efektivitě a růstu ekonomiky, pak by přispíval i k „rozšiřování rozsahu [dostupných] příležitostí“ pro chudé v dlouhodobém horizontu.

2.2.5 Tržní demokracie

Kniha *Free Market Fairness* Johna Tomasiho představuje výzkumný projekt tržní demokracie (*market democracy*). Tržní demokracii Tomasi (2012: 87) považuje za hybrid, který kombinuje perspektivy liberálů typu Friedricha Hayeka s náhledem sociálně demokratické politické filosofie zastoupené mimo jiné Johnem Rawlsem. Jde v zásadě o pokus posunout dosavadní snahy arizonské školy o krok dále.

Tradiční liberálové obvykle nevnímají vlastnická práva a ekonomickou svobodu absolutisticky. Často připouštějí možnost limitovaného přerozdělování, které by zajistilo existenci záchranné sociální sítě nebo státní financování vzdělání. Z filosofického hlediska jsou v tom však značně nekonzistentní. Jak si všímá Tomasi (2012: 126, 93), často se neobtěžují pro tyto věci hledat dostatečně pádné argumenty. Libertariánská (myšleno minarchistická nebo anarchistická) interpretace liberalismu to naopak řeší primátem ekonomické svobody jako hlavního lidského práva, z něž se teprve odvozuje vše ostatní. To znamená, že zmíněné prvky filosofie původních liberálů, které nejsou podloženy ucelenou teorií, libertariáni zahazují jako

nekonzistentní. Tržní demokracie je oproti tomu naopak přijímá za své, staví kolem nich potřebnou teorii a dodává chybějící argumentaci.

Hayekova kritika kategorie sociální spravedlnosti stojí na tom, že distribuce majetku a bohatství v tržní ekonomice je výsledkem spontánního řádu, nikoliv vědomého lidského plánování, a proto je absurdní na ni aplikovat principy spravedlnosti, podobně jako by to bylo absurdní u jakéhokoliv přírodního výtvaru. Tržní demokracie oproti tomu vychází z předpokladu, že způsob, kterým trh distribuuje majetek a bohatství není čistě přirozená danost. Jsou to konkrétní instituce dané společnosti, které do značné míry ovlivňují a spoluvytvářejí tržní distribuci. Základním úkolem politiky potom je vytváření rámce pravidel a institucí, které jsou v souladu se společností jakožto férovým systémem „spolupráce mezi občany odhodlanými respektovat se navzájem jakožto zodpovědné sebe-autory“ a vytvářejí podmínky, jež jsou akceptovatelné i pro ty nejslabší mezi nimi. (Tomasi 2012: 88)

Tržní demokracie přijímá za svůj ideál sociální spravedlnosti „formulovaný mysliteli jako Rawls“. Podle tohoto ideálu je institucionální uspořádání spravedlivé pouze v případě, že všechny nerovnosti, jež vzejdou z aktivit občanů po zajištění základních práv a svobod, se ukážou jako výhodné pro ty nejchudší. (Tomasi 2012: 89).

Zároveň tržní demokracie považuje nejširší pojetí osobní ekonomické svobody za jedno ze základních lidských práv. Tomasi (2012: 90) to odůvodňuje tím, že široké pojetí osobní ekonomické svobody je nevyhnutelným předpokladem pro rozvoj a uplatňování morálních schopností, které mají jako zodpovědní sebe-autoři. Tržní demokracie však odmítá výše uvedenou interpretaci liberalismu, jež chápe ekonomickou svobodu jako to hlavní lidské právo, od něž je všechno odvozeno, a nemyslí si, že je neomezená. Tomasi (2012: 91) naopak považuje ekonomickou svobodu za základní a přesto „omezenou“, což mimo jiné znamená, že není důležitější nebo „základnější“ než občanské a politické svobody.

Jaký je tedy vztah mezi ekonomickou svobodou a sebe-autorstvím? Tomasi (2012: 94) hovoří o prostoru, v němž se tržní demokracie pohybuje, jako o rozsahu sebe-autorství. Při nastavování tržně demokratických institucí a pravidel se pohybujeme právě v tomto rozsahu. Ten je ohraničen z obou stran dvěma extrémy.

Na jedné straně máme takové instituce, které oklešťují ekonomické svobody takovým způsobem, že znemožňují rozvoj sebe-autorství. Znemožňují ho tím, že silnými regulacemi a restrikcemi občanům brání realizovat ekonomické projekty a aktivity, jež jsou důležitou součástí jejich životních plánů. Na druhé straně podobně brání rozvoji sebe-autorství chudoba a nedostatek vzdělání. Pokud by tedy režim nedokázal podpořit občany, jimž by tato nouze bránila žít jako zodpovědní sebe-autoři, byl by rovněž nespravedlivý.

2.2.5.1 Jak budu vyhodnocovat reformy z hlediska tržní demokracie

Při posuzování konkrétních režimů a institucí z hlediska tržní demokracie zřejmě narazíme na určitou ambivalentnost. Na jednu stranu se zdá, že z hlediska tržní demokracie může obstát poměrně široká paleta různě modifikovaných veřejně politických režimů. Na druhou stranu není jasné, zda je takto konkrétní posuzování dostatečně dobře možné, dokud si nevytvoříme vlastní teorii sociální spravedlnosti, případně dokud tržně demokraticky neinterpretujeme tu stávající. Tomasi totiž říká, že sám neprosazuje žádnou konkrétní teorii jako tu nejlepší, jen na konkrétním případě Rawlsovy teorie ukazuje, jak ji interpretovat tržně demokraticky.

Co tedy s tím? Otevírají se tu při nejmenším tři varianty:

- 1) akceptovat Tomasiho práci s Rawlsovou teorií sociální spravedlnosti a posuzovat konkrétní instituce podle toho, zda jsou spravedlivé z hlediska této reinterpretační,
- 2) přijít s vlastní teorií,
- 3) přiklonit se ke konstatování, že všechny tržně demokratické teorie sociální spravedlnosti nakonec míří jedním směrem, sestavit základní rysy tohoto směřování a posuzovat instituce podle nich.

První možnost by podle mého názoru znamenala přílišné zafixování tržně demokratického uvažování v jedné poloze. Hrozilo by, že by tento postup dále přispěl k zaměňování jedné konkrétní aplikace tržní demokracie s tímto konceptem jako takovým. Proto se mi tato varianta jeví jako nevhodná.

Druhá varianta by nejvíce odpovídala Tomasiho představám o tom, jakým způsobem by se mělo s tržní demokracií dále pracovat. Na druhé straně by však výrazně překračovala možnosti této práce rozsahově, časově i tematicky.

Z těchto důvodů si dovolím sáhnout po variantě číslo tři. Důchodové systémy tedy budu posuzovat podle toho, do jaké míry vytvářejí podmínky pro zodpovědné sebe-autorství – ty by omezovala jak přílišná redistribuce redukující osobní ekonomickou svobodu, tak přílišný nezájem o to, zda systém zanechává část společnosti v chudobě. (Tomasi 2012: 95).

Tržní demokracie má přitom podle Tomasiho (2012: 108-109) tendenci upřednostňovat tržní řešení problémů, než sáhne ke státním regulacím. Explicitně pak hovoří o vztahu mezi generacemi, kdy by se tržně demokratické režimy měly snažit zajistit, aby si starší generace prostřednictvím vlády nepůjčovaly od těch budoucích. (Tomasi 2012: 255)

Primární účel zdanění je v tržní demokracii získání výnosu pro financování nezbytných funkcí státu, nikoliv snaha korigovat distribuci bohatství ve společnosti podle nějakého konkrétního standardu spravedlnosti. (Tomasi 2012: 112)

Jak tedy identifikovat, zda jsou reformy penzijního systému (respektive důchodové systémy, jež z nich vzešly) v souladu s tržně demokratickými principy? Logické bude u každé reformy sledovat následující čtyři faktory:

- 1) Došlo ke snížení, zvýšení, nebo zachování stávající míry vertikální redistribuce?
- 2) Nakolik je důchod závislý na mezigenerační solidaritě? Tedy: Došlo ke snížení, zvýšení, nebo zachování stávající míry horizontální redistribuce?
- 3) Zapojila reforma do systému nové tržní mechanismy?
- 4) Došlo ke snížení, zvýšení, nebo zachování stávající míry chudoby (penzistů)?

V prvních dvou případech je přípustné zachování stávajícího stavu. Naopak zvýšení redistribuce by v obou případech šlo proti logice tržně demokratických principů. Její snížení by s nimi bylo v souladu.

Zapojení tržních principů by zásadním způsobem zvýšilo možnosti rozvoje zodpovědného sebe-autorství. Naopak jejich oslabování odporuje tržně demokratickým principům a přibližuje systém k hraničním rozsahu sebe-autorství, kdy dochází ke snižování možností jeho rozvoje.

Zcela zásadní je vliv na chudobu a zejména chudobu penzistů. Problém samozřejmě je, že v tomto případě můžeme hledat korelace mezi vývojem tohoto faktoru a zavedením vyhodnocované reformy. Nemůžeme však prokázat, do jaké míry měla změna politiky na tento vývoj vliv. To je celkem pádný protiargument. Na druhé straně na něj lze odpovědět, že daná korelace může ukázat přinejmenším to, že daná reforma nezhatila pozitivní vývoj (což jí slouží ke cti) nebo naopak nedokázala zvrátit negativní vývoj (za což ji lze kritizovat).

Zároveň jsou poslední dva faktory v tržně demokratické logice významnější než první dva. Budu jim tedy v hodnocení reforem z hlediska tržní demokracie přisuzovat nižší váhu:

- 1) Snížení vertikální redistribuce = +1; zachování stávající míry = 0; zvýšení = -1;
- 2) snížení horizontální redistribuce = +1; zachování stávající míry = 0; zvýšení = -1;
- 3) zapojení tržních mechanismů = +3; rušení tržních mechanismů -3;
- 4) snížení chudoby (penzistů) = +3; zachování stávající míry = 0; zvýšení = -3.

Reforma, která je zcela věrná principům tržní demokracie by tedy byla ohodnocena 8 body, reforma, jež by šla zcela proti těmto principům, by dostala -8 bodů. Každá reforma, která se dostane do kladných čísel, bude z hlediska tržní demokracie pozitivním krokem.

2.3 Teorie veřejné volby

„[P]oliticians as businesspeople pursue policies that they think the people want because they hope the people will reward them with votes.“

– Gordon Tullock¹⁶

Teorie veřejné volby přináší zásadní analýzu veřejných institucí, z níž lze odvodit řadu pádných argumentů pro liberální kritiku sociálního státu. V zásadě využívá metod a nástrojů ekonomické vědy k analýze chování politiků a úředníků, jinými slovy k analýze fungování politiky a vládnutí. (Barry 1983: 102) (Butler 2012: 21)

Vzhledem k tomu, že zakladatelé teorie veřejné volby James Buchanan a

---

¹⁶ Tullock 2002: 6.

Gordon Tullock (ale i další představitelé tohoto směru) působili na Virginia Polytechnic Institute, je tento směr někdy nazýván virginskou školou. (Barry 1983: 102)

Barry (1983: 102) si všímá významného rozdílu teorie veřejné volby oproti rakouské ekonomické škole, především Hayekovi. Ten spočívá v tom, že virginská škola nesdílí Hayekovo přesvědčení, podle něž instituce svobodné ekonomiky vznikají jako spontánní řád. Naopak zejména u Buchanana lze podle něj sledovat silný racionalistický prvek a důraz na vědomou konstrukci vládních institucí ukotvenou ve společenské smlouvě.

Teorie veřejné volby vidí zásadní rozdíly mezi volbou veřejnou a individuální. V případě individuální ekonomické volby jednotlivec přímo pociťuje všechny její dopady, tedy nejen přínosy, ale i náklady. V případě veřejné volby ti, kteří rozhodují, ne vždy nesou náklady svého rozhodnutí. Rozdíl je i v tom, že v případě tržních transakcí musí obě strany (kupující i prodávající) s daným rozhodnutím souhlasit, zatímco v politické sféře se menšina musí podřídit i v případě, že jsou pro ni náklady příliš vysoké a rozhodnutí neakceptovatelné. (Butler 2012: 23)

Tullock (2002: 6-8) říká, že politiky volíme na základě jejich vynikající schopnosti získat hlasy. Proto i jednotlivé politiky navrhuje stejným způsobem, jako obchodníci vymýšlejí své produkty – tak, aby si je vybralo co nejvíce zákazníků, respektive voličů. Podle něj se od politiků nejedná o žádnou hanebnost, nicméně si nelze ani dělat iluze, že by byli vedeni čistě zájmem o veřejné blaho. Problém na straně voliče potom tkví v tom, že je v mnohem horší pozici než zákazník na trhu, který má jednoznačnou motivaci zjistit si o produktech dostatek relevantních informací. Volič však ví, že jeho hlas je jeden z milionů a zřejmě sám o sobě o ničem nerozhodne, proto nemá dostatečnou motivaci zjistit si o politických návrzích dostatek relevantních informací – nevyplatí se mu to. Na druhé straně jsou tu však voliči, kteří jsou velmi dobře informovaní o konkrétní oblasti, jež se jich bezprostředně dotýká, například zemědělci o dotacích nebo zaměstnanci oceláren o clech na dovoz oceli.

Teorie veřejné volby tedy popisuje vzájemně související problémy (racionální) nevědomosti voličů, informační asymetrie a vlivu zájmových skupin. Vliv zájmových skupin se projevuje především prostřednictvím dobývání renty (*rent seeking*) a

takzvaného logrollingu.

Logrolling je jeden ze základních mechanismů většiny demokracií. V zásadě jde o kupčení s hlasy, kdy zákonodárci hlasují pro návrhy, s nimiž nesouhlasí, výměnou za podporu svých návrhů. (Tullock 2002: 29) Pokud skutečně dochází k takto jednoduše popsatelné výměně hlasů, pak jde o logrolling explicitní. Vedle něj lze ještě identifikovat implicitní logrolling, kdy zákonodárci do jednoho hlasování zahrnou několik návrhů důležitých pro různé zájmové skupiny a různé skupiny zákonodárců, čímž získají vyšší podporu a zároveň mohou tvrdit, že nejde o kupčení s hlasy, nýbrž o kompromis vzešlý z demokratické diskuse. (Tullock 2002: 30; Butler 2012: 66-67).

Druhým zásadním principem, který teorie veřejné volby popisuje, je dobývání renty (*rent-seeking*). Jde o situaci, kdy se dané zájmové skupině vyplatí investovat zdroje, aby ovlivnila politické rozhodnutí, jež jí přinese vyšší zisky. Tullock (2002: 43) uvádí situaci, kdy by americký automobilový průmysl investoval zdroje, aby přesvědčil vládu, že má uvalit cla na dovoz automobilů z Jižní Koreje. Následkem bude, že americké automobilky vydělají více díky znevýhodnění konkurence, ale spotřebitelé na tom budou hůře, protože budou za automobily platit více peněz. Butler (2012: 75-76) zase zmiňuje skutečný příklad newyorských taxikářů. Tamní regulace určuje, maximální počet vozů taxi, jež mohou v New Yorku jezdit (13 tisíc). Současní taxikáři jsou tak chráněni před konkurencí, což jim umožňuje účtovat si více. Pro zákazníky je taková situace opět negativní – platí více a čekají déle.

Jedním z hlavních tvrzení teorie veřejné volby je, že výše uvedené mechanismy vedou k existenci vládní selhání (*government failure*). Základním předpokladem je, že pokud existuje tržní selhání a trh v některé oblasti nemá uspokojivé výsledky, nemusí to automaticky znamenat, že vládní zásah danou situaci zlepší. Státní intervence totiž může vytvořit další problémy, které mohou danou situaci ještě zhoršit. (Butler: 2012: 44)

2.3.1 Tullockova kritika veřejného důchodového systému

Jedna z ústředních postav virginské školy – Gordon Tullock – se o americkém programu sociálního zabezpečení a důchodových PAYG systémech obecně více rozepsala v eseji *Bismarckism*. (Tullock 2003: 289-304)

Zpochybňuje podle něj obvyklý předpoklad, že existence sociálního státu je nutná kvůli pomoci chudým. Odvolává se na původ systému sociálního pojištění u

německého kancléře Otto von Bismarcka a poznamenává, že v jeho případě lze těžko věřit přílišné starosti o osud chudých občanů. Jeho motivaci vidí z krátkodobého hlediska v neúspěšné snaze vyhrát volby a úspěšné snaze centralizovat mladý sjednocený německý stát. (Tullock 2003: 290)

V tomto kontextu bych připomněl pro liberální myšlení významný úsudek ekonomy Milтона Friedmana. Ten tvrdí, že je chyba posuzovat veřejné politiky a vládní programy podle úmyslů jejich autorů, protože by se měly posuzovat spíše podle svých výsledků. V tomto případě tak vlastně Tullock dělá přesně to, co bychom podle Friedmana dělat neměli. Na druhé straně se Tullockova analýza v žádném případě na toto konstatování neomezuje.

Tullock (2003: 289; 303-304) argumentuje tím, že odvody do PAYG důchodového systému (*Social Security tax*) společně se státním zdravotním pojištěním a odvody na pojištění v nezaměstnanosti výrazně snižují čistý příjem zaměstnance a zároveň mu garantují pokrytí určitých nákladů. Snížení příjmu znamená snížení prostředků, z nichž může zaměstnanec sám spořit, a zmíněné garance pak představují i snížení motivace spořit. To podle něj povede k nižší úrovni kapitálových investic a k pomalejšímu výkonu ekonomiky (nižší růst a nižší produktivita).

Reforma, jež by vyslyšela Tullockovu kritiku, by měla:

- 1) snížit objem peněz, které občan odvádí do veřejného systému sociálního zabezpečení;
- 2) zvýšit objem osobních úspor a/nebo prostředků na kapitálovém trhu;
- 3) podpořit růst ekonomiky.

Při vyhodnocování reformy tedy budou relevantní data týkající se výše osobních úspor, objemu kapitálových investic a růstu HDP po provedení dané reformy. Je však třeba říct, že pokud by některá reforma byla vedena přímo záměrem zvýšit čistý příjem zaměstnanců snížením odvodů a snížením garancí, které snižují motivaci ke spoření, mohlo by jít o zavedení minimální (univerzální nebo testované) dávky pro důchodce. Pak by bylo velmi zajímavé sledovat, nakolik by se Tullockovy předpoklady vyplnily. Nicméně pokud jde o reformy, které přímo zavádí povinnost spořit a investovat určitý podíl ze mzdy, odpověď je již do určité míry daná – je

vysoce nepravděpodobné, že by nedošlo ke zvýšení objemu kapitálových investic.

2.3.1.1 Staří lidé jako zájmová skupina

Tullock (2002: 50) tvrdí, že v USA fungují staří lidé jako dobře organizovaná skupina dobývačů renty, jejichž lobbistická organizace je financována přímo vládou. Většina z nich podle Tullocka věří, že si pouze vybírají peníze, které dříve odvedli do různých programů sociálního státu, nicméně ve skutečnosti dostávají více na úkor mladších občanů, kteří naopak ze systému dostanou méně než zaplatili.

Booth (2010: 4) potom mezi poznatky teoretiků veřejné volby na prvním místě uvádí prognózu, podle níž s rostoucím podílem starších voličů v populaci analogicky roste i úroveň veřejných důchodů. Tullock (2003: 293) odhaduje, že hranice, do kdy jsou lidé otevření změnám systému je 43 let. V zájmu lidí starších 43 let už by mělo být stávající systém zachovat, případně navyšovat výhody, jež jim z něj poplynou. Palmer (2012: 5) a Tanner (2012: 91-95) zřejmě vycházejí právě z tohoto předpokladu, když sociální stát a konkrétně PAYG systémy přirovnávají k pyramidovému schématu.

Booth (2010: 5) nicméně připomíná, že ve chvíli, kdy se změny systému nedotknou starších voličů, jsou penzijní reformy politicky průchodné. Například ve Švédsku se změny netýkaly občanů nad 57 let a ti tak neměli důvod se proti změně stavět. Architekt chilské penzijní reformy José Piñera (2016: 13) hovoří o principu, který lze shrnout do věty „nikdo vaší babičce nevezme její šek“.

2.4 Otázka produktivity

Na tomto místě bych se chtěl ještě na chvíli vrátit k otázce sociálního státu a produktivity. Již v části týkající se vztahu liberálů k sociálnímu státu jsem uvedl, že pokud by silný sociální stát napomáhal efektivitě a růstu ekonomiky, byl by z určitého úhlu pohledu ospravedlnitelný i pro liberály. Tomasi, jak bylo uvedeno, si myslí, že zpomalení růstu nepřispívá k rozšíření možností pro nejméně privilegované, spíše naopak. Podobně Tullock si myslí, že PAYG důchodový systém snižuje růst a produktivitu ekonomiky.

V poslední době v tomto ohledu došlo na liberální scéně k fascinujícímu vývoji, kdy se liberální a volnotržní think-tank Niskanen Center posunul k tomuto argumentu. Samuel Hammond (2018: 2) se tak ve svém eseji Free Market Welfare

State hlásí ke „klasicky liberální koncepci“, podle níž svoboda znamená „být autorem vlastního života, svobodný od ovládnutí“. První část této formulace je totožná s Tomasiho základním principem tržní demokracie, druhá potom v podstatě představuje definici negativní svobody.

Podle Hammonda je třeba rozlišovat mezi regulačními intervencemi, které lidem aktivně brání žít život podle svých představ nebo se účastnit oboustranně výhodných transakcí. Sem počítá například regulaci nájemného nebo koncesování živností. Tyto regulace zasahují do osobní autonomie a často i negativně ovlivňují ekonomickou efektivitu. Program univerzálního sociálního pojištění placený z daní se však podle něj tímto nevyznačuje. (Hammond 2018: 2)

Hammond (2018: 2-3) tak rozlišuje mezi intervencionistickým státem a státem sociálního pojištění. V zásadě argumentuje tím, že ekonomická krize švédského sociálního modelu v 70. a 80. letech byla způsobena nadměrnými regulacemi pracovního trhu a dalšími negativními ekonomickými intervencemi. V 90. letech však došlo k opětovné liberalizaci švédské ekonomiky, nicméně stát sociálního pojištění zůstal z velké části zachován.

Podle zastánců tohoto nového liberálního proudu je tedy třeba rozlišovat mezi velikostí státu nebo jeho výdajů na straně jedné a státními regulacemi na straně druhé. I když historicky je zvykem v rámci jednoho politického programu prosazovat velký stát a silné regulace, nebo naopak malý stát a slabé regulace, nemusí spolu tato dvě měřítká souviset. (Wilkinson: 2017)

Heath (2011: 27) se domnívá, že popisovat programy sociálního státu jako by šlo o přerozdělování „je potenciálně zavádějící“, neboť úplně stejně je lze popisovat jako svého druhu programy univerzálního státního pojištění. Právě z této teze vychází i Hammond (2017), který říká, že sociální stát bychom si měli spíše představovat jako formu „demokratického vzájemného pojišťovacího schématu než – jak bývá často vykreslován – znárodněnou variantu soukromé charity nebo způsob, jak vysát bohaté“.

Hammond i Wilkinson se tedy přimlouvají za spojení deregulace ekonomiky s relativně silným sociálním státem. S tím, jak roste ekonomika, roste i poptávka po sociálním státě. (Hammond 2018: 10). Hammond (2018: introduction) dokonce vidí současný vzestup protitržního populismu ve Spojených státech jako možný důsledek

nedostatečného sociálního státu. „Free Market Welfare State“ tedy chápe jako možnost, jak zachovat ekonomickou svobodu, otevřenou ekonomiku a výhody volného obchodu. Jako příklad uvádí Chile, kde byla po obnovení demokracie posílena záchranná síť, po níž byla poptávka, nicméně liberální ekonomickou politiku se do značné míry podařilo zachovat. (Hammond 2018: 10)

Máme tedy před sebou několik variací liberálního přístupu k sociálnímu státu. V jednom případě (Tomasi a arizonská škola) by teoreticky bylo možné sociální stát ospravedlnit, pokud by přispíval k ekonomickému růstu, který je klíčem k vyvedení lidí z chudoby. Ve druhém případě (Hammond a Wilkinson) se přímo s touto variantou počítá a naopak se předpokládá, že slabý sociální stát v silné ekonomice může vést regresi – politickým rozhodnutím, která ohrozí otevřenost ekonomiky, volný obchod a ekonomický růst.

Nicméně nelze říct, že by tyto dva přístupy byly v liberálním myšlení dominantní. Řada liberálů tak nejenže nevěří, že by sociální stát mohl sehrát pozitivní roli v ekonomickém růstu nebo pomáhat s ekonomickou liberalizací, ale měli by problém jej podpořit i v případě, že by tomu tak průkazně bylo. Naznačují to i výstupy výzkumných rozhovorů, jimiž se podrobněji zabývám v poslední části práce.

3 Liberální penzijní reformy

3.1 Důchodová reforma

Tomeš (2010: 227) stáří definuje jako přirozené, poslední období života, charakteristické postupným snižováním schopnosti pracovat. Pokud je stáří přirozené a předvídatelné, zůstává otázkou, nakolik lze samotný pokles příjmů v tomto období považovat za sociální událost, jež by měla být řešena sociálním pojištěním. Ostatně proto se veřejné důchodové pojištění zpočátku týkalo jen dělníků, kteří neměli možnost se na stáří zabezpečit sami. (Tomeš 2010: 232 – 233) Nakonec, jak bylo řečeno, například Tullock viní veřejný důchodový systém z toho, že se lidé často nedostatečně zabezpečí na stáří, protože na něj příliš spoléhají.

Logická liberální penzijní reforma by tedy mohla směřovat k nahrazení veřejného důchodového systému univerzální minimální dávkou, jež by zajišťovala, že by důchodci neklesli pod určitý stanovený standard.¹⁷ V minulosti o možnosti zavedení rovných důchodů v České republice hovořila ODS. (Vostatek 2010: 76) (Tlustý 2003: 96) Podobný efekt by mělo nahrazení veřejných důchodů základním nepodmíněným příjmem.

Liberální i technické námitky se často obrací vůči převládajícímu průběžnému (PAYG) způsobu financování veřejných penzijních systémů. Při této metodě financování dochází k vyplácení dávek z peněz vybraných od současných pracujících. Důvod, proč je tak kritizována, tkví především v její citlivosti na demografické změny. Pokud dochází k neustálému prodlužování průměrné délky života a zároveň ke snižování natality, znamená to, že se postupně zvyšuje počet lidí v důchodovém věku a snižuje počet lidí v produktivním věku. Čím dál tím méně mladších lidí musí tak financovat peníze čím dál tím více důchodců. (Tomeš 2010: 360-361)

To je i důvod, proč Tullock a další teoretikové veřejné volby hovoří o tom, že je tento systém nevýhodný pro mladší generace. Pokud totiž stát bude chtít nastalou situaci řešit, musí sáhnout ke zvyšování odvodů nebo ke snižování dávek. Tom Palmer (2012: 5), jak bylo uvedeno výše, dokonce hovoří o pyramidovém schématu. Lidé, kteří do takového schématu vstoupí poslední, do něj nejvíce vloží (kvůli

---

¹⁷¹⁷ Jde v podstatě o promítnutí konceptu sufficientarismu do oblasti policy. Viz: část „Welfarismus, sufficientarismus a prioritarianismus“.

zvyšování odvodů) a dostanou z něj nejméně (kvůli snižování dávek). Navíc v případě, že by se nepodařilo tyto parametry adekvátně upravovat, mohlo by dojít i ke kolapsu systému, což by znamenalo, že nejmladší generace plátců by z něj nedostala vůbec nic.

Alternativou PAYG financování je fondová metoda financování, kdy občané posílají peníze na osobní účet, který je jim pro tento účel zřízen. Peníze nebo jejich část je následně investována správci fondů, čímž by měly být zhodnoceny. (Tomeš 2010: 361 – 362) Právě tímto směrem se obvykle ubírají liberální reformy, přičemž nejdále se v tomto ohledu dostala reforma v Chile, o níž pojednává následující případová studie.

Vedle toho se v devadesátých letech objevila alternativní varianta reformy – metoda virtuální kapitalizace neboli systém NDC. V tomto případě se pojištěnci odvody připisují na virtuální účet. Systém tím vytváří přímou vazbu mezi zaplaceným pojistným a dávkou, čímž se zvyšuje transparentnost systému. Podobně jako u klasické fondové metody má pojištěnec přehled o tom, kolik do systému přispěl a kolik z něj může očekávat. Tomeš (2010: 363) poznamenává, že ve své čisté podobě by měl být finančně vyrovnaný, protože by přizpůsoboval výši dávek ekonomickým a demografickým změnám.

Nutno podotknout, že navzdory rostoucí popularitě NDC, někteří autoři považují takovou reformu za neopodstatněnou – například Disney (1999: 35) hovoří o zbytečné komplikaci při parametrických reformách a v důsledku o slepé uličce.¹⁸ Přece jen jde stále v zásadě o PAYG financování. NDC se poprvé objevila ve Švédsku, jemuž se budu věnovat v případové studii II.

3.2 Případová studie I: Chilská penzijní reforma

3.2.1 Základní principy reformy

Základním principem reformy bylo nahrazení průběžného dávkově definovaného systému (PAYG DB) příspěvkově definovaným fondovým (FDC). Na rozdíl od některých reforem, které se jí do nějaké míry inspirovaly a umožňovaly pracujícím částečný opt-out z průběžného pilíře, chilská reforma nabízela opt-out úplný.

---

¹⁸ Richard Disney. OECD Public Pension Programmes in Crisis: An Evaluation of the Reform Options. Washington 1999: World Bank. [online] Dostupné z: <http://documents.worldbank.org/curated/en/451481468740190275/pdf/multi-page.pdf>

Konkrétně se možnost dobrovolného přechodu na nový systém týkala občanů, kteří byli již v době implementace reformy přítomni na trhu práce: (Piñera 2016: 8)

„Každý pracující dostal možnost se svobodně ze státem provozovaného penzijního systému vyvázat a odváděnou daň místo toho vložit na účet osobního důchodu, nazývaný zkratkou PRA (Personal Retirement Account). Součástí systému se kromě důchodu stalo také invalidní a životní pojištění.“

Lidé, kteří na pracovní trh vstupovali již po zavedení reformy, se nového fondového systému účastnili povinně. Lze tedy říct, že po úmrtí posledního člověka, který se rozhodl zůstat v původním systému, tento systém definitivně zanikne. Povinnost spořit si na důchod se nicméně netýká OSVČ (*self-employed*), což je aspekt chilského důchodového systému, který je často kritizován a ve zbytku textu mu ještě bude věnována pozornost.

Zaměstnanec ani zaměstnavatel v systému PRA neplatí státu klasické odvody ze mzdy. Zaměstnavatel místo toho platí 10 procent zaměstnancovy mzdy přímo do zaměstnancova osobního účtu PRA. (Piñera 2016: 8) Zaměstnanci mají dále možnost si na svůj osobní účet posílat další prostředky nad rámec povinného odvodu. (Iglesias-Palau 2009: 7)

Občané mají možnost zvolit si kteréhokoliv ze soukromých správců penzijních fondů (*Administradora de Fondos de Pensiones*; AFP), který jim bude spravovat peníze nashromážděné v PRA, aby se co nejlépe zhodnotily. (Piñera 2016: 8) (Iglesias-Palau 2009: 7)

Správci AFP a jimi spravované fondy jsou přitom právně zcela oddělené entity. Tím je zajištěno, že i v případě, kdy společnost AFP skončí, klientův osobní účet PRA zůstane nedotčen. Kromě toho mohou občané volně přecházet mezi společnostmi AFP, podle výhodnosti nabízených podmínek – především jde o zhodnocení úspor a účtované poplatky. (Piñera 2016: 9)

Vstup na trh byl od počátku otevřen jak domácím, tak zahraničním společnostem. Smyslem bylo podle autora reformy Josého Piñery maximálně konkurenční prostředí, v němž musí společnosti prostřednictvím nabídky co nejlepších podmínek soutěžit o zákazníky. Odvětví bylo zároveň od začátku regulováno Úřadem dohledu nad AFP; správcovské společnosti například nesměly poskytovat jiné finanční služby. (Piñera 2016: 9) AFP jsou také regulacemi vázány

garantovat zaměstnancům minimální návratnost pro každý ze spravovaných fondů, která je odvozena od průměrné návratnosti všech fondů. (Acuña, Iglesias 2001: 11)

Součástí reformy byla i privatizace invalidních a vdoveckých důchodů, které rovněž zajišťují společnosti AFP. (Piñera 2016: 10-11) Povinná pojistka pro případ invalidity či úmrtí u AFP činí v průměru zhruba 3,4 procenta ze mzdy s tím, že tato částka pokrývá i její administrativní náklady. (Acuña, Iglesias 2001: 8)

Před reformou byl stanovený věk odchodu do důchodu 60 let u žen a 65 let u mužů. Tento parametr v Piñera u soukromých účtů do značné míry odpadá. Formálně sice takto stanovený věk odchodu do penze platí i nadále, nicméně roli hraje především ve výpočtu, kolik peněz musí člověk naspořit, aby mohl odejít do důchodu a v posouzení, zda má člověk nárok na minimální státem garantovaný důchod. (Piñera 2016: 11)

Pokud zaměstnanci na svém účtu nashromáždí prostředky, z nichž je možné vyplácet penzi v minimální výši 70 % průměrné mzdy z posledních 10 let, mohou kdykoliv odejít do důchodu předčasně. Zároveň si mohou přivydělávat, i když pobírají penzi, (Piñera 2016: 9) Acuña a Iglesias (2001: 6) hovoří o tom, že prostředky musí stačit alespoň na důchod ve výši 50 % zaměstnancovy průměrné mzdy a přesahovat 110 procent minimální státem garantovaného důchodu.

Důchodci si mohou zvolit jednu ze tří variant vyplácení penze z naspořených peněz: (Piñera 2016: 11)

1) Čerpat důchod od soukromé pojišťovny vyplácený z prostředků naspořených na jeho osobním PRA, podmínkou je mít tímto způsobem garantovaný konstantní měsíční příjem do konce života a vdovecké dávky v případě úmrtí;

2) nechat si prostředky v PRA a ty čerpat účelově ve výši omezené očekávanou délkou života a délkou života lidí, kteří by měli nárok na vdovecké dávky – v případě úmrtí se zbylé finance stávají jeho majetkem, takže s ním dědicové mohou nakládat podle uvážení;

3) případně lze první dvě varianty kombinovat.

Piñera (2016: 11) dále uvádí, že si klienti AFP mohou jednorázově vybrat prostředky naspořené osobním PRA nad rámec částky (70 procent ze mzdy) nutné

k zahájení vyplácení peněz podle jedné ze výše zmíněných variant.

V průběhu spoření si občané mohou volit z několika investičních portfolií. (Iglesias-Palau 2009: 7). Výběr mezi portfolii však nebyl v původní reformě zahrnut, byl zaveden teprve v letech 2000 až 2002. (Iglesias-Palau 2009: 18) Nicméně její autor reformy José Piñera tento krok kvitoval a považuje jej za jednu ze změn, která je v duchu původního záměru a nový systém zdokonalila. (Piñera 2016: 17) Konkrétně od roku 2000 získaly společnosti AFP oprávnění nabízet svým klientům dvě portfolia místo dosavadního jednoho, od roku 2002 jich je celkem pět. (Iglesias-Palau 2009: 18)

Regulace zároveň předepisují diverzifikaci investic prostřednictvím investičních limitů, které předepisují kolik procent minimálně a maximálně v jednotlivých portfoliích mohou tvořit akcie: (Iglesias-Palau 2009: 18)

- 1) Fond A – minimální limit 40 %, maximální limit 80 %;
- 2) fond B – minimálně 25 %, maximálně 60 %;
- 3) fond C – minimálně 15 %, maximálně 40 %;
- 4) fond D – minimálně 15 %, maximálně 20 %;
- 5) fond E – 0 %.

Muži starší 55 let a ženy nad 60 let věku nemohou investovat do nejrizikovějšího fondu A. Důchodci v režimu účelového výběru pak nemohou investovat do rizikových fondů A a B. (Iglesias-Palau 2009: 18)

3.2.2 Třípilířový systém a role státu

V této části chci popsat roli státu v chilském systému, respektive systémech, kterých lze identifikovat šest. Iglesias-Palau (2009: 9) je zařazuje do tří pilířů podle dělení Světové banky:

- **I. pilíř** – (1) bezpříspěvkové sociální důchody (PASIS) a (2) minimální penze pro přispěvatele do systémů druhého pilíře, jejichž nashromážděné prostředky nebo nároky jsou pod úrovní stanoveného minimálního důchodu.
- **II. pilíř** – (3) soukromý fondový (FDC) systém AFP, (4) dobíhající starý (PAYG DB) systém a (5) speciální systémy bezpečnostních složek, které byly z reformy vyčleněny.
- **III. pilíř** – (6) dobrovolný penzijní program řízený společnostmi AFP a dalšími soukromými finančními institucemi, který je stimulován daňovými pobídkami.

Ačkoliv tedy Piñerova reforma přenesla těžiště systému ze státního průběžného systému na soukromé fondové spoření, stát v něm i nadále hraje roli, která přesahuje úlohu regulátora soukromých společností AFP.

3.2.2.1 Systémy I. pilíře

Program bezpříspěvkových sociálních starobních důchodů (PASIS) má svůj původ v roce 1975. Jde tedy o jeden ze systémů, který je starší než Piñerova reforma. Vyplácí se osobám starších 65 let, kterým nevznikl nárok na důchody v některém z pěti zbylých systémů, invalidním občanům starším osmnácti let a duševně nemocným, pokud jejich příjem nepřesahuje 50 procent minimálního důchodu. Výše dávky se pohybuje právě kolem zmíněných 50 procent minimálního důchodu a stát ji vyplácí ze svých výnosů. (Iglesias-Palau 2009: 10)

Princip minimálního důchodu pak spočívá v tom, že všem občanům, kteří si spoří na důchod, stát při splnění podmínek garantuje vyplacení minimálního starobního, invalidního nebo vdovského důchodu. (Acuña, Iglesias 2001: 7)

Autor reformy tuto dávku prezentuje jako základní „záchrannou síť“, kterou popisuje takto: (Piñera 2016: 10)

„Pokud jste pracovali alespoň 20 let, ale vaše dávky po odchodu do důchodu čítaly méně, než je zákonem určený ‘minimální důchod’, měli jste od státu právě na minimální důchod nárok poté, co se vaše PRA vyčerpalo. A pokud jste těch 20 let neodsloužili, alespoň jste se mohli přihlásit o nižší typ sociálních dávek. V roce 2008 došlo k úpravě částek, což vedlo k růstu záchranných důchodů a prodloužení doby jejich vyplácení, protože růst země a její fiskální solventnosti dovolil existenci silnější záchranné sítě.“

3.2.2.2 Role státu v systému AFP

Soukromí správci AFP podléhají dohledu Úřadu dohledu nad AFP. (Piñera 2016: 10) Jde o státní instituci, financovanou z veřejného rozpočtu, úzce spolupracující s ministerstvem práce. Výdaje na tento úřad v minulosti dosahovaly zhruba 5,3 miliónu dolarů, což odpovídá 0,015 procentům jmění nashromážděného v penzijních fondech. (Acuña, Iglesias 2001: 12)

V čele instituce stojí dozorce přímo jmenovaný prezidentem. Mezi úkoly úřadu

patří: (Acuña, Iglesias 2001: 12-13)

- dozor nad spravováním účtů PRA a řádným informováním spořitelů;
- zasahování do procesu rušení a likvidace společností AFP;
- kontrola dodržování předpisů souvisejících s investováním prostředků do fondů, minimálním kapitálem a rezervami nebo povinných pojišťovacích a administrativních poplatků;
- kontrola účetnictví společností i fondů;
- proces udělování státem garantovaných dávek
- kontrola dodržování předpisů při posuzování invalidity lékařskými komisemi.

3.2.3 Přejchod mezi systémy

3.2.3.1 Systém uznávacích bondů (recognition bonds)

Při takto radikální reformě vzbuzuje velký zájem proces přechodu od jednoho systému ke druhému, se kterým se pojí mnohá úskalí. Zejména u starších lidí, ať už v důchodovém nebo předdůchodovém věku, může vyvolávat strach představa překonání dosavadního průběžného systému, do kterého celý život přispívali.

Stát proto musel důchodcům slíbit, že nepřijdou o peníze, na které měli nárok. Piñera (2016: 13) hovoří o principu, který lze shrnout do věty „nikdo vaší babičce nevezme její šek“. V rámci politického procesu jde o obzvláště důležitý bod, který se zdá klíčový pro komunikaci reformy směrem k veřejnosti a pro získání celospolečenské podpory.

Druhým úskalím je pak převedení pracujících, kteří již přispívají do starého systému, do systému nového. (Acuña, Iglesias 2001: 15) Jak bylo řečeno, místo povinného přechodu na nový systém, byl opt-out z průběžného systému a vstup do nového fondového systému zcela dobrovolný a povinně do nového systému vstupovali lidé, kteří začali pracovat 1. ledna 1983 a později.

Pro usnadnění přechodu se tak součástí systému staly takzvané uznávací bondy (*recognition bonds*). Ty měly za cíl vyjádřit příspěvek zaměstnance do dosavadního systému – respektive uznat nároky, které jeho dosavadními odvody vznikly – a přičíst je k prostředkům naspořeným a zhodnoceným na jeho účtu PRA. Bondy se indexovaly k inflaci a jejich reálný výnos dosahoval 4 %. Fungovaly jako

klasické státní dluhopisy, které držitel mohl prodat na sekundárním trhu a tím získat prostředky pro předčasný odchod do penze. (Piñera 2016: 13)

Hodnota bondu se vypočítala vynásobením 80 procent zdanitelného příjmu v období od 30. června 1978 do 30. června 1979 počtem let, kdy zaměstnanec přispíval do průběžného systému. (Acuña, Iglesias 2001: 16) Není jasné, jaký vliv mělo vyplácení uznávacích bondů na veřejné výdaje oproti scénáři, kdy by k reformě nedošlo – tedy zda byly vyšší, nebo nižší. (Acuña, Iglesias 2001: 16)

Do konce roku 1981 přešla z průběžného systému na Piñerův více než polovina zaměstnanců, na konci roku 1983 už to bylo více než 70 procent. (Brabec, Kubelková 2015: 522)

3.2.3.2 Financování přechodu

Piñera (2016: 13) hovoří o pěti zdrojích, kterými byl přechod na nový systém financován:

- 1) Vláda vydala dluhopisy s tržními úrokovými mírami, z nichž některé nakoupily společnosti AFP;
- 2) vláda zavedla daň z přechodu, která odpovídala¹⁹ rozdílu mezi původními odvody do průběžného systému a vyšší spoření v novém systému, jež byla při stejné výši důchodů o něco nižší – tato daň se postupně snižovala, až byla zcela zrušena;
- 3) privatizace velkých státních firem;
- 4) snížení vládních výdajů, omezení plýtvání;
- 5) nastartování ekonomického růstu.

Tuto strategii financování přechodu na nový systém a z něj vyplývajících deficitů lze rozdělit na dvě období. V prvním období se vláda soustředila především na snižování výdajů v oblastech mimo sociální zabezpečení a vydávala dluhopisy, zatímco druhé období bylo charakteristické zvýšením státních příjmů jednak v důsledku nastartování růstu, jednak prostřednictvím privatizace. (Acuña, Iglesias 2001: 31)

Celkový deficit penzijního systému dosahoval v roce 1981 4,1 % HDP. O rok později to již bylo 8,4 %. Nicméně již v roce 1998 činil tento deficit 3,9 %, tedy méně

---

¹⁹ Šlo o tři procenta příjmu, které platil zaměstnavatel. (Acuña, Iglesias 2001: 36)

než v roce 1981. (Acuña, Iglesias 2001: 34)

3.2.3.3 Politický proces a zájmové skupiny

Neopomenutelným úskalím přechodu je samotný politický proces, do kterého vstupují jednotlivé zájmové skupiny. Specifikem chilské reformy samozřejmě bylo, že k ní došlo za vlády vojenského režimu. Situace tedy byla výrazně odlišná než ve většině současných západních zemí a mnohé očekávatelné překážky prosazení a implementace reformy byly oslabeny.

Acuña a Iglesias (2001: 20) zdůrazňují, že vláda v tomto období rozhodně nepředstavovala monolitický celek. Naopak se podle nich názorové tendence zastoupených jednotlivců silně rozcházely s tím, že mnozí byli vůči „uvolnění prostoru soukromému sektoru v této oblasti a poskytnutí větší autonomie zaměstnancům“ skeptičtí.

Sám Piñera (2016: 21) pak hovoří o dvou zájmových skupinách, které u něj lobbovaly za změnu podstatných parametrů reformy, aby lépe odpovídaly jejich partikulárním zájmům. Šlo o odborové předáky, kteří chtěli ze systému odstranit zásadní prvek svobodné volby pracovníka a chtěli si v něm zajistit vlastní roli:

„Přišli jsme, protože naše podpora by se vám v budoucnu mohla velmi hodit. [...] Chceme po vás jen to, abyste ve svém plánu změnil jeden malý detail: Místo toho, aby si pracující mohli sami vybrat správce svého osobního účtu, mělo by ho za něj vybírat vedení odborové organizace, jíž je členem. [...] Pane ministře, zaměstnanci nevědí, jak takové rozhodnutí učinit. Jestliže se dohodneme, bude naším potěšením vám v budoucnu být nápomocni.“

Podobně měli chtít reformu modifikovat ve svůj prospěch i chilští bankéři, kteří podle Piñery prosazovali, aby účty PRA směly spravovat jen banky, případně, aby byl vstup na trh zakázán zahraničním institucím. (Piñera 2016: 21)

Obě modifikace měl autor reformy odmítnout s tím, že by první z nich odporovala hlavnímu smyslu reformy dát pracujícím svobodu rozhodování a navíc by vystavovala odborové předáky velkým korupčním tlakům, zatímco druhá zase omezovala konkurenční prostředí, které chtěl Piñera maximálně podpořit s tím, že jen tak mohl systém vytvářet pro klienty co nejvýhodnější podmínky.

Reformátorům nicméně hrálo do karet i dlouhodobé klima a vývoj v oblasti

sociálního zabezpečení v Chile. Acuña a Iglesias (2001: 20) připomínají, že přesvědčení o potřebě radikální reformy v této oblasti bylo v zemi rozšířeno již dlouho před rokem 1980, mimo jiné z důvodu předpokládané dlouhodobé nestability původního systému.

Cílem mělo být ochránit odvody občanů do penzijního systému před možnými negativními dopady krátkodobých politicko-ekonomických cyklů. (Acuña, Iglesias 2001: 24) V Piñerově pojetí to znamená především ochránit před tlaky zájmových skupin, negativními vládními zásahy, případně neblahými důsledky chybné vládní politiky.

Ani v tomto příznivém klimatu by však Piñera nemohl získat volné pole působnosti, pokud by nepřesvědčil důležité hráče, neměl by za sebou tým sdílející jeho vizi a nebyl by schopen reformy prodat veřejnosti.

Piñera (1994: 225) sám popisuje, jak vojenská vláda měla zájem na zlepšení ekonomické situace nejen po třech letech socialismu, ale po 40 letech ekonomického intervencionismu a protekcionismu. Z tohoto důvodu došlo k sestavení skupiny respektovaných podnikatelů, právníků a ekonomů, jichž se Pinochetovi poradci ptali, jak docílit celkového zotavení ekonomiky. Podle Piñery se jednotliví podnikatelé neshodli, neboť každý chtěl založit reformy na opatřeních, jež preferovaly nebo dotovaly jeho vlastní odvětví. Podobně každý právník měl vlastní vizi, zcela odlišnou od vizí ostatních přítomných právníků. Pouze přítomní ekonomové se shodovali na prosazovaných receptech – mimo jiné snížení deficitu, snaze redukovat inflaci, liberalizaci cen, otevření ekonomiky nebo privatizaci státních podniků.

Právě tato jednoznačná shoda ekonomů společně se schopností své názory obhájit podle Piñery (1994: 226) vedla k tomu, že Pinochetovi poradci jejich ekonomickou vizi přijali za svou. Tato shoda „chicagským“ ekonomům navíc pomohla, když byli zároveň pověřeni přípravou a implementací reformy.

Piñera (1994: 226) je přesvědčen, že v tomto byl příklad Chile unikátní ve srovnání s jinými vojenskými režimy. Uvádí příklad nespécifikované jihoamerické země, kde prezident jmenoval ministrem hospodářství člověka sdílející názory chilských ekonomů, ale pro zachování plurality názorů jmenoval ministrem práce člověka s naprosto odlišným přesvědčením. To podle Piñery nemůže fungovat, neboť vliv podstatných reformy opisuje J-křivku – tedy věci se krátkodobě zhorší, než se

podstatně zlepši. Právě chvíli, kdy se lehce zhorší, mohou nepřátelští členové kabinetu využít k naprosté diskreditaci reformy v očích prezidenta.

3.2.4 Dopady systému na občany a ekonomiku

3.2.4.1 Poplatky

Jednou z častých výtek vůči Piñerově reformě je, že správci osobních účtů si účtují příliš vysoké poplatky. Jinými slovy, že administrativní náklady jsou příliš vysoké a nesou je klienti.

Například deník média citovala Davida Blakea z Cass Business School v Londýně, který uvedl: (Mander 2016)

„Zpočátku se chilský model jevil jako velice úspěšný, jako nepříjemné vyústění se však zdá, že vybírané poplatky způsobily, že penze jsou mnohem nižší, než by mohly být.“

Podobné výtky zazněly i ze strany Andrése Velasca, který byl ministrem financí v první vládě levicové prezidentky Michelle Bacheletové. „Vládou pověřená komise nedávno dospěla k závěru, že správci na investicích generují vysoké reálné výnosy – v letech 1981 až 2013 činil průměrný meziroční výnos 8,6 %, ale vysoké poplatky ve sledovaném období snížily čistou návratnost ke 3 procentům za rok,“ napsal. Navíc tvrdí, že tyto vysoké poplatky zároveň zajišťují tučné zisky manažerům fondů. „A právě tato disparita mezi skromným důchodovým šekem a tučnými zisky manažerů pohání protesty,“ dodal. (Chugani, Simpson 2016)

Niemetz (2016: 19) argumentuje skutečností, že poplatek se nestrhává ze důchodového spořicího účtu, nýbrž se platí navíc k desetiprocentnímu odvodu ze mzdy. Jinými slovy poplatek nemá vliv na výši budoucích důchodů, jak by mohlo plynout z Blakeova výroku a do určité míry i z toho Velascova. Jediné, co důchody podle Niemetze snižuje, je aktuální spotřeba.

Proti Velascovým vyjádřením se vymezila Mezinárodní federace správců penzijních fondů (Federacion Internacional de Administradora de Fondos de Pensione; Federation of Pension Fund Administrators; FIAP). Jeho výpočty podle něj stojí na nesprávné metodologii, zcela ignorují, jak systém funguje a jeho závěr, že od výnosu 8,6 procenta je třeba odečíst pět procentních bodů, je tedy podle FIAP chybný. (Chugani, Simpson 2016)

„[P]oplatky, které fondy AFP obdržely, tvořily v posledních pěti letech necelých

0,6 % penzijních fondů a jsou výrazně nižší než účtované poplatky v penzijních programech zemí OECD.“ (Chugani, Simpson 2016)

Kontext poplatků u individuálních penzijních účtů v dalších zemích je klíčový. Příklad země, u níž je někdy poukazováno na problém s výší těchto poplatků je Mexiko. Zde proběhla v roce 1997 důchodová reforma postavená na nahrazení PAYG systému silným FDC pilířem doplněným o garantovaný minimální důchod (Sales-Sarrapy, Solis-Soberon, Villagomez-Amezcuca 1998: 145) podobně jako v Chile.

Odišný je potom případ Švédska, které jako první zavedlo místo klasického DB PAYG pilíře jeho významnou inovaci ve formě systému fiktivních účtů (NDC PAYG). Tuto inovaci doplňuje oproti Chile nebo Mexiku podstatně slabší povinný druhý fondový pilíř.

Poplatky v povinných DC systémech srovnávají Tapia a Yermo (2008: 2), kteří pro komparaci zvolili ukazatel podílu ročních poplatků na celkových spravovaných aktivech. Zahrnuty jsou země Latinské Ameriky, středovýchodní Evropy a také Švédsko a Austrálie.

Nejvyšší poplatky vycházely v roce 2007 v Kostarice, kde dosahovaly 2,04 % spravovaných aktiv. Zmíněné Mexiko mělo rovněž poměrně vysoké poplatky, konkrétně třetí nejvyšší. S Maďarskem a Slovenskem se zařadilo mezi země, kde se pohybovaly mezi 1,5 a 2 %. V Lotyšsku se poplatky pohybovaly mírně pod hranicí 1,5 %. (Tapia, Yermo 2008: 11)

V Chile vycházely poplatky ze srovnávaných zemí jako třetí nejnižší ve výši 0,6 % spravovaných aktiv. Nicméně úplně nejnižší jsou poplatky ve Švédsku, kde odpovídají 0,45 % spravovaných aktiv. (Tapia, Yermo 2008: 12)

Jedno z možných vysvětlení rozdílů mezi poplatky v jednotlivých zemích vidí Tapia a Yermo (2008: 13) v rozdílné vyspělosti. Některé země Latinské Ameriky a středovýchodní Evropy mají vyšší podíl poplatků na spravovaných podílech z toho důvodu, že FDC pilíře zavedly teprve nedávno. Na druhé straně Švédsko má ještě o něco nižší poplatky než Chile, navzdory tomu, že v chilský systém byl implementován o mnoho let dříve.

Švédsko je také jedinou zemí OECD, která v tomto srovnání vychází lépe než Chile. Tedy až na tuto výjimku uvedená studie skutečně potvrzuje tvrzení FIAP, že poplatky v Chile jsou nižší než v ostatních zemích OECD. Navíc jsou poplatky v Chile

podle těchto dat jednoznačně pod průměrem OECD.

3.2.4.2 Postavení OSVČ (self-employed) v systému

Vedle výše poplatků je další častou výčitkou systému AFP, že chilský průměrný důchod je nižší než minimální mzda navzdory vysoké návratnosti investic. (Niemetz 2016: 17) Niemetz (2016: 20) argumentuje, že tato výtka není na místě, neboť v chilském systému průměrný důchod nic nevyovídá o systému AFP, vzhledem k tomu, že se jej neúčastní všichni. Ne všichni občané mají účet PRA, ne všichni na něj přispívají pravidelně a ne všichni využívají možnost připlácet si nad povinných deset procent ze mzdy.

Významným faktorem pro tuto diskrepanci mezi návratností příspěvků a výší průměrného důchodu je postavení živnostníků (self-employed) v systému, kteří mají spoření dobrovolné a v mnoha případech navíc neplatí daň z příjmů. (Acuña, Iglesias 2001: 25)

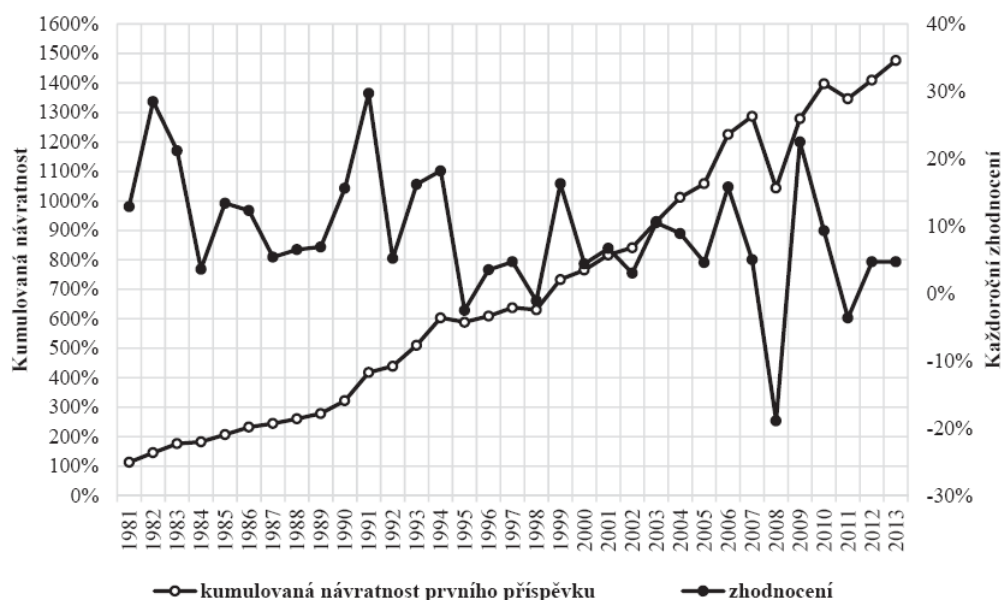
K červnu 2001 v rámci systému AFP spořilo 67 125 OSVČ z 1 301 080 lidí, tedy 5,2 %. Tvořili tak 2,5 % ze všech přispívajících, ačkoliv jich v populaci bylo 24,7 %. (Acuña, Iglesias 2001: 25.) V roce 2003 do systému dobrovolně přispívalo jen 6 procent živnostníků oproti 60 procentům zaměstnanců. (Brabec a Kubelková 2015: 525)

Acuña a Iglesias (2001: 25) nicméně upozorňují, že řešení, které je nabíledni, předepsat živnostníkům povinnou účast v systému, je ve skutečnosti velmi obtížně uskutečnitelná. Neexistuje totiž podle nich způsob, jak v Chile kontrolovat dodržování této povinnosti. OSVČ zpravidla ani neplatí daně.

3.2.4.3 Zhodnocení příspěvků

Zásadním parametrem je zhodnocení a návratnost příspěvků do systému. Brabec a Kubelková (2015: 524) vypočítali zhodnocení příspěvku průměrného přispěvatele takto –pokud v květnu 1981 ze mzdy odvedl tisíc chilských pesos, na konci roku 2007 měl jen z nich při očištění od inflace 12 870 pesos. Jak ukazuje níže uvedený graf, (Brabec a Kubelková 2015: 524) v systému se odráží i výkyvy trhů, takže v roce 2008 měl po 20procentním propadu z tohoto příspěvku najednou jen 10 440 pesos.

Průměrné reálné procentuální zhodnocení v povinných fondech vedených AFP (jednoduchý průměr) mezi lety 1981 a 2013

(Graf: Brabec a Kubelková 2015: 524)

Podle odlišných výpočtů celkové průměrné reálné roční zhodnocení od spuštění systému dosahuje 8,4 (Niemetz 2016: 16) až 9 procent (Brabec a Kubelková 2015: 524).

Důchody generované novým systémem převyšují penze generované starým systémem. K červnu 1992 to u starobních bylo o 43 procent u starobních, o 68 procent u invalidních a o 42 procent u vdovských důchodů. Pouze vdovecké důchody zaznamenaly reálné snížení o 9 procent. (Acuña, Iglesias 2001: 27).

Všeobecně se předpokládá, že systém generuje vyšší důchody u mužů než u žen kvůli tomu, že ženy mají delší očekávanou délku dožití a o pět let nižší stanovený věk odchodu do důchodu. (Acuña, Iglesias 2001: 27).

Míra chudoby starých lidí je v Chile nižší než míra chudoby v celé populaci. V závislosti na srovnávaném ukazateli činí buď 3,9, nebo 10,3 procenta, zatímco chudoba v celé populaci dosahuje 8,4 nebo 14,4 procenta. (Niemetz 2015: 16)

Průměrný čistý náhradový poměr nicméně v roce 2016 činil 36,3 % u žen a 40,1 % u mužů. Avšak ještě v roce 2014 to bylo 33,1 % u žen a 36,3 % u mužů. (OECD)

3.2.4.4 Dopady na ekonomiku

Acuña a Iglesias (2001: 32) hovoří o pěti potenciálních dopadech reformy:

- 1) Může ovlivnit fiskální situaci;
- 2) celkovou výši úspor a jejich složení;
- 3) vývoj kapitálových trhů;
- 4) pracovní trh;

5) celkovou ekonomickou efektivitu.

Určit nebo změřit rozsah a směr dopadů reformy v těchto oblastech je vysoce obtížné vzhledem k tomu, že důchodová reforma probíhala souběžně s dalšími rozsáhlými ekonomickými reformami, ale i vzhledem k externím faktorům a přenášení nároků z původního systému do nového. (Acuña, Iglesias 2001: 32).

Brabec a Kubelková (2015: 526-527) ukazují, že po reformě rostly agregované privátní úspory. Prvních dvacet let po zavedení reformy nicméně přechod zatěžoval státní rozpočet ve výši 4 až 5 procent HDP ročně. V souvislosti s krizí roku 2012 zatížení rozpočtu v době, kdy mělo klesat, stoupl až na 2,5 procenta HDP. (Brabec a Kubelková 2015: 530).

Acuña a Iglesias (2001: 21) uvádí, že bez důchodové reformy měl deficit v roce 2000 podle odhadů dosahovat 10 až 20 procent HDP. V roce 2012 byl přitom deficit státního rozpočtu 2,5 procenta HDP. (Brabec a Kubelková 2015: 528) Tyto údaje naznačují pozitivní vliv reformy na ekonomiku. Odpůrci systému však takový závěr mohou zpochybnit poukázáním na to, že korelace mezi pozitivním vývojem ekonomiky a reformou ještě nedokazuje kauzální vztah mezi těmito jevy.

Přechod na Piñerův systém se projevil ve zvýšení penzí a koreluje s pozitivním stavem ekonomiky, konkrétně růstem HDP a dobrým stavem státního rozpočtu. (Brabec, Kubelková 2015: 522) Otázka dopadu na ekonomiku si však rozhodně zaslouží další zkoumání.

3.2.5 Změny v systému

Snahy zcela zvrátit reformu jsou v Chile dlouhodobě neúspěšné. Různé nové modifikace prováděné demokratickými vládami, včetně „reformy reformy“ z roku 2008, sám Piñera hodnotí vesměs pozitivně jako další vylepšování a zdokonalování systému. Dlouhodobými snahami systém modifikovat a změnami, které přinesla reforma z roku 2008 se důkladněji zabývá Iglesias-Palau (2009).

V oblasti regulace investice měly zavedené změny zajistit fondům dostatečné množství investičních alternativ a tím zabránit nedostatečné diverzifikaci investičních nástrojů, zlepšit kontrolu možných střetů zájmů ve správě fondů a zvětšit okruh investičních alternativ pro členy jak povinných, tak dobrovolných programů. (Acuña, Iglesias 2001: 17-18) Jak bylo řečeno v předchozích částech, výběr mezi

portfolii mají občané v rámci programu AFP od roku již od roku 2000, v širší formě od roku 2002. (Iglesias-Palau 2009: 18)

Levicová prezidentka Michelle Bacheletová mimo jiné plánovala systém doplnit o státní společnost AFP, která by konkurovala těm soukromým. Vláda však nakonec od návrhu v červenci 2016 upustila.²⁰

V roce 2018 se do prezidentského úřadu vrátil Sebastian Piñera, bratr Josého Piñery. Jeho nová vláda opakovaně uvedla, že další reforma penzí je pro ni prioritou. Podle nového ministra sociálních věcí Nicoláse Monckeberga by měl být návrh nové reformy představen do poloviny roku 2018. (Reuters 2018)

Monckeberg nevylučuje, že by právě státní společnost AFP, o které mluvila Bacheletová, mohla být součástí jeho návrhu. (Mander 2018) Před volbami prezident sliboval zvýšení státního financování systému o 700 milionů dolarů, zvýšení odvodů ze strany zaměstnavatele a posílení pobídek pro pozdější odchod do penze. (Reuters 2018)

Hlavním problémem, který hodlá ministr řešit, jsou však nedostatečné odvody. I když hovoří o nutnosti změn v systému, odmítá volání po zrušení systému AFP. Místo toho chce zajistit, aby fungoval, jak má.

To je v souladu s pozorováním Niemetze (2016: 7), který říká, že chilské důchody se pohybují za očekáváním nikoliv kvůli selhání systému jako takového, ale kvůli nedostatečnému spoření. Jen třetina mužů a čtvrtina žen spoří pravidelně, navíc lidé chodí do důchodu brzy a minimální odvody jsou poměrně nízké.

3.2.6 Chile z hlediska liberalismu

3.2.6.1 Liberální kořeny reformy

Podle Piñery hlavní chyba původního chilského důchodového systému tkvěla v „kolektivistické koncepci člověka a společnosti“, která ho inspirovala. (Acuña, Iglesias 2001: 23) Reformu pak viděl jako součást „celkového modelu, který usiloval o drastické omezení velikosti státu.“ (Acuña, Iglesias 2001: 4)

José Piñera (2016: 19) se navíc výslovně hlásí k liberálním myslitelům jako John Locke, Adam Smith, Frédéric Bastiat, Friedrich August von Hayek, Karl Popper,

---

²⁰ Zorilla, Raul: Chilean govt backs down on bill to create state-owned AFP. [online] BNamericas: 2016. Dostupné z: www.bnamericas.com/en/news/insurance/chiles-govt-backs-down-on-bill-to-create-state-owned-afp

Ludwig von Mises a Milton Friedman, stejně jako k myšlenkám americké Deklarace nezávislosti a Ústavy Spojených států. Obojí ukazuje na jeho ukotvení v liberálním myšlenkovém proudu. Jinde dává Bismarcka a jeho systém sociálního pojištění (a s ním i myšlenky centrálního plánování myslitelů jako Saint-Simon, Comte nebo Marx) do kontrastu s Hayekovou kritikou „osudné domýšlivosti kolektivismu“ a myšlenkami individuální svobody Benjamína Franklina. (Piñera 2005)

Hlavní myšlenkou celého Piñerova systému je zbavit občany závislosti na státu, kterou jim nabízí jak korporativistický, tak sociálně demokratický model, a místo toho využít tržních mechanismů k zabezpečení důstojného stáří. To, čemu Esping-Andersen (1990: 26) jakožto jednomu z rysů liberálního režimů, říká povzbuzování trhu, je ústředním principem celého systému. Stát aktivně vytváří legislativní a regulatorní rámec pro fungování fondového penzijního pojištění a zavazuje pracující občany se ho účastnit.

3.2.6.2 Chile z hlediska liberální sociální spravedlnosti

Sám Piñera (2005) argumentuje tím, že ekonomická liberalizace Chile, jejíž vlajkovou lodí byla jeho penzijní reforma, dosáhla rapidního snížení chudoby ze 45 na 15 %. Bez ohledu na původ těchto dat tím ukazuje, že dopad systému na chudé je pro něj důležitým prvkem reformy. Naznačuje to, že i on pracuje s určitým konceptem sociální spravedlnosti, jak o ní hovoří Brennan nebo Tomasi. Konkrétně se tento jeho výrok blíží prioritarianismu, kdy se při reformách institucí v první řadě hledí na zájem nejchudších.

Liberální reformy podle něj rovněž zdvojnásobily míru ekonomického růstu na průměrných 7 % v letech 1984 až 1998 a navedly zemi na cestu rapidního rozvoje. (Piñera 2005) V této argumentaci – opět bez ohledu na původ autorových dat – lze rozpoznat stopy welfarismu, podle něž jsou instituce spravedlivé, pokud zajišťují blahobyt většiny lidí.

Součástí chilského penzijního systému jsou v rámci skromnějšího prvního pilíře i minimální dávky, pro ty, kteří si nenaspořili dost. Piñera (2016: 10) v tomto kontextu hovoří o minimální záchranné síti pro nejchudší důchodce. To je v souladu se sufficientarismem, podle něž by měli mít lidé zajištěn alespoň určitý minimální standard.

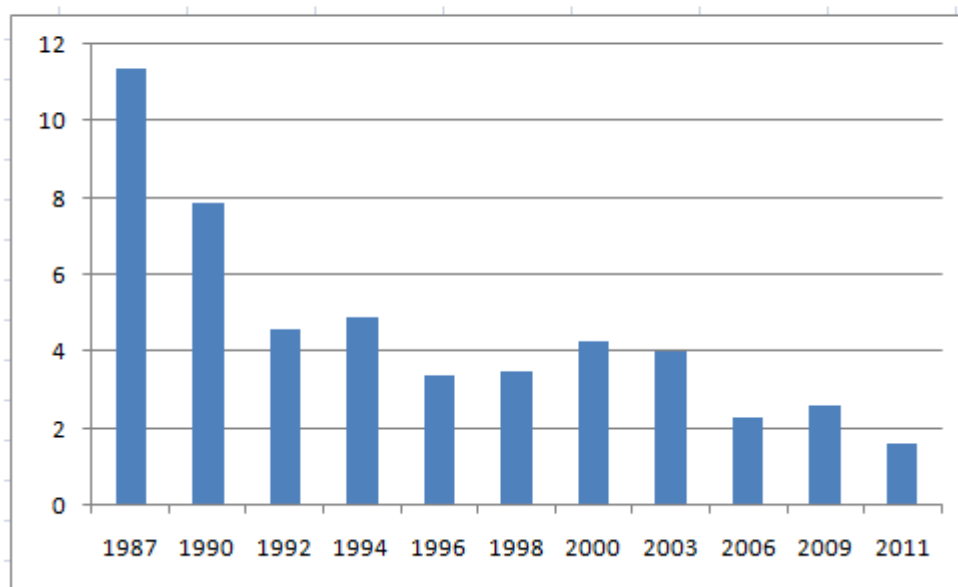
3.2.6.2.1 Data o chudobě

Dostupná empirická data ukazují, že v Chile dochází jak ke konstantnímu poklesu absolutní chudoby v celé populaci, tak k postupnému poklesu relativní chudoby mezi lidmi v důchodovém věku a k přibližování podílu lidí starších 65 let v relativní chudobě k podílu relativně chudých lidí v celkové populaci.

Na první zmíněný trend poukazují data, která jsem získal z databanky Světové banky a zanesl je do následujícího grafu.

Absolutní chudoba v Chile jako procento populace

(procento lidí, kteří žijí maximálně z 1,90 mezinárodního dolaru týdně; parita kupní síly 2011)

(Graf: autor, data: World Bank DataBank.)

Dostupné z: <https://data.worldbank.org/topic/poverty?locations=CL>

V letech 1987 až 2011 tak došlo k poklesu absolutní chudoby o 75 % (o 9,8 p.b.). V letech 1987 až 1994 došlo k poklesu absolutní chudoby o 57 % (o 6,5 p.b.).

Další pozoruhodný ukazatel představuje podíl průměrného příjmu osob v důchodovém věku na celkovém průměrném příjmu. Průměrný příjem populace nad 65 let v Chile odpovídá 96 % průměrného příjmu celé populace. Ve věkové skupině mezi 66 až 75 lety jde o 97,7 % a ve věkové skupině nad 75 let o 93,6 %. Pro srovnání průměr OECD je v těchto třech věkových kategoriích 87,6 %, 92,9 % a 80,4 %. Podstatnější však je, že průměru nelze říct, že by na tom byli důchodci v Chile co do příjmů hůře než chilská populace jako celek. (OECD 2017: 133)

Toto pozorování potvrzují i data o relativní příjmové chudobě, která zahrnuje

lidi, kteří vydělávají maximálně 50 procent mediánového příjmu. Ta v Chile v roce 2012 dosahovala 16,3 % a v roce 2015 16,1 %, u osob starších 65 let to bylo 18,4 a 16,3 %. (OECD 2015: 171; OECD 2018)

3.2.6.2.2 Chile z hlediska tržní demokracie

První otázka pro posouzení reformy z hlediska tržně-demokratických principů je, zda došlo ke snížení, zvýšení, nebo zachování stávající míry vertikální redistribuce. Jak bylo řečeno výše, přílišná redistribuce z hlediska tržní demokracie omezuje podmínky pro rozvoj zodpovědného sebe-autorství, navíc tržní demokracie nepovažuje za účel výběru daní a odvodů od občanů korekci možných majetkových nebo příjmových nerovností. Druhá otázka pak je, zda došlo ke snížení, zvýšení, nebo zachování stávající míry horizontální redistribuce – s ohledem na to, že tržní demokracie má snahu, aby nedocházelo k půjčování peněz od mladších generací.

Základní princip chilské reformy, jímž je přeměna PAYG veřejného důchodového systému na fondový systém založený na soukromém spoření. Z toho vyplývá, že dochází k významné redukci redistribuce v obou směrech. Peníze, které zaměstnanci odvádí na důchod, neposílají státu, aby je přerozdělil, ale na svůj soukromý účet, kde očekávají co nejlepší zhodnocení.

Bonoli (2000: 24) nicméně zmiňuje možný protiargument proti takovému závěru. Ten vznášejí kritici fondových systémů proti tvrzení, že podobné systémy mohou vyřešit demografické problémy PAYG systémů. Zmínění kritici tvrdí, že vlastně stále dochází k faktické redistribuci mezi generacemi, jen jinou formou, kdy nepřerozděluje přímo stát, ale trh, kde mladí budou kupovat od starších jejich nashromážděná aktiva. Sám Bonoli však dodává, že tento argument by platil jen v případě omezení systému jen na tuzemské investice.

Zejména je však třeba říct, že tržní demokracie upřednostňuje transakce na trhu před státní redistribucí a nepovažuje je za totéž. To je zároveň odpovědí na další otázku – reforma do systému zavedla nové tržní mechanismy, což tržní demokracie jednoznačně kvituje.

Zásadní hledisko je pro tržní demokracii, jak reforma prospěla chudým. Výše uvedená data naznačují, že v Chile dochází ke snižování absolutní chudoby, stejně jako ke snižování relativní chudoby penzistů. Jak bylo řečeno dříve, nelze prokázat jednoznačnou kauzalitu, nicméně minimálně tyto skutečnosti můžeme označit za

indicie, že reforma nejméně privilegovaným vrstvám výrazně neuškodila.

Z hlediska tržní demokracie vychází chilské penzijní reformě 8 bodů (snížení vertikální redistribuce = +1; snížení horizontální redistribuce = +1; zapojení tržních mechanismů = +3; snížení chudoby = +3). To znamená, že nejen směřovala tržně-demokratickým směrem jako celek, ale že ji lze z hlediska tržní demokracie hodnotit kladně ve všech posuzovaných parametrech.

Je třeba podotknout, že při vyhodnocování chudoby jsou odpovědi relativní. Situace v Chile se výrazně zlepšila v porovnání s minulostí a lepší se konstantně. Nicméně je možné ji porovnávat s nějakou představou ideálního stavu, které současný stav může a nemusí odpovídat. Sufficientaristickou pozici jsem podle Brennana definoval poměrně obecným přesvědčením, že je spravedlivé garantovat lidem určité minimum. Tato definice je vhodná zejména pro zjištění, zda konkrétní člověk argumentuje nebo uvažuje sufficientaristicky. Při vyhodnocování systému z tohoto hlediska by se však odpovědi lišily vzhledem k tomu, že požadavky každého sufficientaristy se liší. Minimum garantované v Chile je nakonec poměrně nízké, takže lze předpokládat, že představy řady sufficientaristů neuspokojí.

Stejně tak tržní demokracie kvituje redukci chudoby, nicméně to, že se počet lidí v absolutní chudoby podle definice Světové banky stále může pohybovat v jednotkách procent, lze vidět jako významnou překážku pro rozvoj sebe-autorství části společnosti. I když tedy reforma posunula zemi tržně demokratickým směrem, v naplnění tržně demokratického ideálu lze najít rezervy.

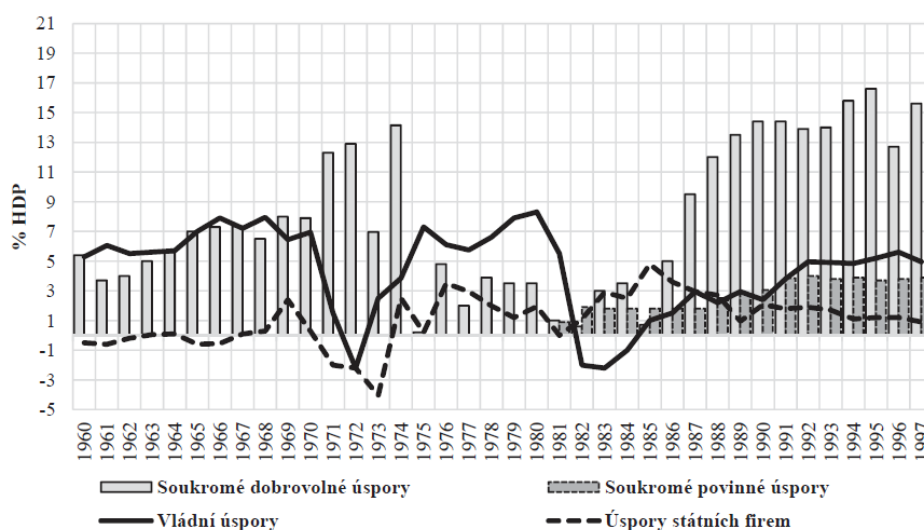
3.2.6.3 Chile z hlediska teorie veřejné volby

Z pohledu Tullockovy kritiky veřejných PAYG důchodových systémů, je zásadní, aby případná reforma přikročila ke snížení objemu peněz, které občan odvádí do veřejného systému sociálního zabezpečení. K tomu v chilském případě došlo, když peníze, jež dříve zaměstnanec odváděl státu, teď posílá na svůj osobní účet.

Dalším významným parametrem, který Tullock řeší, je vliv penzijního systému na to, nakolik občané spoří, případně úspory investují na kapitálových trzích. Brabec a Kubelková (2015: 526-527) na níže přiloženém grafu ukazují, že po reformě – snížení odvodů na povinné pojištění a zavedení povinných úspor ve fondech – rostly agregované privátní úspory. Nejde jen o triviální konstatování, že lidé začali více spořit, protože jim stát uložil povinnost tak činit. Výrazně rostly i dobrovolné úspory.

Agregované úspory v Chile mezi lety 1960–1997 v % HDP

(Graf: Brabec a Kubelková 2015: 526-527)

Pokud jde o růst ekonomiky, na nějž má podle Tullocka vliv, nakolik si lidé spoří, tak z dat Světové banky lze vypočítat, že v období, o kterém výše hovoří Piñera, tedy 1984 až 1998, chilský HDP průměrně rostl o 6,48 %. To po zaokrouhlení na celá čísla skutečně vychází na průměrný růst 7 %. Od zavedení reformy v roce 1981 do roku 2008, kdy došlo k větším změnám v systému, vychází průměrný růst HDP na 4,89 %, ačkoliv v letech 1982, 1983 a 1999 ekonomika zaznamenala záporný růst (-11,01 %; -5,02 % a -0,41 %). (World Bank Data) Růst v tomto období ukazuje graf v Příloze 1, který jsem vytvořil prostřednictvím World Bank DataBank.

Druhý aspekt, který teoretici veřejné volby u důchodových reforem sledují je role starších lidí jako zájmové skupiny. Podle Tullocka (2003: 293) se to teoreticky týká lidí od 43 let věku, podle Boota (2010: 5) i u relativně starší populace stačí, když se reforma nedotkne lidí starších 57 let.

V případě chilské reformy bylo na tento aspekt pamatováno hned dvakrát. Jednak zde byl výše popsán systém uznávacích bondů, kdy se každému, kdo vstoupil do nového systému převedly peníze, jež stihl poslat do starého systému. A druhá věc je, že povinný byl vstup do systému pouze pro lidi, kteří začínali pracovat. Starší zaměstnanci si mohli vybrat.

Tvůrci reformy tak kladli důraz na to, aby občané reformu přijali dobrovolně a aby jim nebyla vnucena. Tím pádem by z hlediska teorie veřejné volby nemusela být neprůchodná ani v demokratickém neautoritativním systému. Nicméně, jak naznačil sám Piñera, existují i jiné zájmové skupiny – banky nebo odbory – které by

v demokratickém režimu mohly mít větší prostor lobovat za změnu reformy tak, aby lépe odpovídala jejich zájmům.

Výše uvedená data zpochybnila tvrzení, že poplatky jsou v Chile příliš vysoké. Za předpokladu, že poplatky skutečně jsou příliš vysoké, by bylo možné chilský systém kritizovat s využitím výše popsaného principu dobývání renty. Lze předpokládat, že společnosti budou v rámci maximalizace svých zájmů chtít maximalizovat svoji rentu, tím pádem by se snažily znemožnit takovou změnu legislativy, jež by jim rentu snížila.

Podobně existuje prostor pro *rent-seeking* u živnostníků, kteří se nemusí účastnit systému a tím se efektivně zvyšuje jejich čistý příjem. O jejich zařazení do povinného systému se hovoří dlouhodobě, stejně jako o možném založení státní konkurence společností AFP, přesto k oběma krokům stále nedošlo. Taková kritika tedy jistě je možná, její validitu by bylo možné ověřit analýzou konkrétních aktérů, mezi něž by patřila různá zájmová sdružení živnostníků a sdružení institucí podnikajících na trhu s povinným důchodovým a dalším pojištěním.

3.3 Případová studie II: Švédská penzijní reforma

3.3.1 Metoda virtuální kapitalizace (NDC)

Švédská důchodová reforma v zemi vytvořila komplexní penzijní systém stojící především na veřejných důchodech financovaných metodou virtuální kapitalizace (*notional defined contribution*, NDC). Systém NDC zavádí virtuální účty, kam každý pojištěnec posílá měsíční odvody. Na účet se nezapisuje konkrétní částka, nýbrž index. Tomeš (2010: 363) například hovoří o podílu odvodu na HDP na hlavu. Pokud pojištěnec odvedl například částku odpovídající 120 procentům HDP na hlavu, zapíše se mu index 1,2.

Varianta navázaná na HDP funguje v italské variantě systému NDC. Hodnota je přepočítávána podle růstu HDP, při finálním výpočtu se opět dělí průměrnou dobou dožití, od níž byl odečten věk, v němž pojištěnec odešel do důchodu. Vyplácená penze je pak indexována, aby pokryla růst spotřebitelských cen. V případě Švédska byla zvolena návaznost na růst průměrných příjmů, z nichž vzniká nárok na penzi. (World Bank 2005: 3–4)

Systém tak vytváří přímou vazbu mezi zaplaceným pojistným a dávkou, čímž se zvyšuje jeho transparentnost. Podobně jako u klasické fondové metody má

pojištěnec přehled o tom, kolik do systému přispěl a kolik z něj může očekávat.

Přestože jde o nový, reformovaný systém, stejně jako v minulosti jsou dávky zajišťovány a garantovány státem. Na venek mohou sice působit podobným způsobem jako fondová metoda, ale v principu je zdroj financování stejný jako u průběžně financovaných PAYG systémů. Dnešní plátcí tak i nadále přispívají na penze současným důchodcům. (World Bank 2005: 1)

Tímto systémem se inspirovala například důchodová reforma ve zmíněné Itálii, dále v Polsku nebo Lotyšsku. Nicméně místem vzniku je Švédsko, kde byl zaveden penzijní reformou z roku 1994.²¹

3.3.2 Švédská penzijní reforma z roku 1994

3.3.2.1 Starý systém a potřeba reformy

Původní důchodový systém sestával jednak z průběžně financovaných státem placených důchodů, které pokrývaly všechny obyvatele Švédska, jednak ze zaměstnaneckých schémat obvykle vyjednaných v rámci odborového kolektivního vyjednávání. (Sundénová 1998: 1)

Samotná důchodová dávka v rámci starého průběžného systému sestávala ze dvou složek. Jednak tu byla paušální složka financovaná přímo z daní, která se vyplácela všem důchodcům bez ohledu na výši jejich odvodů v průběhu jejich pracovního života, jednak zásluhová složka financovaná prostřednictvím PAYG systému vyplácená důchodcům, kteří pracovali minimálně sedm let. Vyplácení zásluhové složky bylo podmíněno 30 lety pracovní činnosti a její výše se vypočítávala z 15 let, kdy měl člověk nejvyšší příjmy, které se navíc indexovaly k inflaci. Obě složky dohromady měly pokrývat alespoň 60 procent příjmu až do výše stropu. Občané, kteří na důchod (zásluhovou složku) nedosáhli nebo jim vycházel velmi nízký, měli nárok na penzijní přídavek, který se pohyboval kolem poloviny paušální složky. (Sundénová 1998: 2)

Věk řádného odchodu do důchodu byl 65 let, bylo však možné jej dobrovolně odložit až o pět let, případně naopak až o pět let dříve odejít do předčasného

---

²¹ Někdy se uvádí, že tento systém byl poprvé implementován v Lotyšsku v roce 1996, protože ve Švédsku byla veškerá potřebná legislativa definitivně schválena až v roce 1998. Viz: World Bank 2005: 4 a 6. Nicméně v samotném dokumentu od švédského ministerstva se uvádí, že činnost skupiny, která měla na starosti implementaci reformy, začala hned v roce 1994 po schválení první potřebných zákonů v tomto roce. Viz: Ministry of Health and Social Affairs 2010: 3.

důchodu. Další variantou je takzvaný částečný důchod, který zaměstnanci umožňuje zkrátit celkovou pracovní dobu a výpadek příjmu nahradit penzijní dávkou. (Sundénová 1998: 2)

Odvody do průběžného systému, z nichž byly financovány zásluhové dávky, byly vyšší, než bylo nutné pro pokrytí těchto penzí. Vzniklý přebytek PAYG pilíře byl investován prostřednictvím takzvaných AP fondů, na jejichž řízení se podíleli zástupci vlády, samospráv, odborů, zaměstnavatelských svazů a dalších zájmových skupin. Celkem 85 % fondů bylo omezeno jen na investice s nízkou mírou rizika, zbylým fondům bylo pak od roku 1974 umožněno investovat do akcií, především tuzemských. V roce 1997 činila celková návratnost fondů 9 %, u fondů zaměřených na nízkorizikové investice 6,7 %. (Sundénová 1998: 3). Po penzijní reformě pracující posílají část odvodu ze mzdy právě na investice prostřednictvím AP fondů.

Důvodem, proč postupem času převážil názor, že systém potřebuje zásadní reformu byly zejména následující slabiny: (Sundénová: 4)

- Chybějící vazba mezi dávkami a mzdami znamenala, že systém ohrožovalo zpomalování ekonomického růstu a hrozilo, že by odvody časem nepokryly nárokované dávky.

- Strop, do kterého vzniká nárok na zásluhovou dávku a nad nějž už se výše vyplácených důchodů nezvyšuje, se postupně zvyšoval v návaznosti na spotřebitelskou inflaci, opět bez vazby na růst reálných růst mezd. Pokud tedy mzdy rostly rychleji než inflace, stále více lidí se dostávalo nad strop a ze zásluhové části důchodů by se časem stala paušální dávka ve výši odvozené od důchodového stropu.

- Tím, že se zásluhová dávka počítala jen z 15 let, kdy měl pracující nejvyšší příjmy, nebyla ani přílišná vazba mezi odvody do systému a vyplácenými důchody. To vedlo k narušování trhu práce.

- Systém lidi nemotivoval ke spoření, což může implikovat, že v jeho důsledku si spořili méně.

K reformě Švédsko dospělo na začátku 90. let na základě zkušenosti s ekonomickou recesí, která vedla k propadu odvodů do PAYG systému o desetinu, a také proto, že si uvědomilo výše uvedená úskalí původního důchodového systému. (Palmer 1998: 2)

3.3.2.2 Přechod na nový systém

Autoři švédské reformy řešili problém přechodu na nový systém rozdělením populace na tři věkové skupiny: (Ministry of Health and Social Affairs 2010: 15)

- Občané, kteří se narodili v roce 1954 a později plně podléhají novému systému a důchodová dávka je jim vyplácena podle jeho pravidel.
- Osoby narozené v roce 1937 a dříve naopak zůstávají zcela ve starém systému, ačkoliv i u nich se aplikuje nový způsob indexace.
- Pojištěnci narození mezi lety 1937 a 1953 se pak nacházejí v jakémisi přechodném pásmu, kdy je jim část důchodu vyplácena podle pravidel starého systému, část podle nového. Čím jsou starší, tím větší část se řídí starým systémem – u ročníku 1938 je to 16 dvacetin, u nejmladšího ročníku 1953 už je to jen jedna dvacetina.

3.3.2.3 Fondová složka

Ačkoliv bývá švédská reforma prezentována jako alternativa k reformám postaveným na druhém fondovém pilíři²², i v ní je fondový prvek přítomen.

Palmer (1998: 1) i Sundénová (1998: 10) fondovou složku přímo označují jako druhý pilíř. V jiné variantě (Scherman 1999: 51) se fondová složka i virtuální účty považují za součást jednoho – druhého – pilíře (ačkoliv jsou financovány, vypočítávány i vypláceny odlišně a nezávisle), zatímco za první pilíř se označují státem doplácené garantované důchody a jako třetí pilíř různá zaměstnanecká schémata často odvislá od kolektivního vyjednávání. Pro zjednodušení budu ve zbytku textu jako druhý pilíř ve švédském kontextu označovat zde popisovanou fondovou složku.

Švédsko v rámci reformy zavedlo období druhého fondového pilíře, takzvané prémiové důchody. Tato část důchodu je stoprocentně financována fondovou metodou a účastník systému disponuje skutečným, nikoliv virtuálním osobním účtem. Švédsko k tomuto účelu využilo již existujících výše zmíněných AP fondů, jejichž prostřednictvím jsou prostředky z osobních účtů druhého pilíře investovány. Naspořené prostředky se investují podle přání plátce, jenž si zvolí fond, který je

---

²² Například Economist při představování švédský systém NDC dával do kontrastu s chilským fondovým systémem a reformami v dalších zemích, které se jím inspirovaly. Viz: <https://www.economist.com/news/finance-and-economics/21571116-how-notional-savings-accounts-could-put-state-pensions-sustainable>

spravuje. Správou fondů jsou pověřeni nezávislí správci a počet fondů není limitován. (Ministry of Health and Social Affairs 2010: 18)

Celkově švédští zaměstnanci do druhého pilíře povinně posílají 2,5 % ze svých příjmů, to znamená 2,5 procentního bodu z celkového odvodu 18,5 %. (Ministry of Health and Social Affairs 2010: 46) (World Bank 2005: 4)

3.3.2.4 Garantovaný důchod

Pojištěnci, kteří si ze svých příjmů nevydělalí na důchod, mají právo na garantovanou penzi. Garantovaná penze v plné výši je podmíněna 40 lety pobytu na švédském území ve věku mezi 25 a 64 lety. Ke garantovanému důchodu alespoň v nějaké výši se člověk kvalifikuje pobyt ve Švédsku minimálně po dobu tří let. (Ministry of Health and Social Affairs 2010: 21)

Nárok na tuto dávku může člověk uplatnit nejdříve v 65 letech. Je určena pro důchodce, kteří se svými odvody kvalifikovali pro nějaký důchod, který však nedosahuje výše maximálního garantovaného důchodu. Stát důchodcům vyplácí dávku pokrývající tento rozdíl. (Ministry of Health and Social Affairs 2010: 21)

Jak bylo řečeno výše, podobný minimální garantovaný důchod zachovává i chilský systém. Stát tam všem občanům, kteří si spoří na důchod v rámci soukromých fondů při splnění podmínek garantuje vyplacení minimálního starobního, invalidního nebo vdovského důchodu. (Acuña, Iglesias 2001: 7)

Jak přítomnost fondové složky ve švédském systému, tak přítomnost minimálních garantovaných důchodů v chilském systému ukazuje, že se oba systémy v určitých aspektech shodují či podobají, ačkoliv ten chilský lze označit za prototyp fondové metody a švédský za prototyp metody NDC.

3.3.2.5 Systém NDC

Garantovaný důchod jako záruka minimálního standardu pro všechny důchodce a povinné spoření do soukromých fondů jsou doplňkem hlavní složky státem zajišťovaných důchodů metodou virtuální kapitalizace (NDC).

Veškerý výdělek od 16 let do určitého limitu (stropu) se započítává do penze, respektive slouží k jejímu výpočtu. (Scherman 1999: 16)

Zaměstnavatelé za zaměstnance do systému odvádějí 10,21 % z jejich mzdy nebo platu. Osoby samostatně výdělečně činné musí tento podíl ze mzdy rovněž odvést. (Ministry of Health and Social Affairs 2010: 64)

Každý rok s vyplněním daňového priznání se určuje výše příjmu²³, z něž se vypočítává důchod (*pensionable income*). Z této částky se na důchody odvádí celkem 18,5 %²⁴ (16,5 % do NDC, 2 % si spoří ve fondové části). To, co člověk do systému odvede, se mu započítá na fiktivní účet jako takzvaný penzijní úvěr, ze kterého se počítá výše důchodu. (Ministry of Health and Social Affairs 2010: 18)

Hodnota úvěru se každý rok přepočítává, aby odpovídala růstu průměrných příjmů (podle průměru *pensionable income* ve věkové kategorii 16 až 64 let). (Ministry of Health and Social Affairs 2010: 18) K nárokům se ještě připočítají takzvané zisky z dědictví, které se přerozdělují od pojištěnců zemřelých v předchozím roce, kteří za svého života nevyčerpali své nároky. (Ministry of Health and Social Affairs 2010: 67)

Aktuální hodnotu indexovaného penzijního úvěru, hodnotu nároku připsanou za předchozí rok, výši zisků z dědictví i meziroční změnu hodnoty úvěru se pojištěnec dozví na konci každého roku prostřednictvím oranžové úřední obálky. (Ministry of Health and Social Affairs 2010: 65) Definitivní výše důchodu vznikne při odchodu do penze vydělením aktuální hodnoty úvěru aktuální průměrnou dobou dožití. Průměrný důchodce by tak zcela vyčerpал svůj nárok vyplývající z důchodového úvěru. (Ministry of Health and Social Affairs 2010: 19)

V praxi tomu tak není a – jak bylo naznačeno výše – důchodci s podprůměrnou dobou dožití platí část důchodu důchodcům s nadprůměrnou dobou dožití. Vzhledem k tomu, že se nerozlišuje doba dožití podle pohlaví a ženy se dožívají v průměru více let, v praxi dochází k přerozdělování směrem od mužů k ženám. Tím se částečně kompenzuje, že jejich odvody a z nich plynoucí nároky jsou v průměru nižší.

3.3.2.6 Shody s Chile

Lze říct, že švédská penzijní reforma se v některých aspektech shoduje s Piñerovou chilskou reformou.

Povinný druhý pilíř je blízký fondovému systému, který vzešel z chilské reformy. Švédské prémiové důchody jsou financovány fondovou metodou a účastník systému disponuje skutečným účtem, podobně jako je tomu v Chile.

Prostředky jsou investovány částečně podle volby klienta – opět podobně jako

²³ Kromě samotných mezd a platů to jsou i různé dávky a státní podpory.

²⁴ Tj. 17,21 % ze mzdy nebo platu, protože samotný odvod placený zaměstnancem není součástí *pensionable income*. (Ministry of Health and Social Affairs 2010: 17)

v Chile – prostřednictvím fondů. Stejně jako v Chile zde fungují nezávislí správci a počet fondů není limitován. Specifickým rysem švédské reformy však je, že k zavedení systému druhého pilíře bylo využito již existujících AP fondů, jejichž účelem původně bylo investování přebytků z původního průběžně financovaného pilíře.

Systémy se naopak liší v míře, do jaké systém na stojí na fondové (FDC) složce. Ani další reformy, které se inspirovaly chilským modelem, jej však doslova nekopírovaly, ale využívaly druhého pilíře po chilském vzoru jako součást komplexního, pokud možno vyváženého systému. V tomto ohledu k nim lze počítat i švédskou reformu.

Bonoli (2000: 6) fondovou složku interpretuje jako kompenzaci za to, že je v NDC systému zabudováno automatické snižování vyplácené dávky v závislosti na zvyšující se průměrné délce dožití. Jinými slovy – zhodnocení takzvaných prémiových důchodů by v ideálním případě mělo být alespoň takové, aby penzistům zaplatilo snížení státních důchodů.

Chile stejně jako Švédsko zná koncept minimálního státem garantovaného důchodu. Rozdíl je v realizaci, kdy v případě Chile jde o rovnou dávku určenou pro osoby, které si nenaspořily na řádný důchod, zatímco ve Švédsku jde o variabilní dávku, jejímž prostřednictvím stát dorovnává důchod do určité výše i lidem, kterým je vyplácena penze v systému NDC.

3.3.2.6.1 Lotyšský mix

Ještě více je vidět, nakolik mohou být chilská a švédská reforma kompatibilní, na příkladu lotyšské důchodové reformy. Lotyšsko reformovalo penzijní systém příklonem k metodě NDC na přelomu let 1995 a 1996. (World Bank 2005: 6)

První pilíř založený na virtuálních účtech byl zaveden na začátku roku 1996. Od roku 1998 byl doplněn dobrovolným fondovým třetím pilířem a v roce 2001 přibyl i povinný fondový druhý pilíř. (Rajevska 2013: 83)

Spoření ve třetím pilíři je stimulováno odpočtem od daně z příjmu až do výše 10 procentních bodů z 25procentní sazby. (Rajevska 2013: 85) Druhý pilíř je povinný pro občany narozené 1. července 1971 a později. Občané narození od června 1951 se do něj mohli zapojit dobrovolně. Starší z něj již byli vyloučeni. (Rajevska 2013: 83)

Celková výše odvodů na sociální pojištění dosahuje 20 % z hrubé mzdy.

(Rajevska 2013: 83) V letech 2001 až 2006 byl podíl odvodů do povinného fondového pilíře podobný jako ve Švédsku, když tvořil 2 procentní body z této sazby (tedy 2 % ze mzdy). Od roku 2007 byla váha druhého pilíře zvyšována, až mělo v roce 2010 povinný odvod na spoření ve druhém pilíři představovat 10 % ze mzdy a tedy tvořit polovinu celkového odvodu na důchody. V důsledku krize a nedostatku zdrojů v rozpočtu však byl odvod do druhého pilíře snížen na původní 2 % ze mzdy, poté byl postupně navýšen na 6 %. (Rajevska 2013: 84)

Součástí systému jsou podobně jako ve Švédsku sociální důchody, které v tomto případě představují něco přes čtvrtinu průměrných příjmů a jsou vypláceny ženám od 55 a mužům od 60 let věku. (World Bank 2005: 6)

Lotyšský systém se od švédského liší:

1) podstatně vyšším důrazem na druhý pilíř, který se měl původně časem vyrovnat podílu prvního pilíře NDC. Od toho se v důsledku krize ustoupilo, i tak je však poměr mezi prvním a druhým pilířem vyšší. V případě Lotyšska jde o poměr 7:3 (14:6), v případě Švédska 16:2,5 ve prospěch prvního pilíře;

2) v podobě třetího pilíře. Ve Švédsku jde o zaměstnanecká schémata, která doplňovala již starý systém, Lotyšsko zavedlo nový třetí pilíř dobrovolného soukromého spoření, k němuž jsou pracující motivováni daňovými odpočty;

3) v tom, že se snaží systém vyvážit tak, aby nestál jen na reformovaném prvním pilíři, zvýšením vlivu povinných soukromých důchodů a motivováním pracujících, aby si na důchod prostřednictvím státem garantovaných schémat více odkládali i dobrovolně.

3.3.3 Švédsko z hlediska liberalismu

3.3.3.1 Liberální aspekty reformy

Williamson a Williams (2005: 489) si kriticky všimají, že i když NDC systémy, jejichž je ten švédský prototypem, lze stále popsat jako veřejné PAYG pilíře, ale zabudování osobních účtů – i když jen virtuálních – shledávají v souladu s liberálním pojetím.²⁵ Za

---

²⁵ „consistent with neoliberalism“, pro vysvětlení použité terminologie viz: Vymezení pojmů v kontextu práce

významné považují navázání vyplácených dávek na zaplacené odvody, tedy že jde o DC systém.

NDC model je podle nich vlastně kompromisem mezi příznivci a odpůrci liberálních penzijních reforem. (Williamson a Williams 2005: 496; 501)

Williamson a Williams (2005: 501) nakonec dochází k tomu, že by tedy levicové strany měly v první řadě bojovat za to, aby se reformy omezovaly na úpravu PAYG DB systémů, až v krajním případě by měly přistupovat na řešení v podobě NDC.

K liberálním aspektům reformy je možné připočítat i existenci druhého fondového pilíře, k čemuž se dostanu v následujících dvou částech. Pokud Tullock argumentoval proti PAYG systémům tím, že vytlačují soukromé spoření, pak lze říct, že systém virtuálních účtů tuto výtku částečně adresuje. Pokud lidé budou vědět, jaký je čeká důchod, může je to motivovat k dalšímu spoření.

3.3.3.2 Švédsko z hlediska liberální sociální spravedlnosti

Pro existenci minimální garantované penze lze se podobně jako v případě Chile lze argumentovat z pozice sufficientarismu.

Aspekty reformy, jež míří na finanční udržitelnost systému, jako automatické přizpůsobování výše dávky průměrné délce dožití, lze vyhodnotit jako kroky v zájmu občanů s nižšími příjmy, kteří budou do značné míry žít ze státních penzí. Finanční neudržitelnost totiž v krajním případě může vést ke kolapsu systému, což podle liberálů nejvíce ohrožuje ty nejslabší. Právě na ně by zhroucení systému dopadlo nejvíce. Lze tedy říct, že pokud se při reformě penzijního pojištění zabýváme finanční udržitelností, snažíme se, aby reforma zohledňovala zájmy nejchudších členů společnosti. To odpovídá pozici liberálního prioritarianismu.

Z jiného pohledu lze snahu o finančně vyrovnaný penzijní systém chápat jako snahu o fiskální odpovědnost. V případě fiskálně neodpovědné politiky by docházelo k rozpočtovým deficitům, které by bylo třeba platit z daní, což by znamenalo snížení příjmů větší části společnosti buď na základě zvýšení odvodů, nebo v důsledku toho, že by nebylo možné vyplatit slíbené benefity. Volání po finančně vyrovnaném systému tak může vycházet i z welfaristického pojetí sociální spravedlnosti.

3.3.3.2.1 Data o chudobě

Pokud jde o dostupná data týkající se chudoby ve Švédsku, základní problém je, že absolutní chudoba se v západních zemích často nesleduje. Databanka Světové banky,

z níž jsem čerpal data o vývoji chudoby v Chile, uvádí chudobu definovanou tak, že jedinec musí vyžít s 1,90 mezinárodního dolaru podle parity kupní síly v roce 2011. Podle dostupných dat se takto definovaná chudoba ve Švédsku v letech 2003 až 2015 pohybovala mezi 0,2 a 0,9 procenta s tím, že nejvyšší byla v roce 2005, naopak nejnižší v letech 2003, 2006, 2007, 2009, 2010 a 2011. (World Bank Data) Otázkou zůstává, jakou mají daná čísla vypovídající hodnotu. Ponechám ji nezodpovězenou, nicméně konstatuji, že pro posuzování důchodové reformy z hlediska liberální sociální spravedlnosti a tržní demokracie je zodpovědně využít nelze.

Pokud jde o relativní chudobu, v celé švédské populaci v roce 2012 dosahovala 9 % a mezi lidmi nad 65 let 9,3 %. V roce 2016 činil podíl lidí v relativní chudobě 9,1 % švédské populace, ale 11 % lidí nad 65 let. Zatímco tedy celkově tento parametr zůstává v podstatě na stejné úrovni, mez lidmi v důchodovém věku vzrostl o 1,7 p.b., tedy o více než 18 %.

Pokud věk odchodu do důchodu činí 65 let, pak první lidé budou dostávat důchody plně podle pravidel nového systému v roce 2019. Nicméně první lidé z „nárazníkového pásma“, jejichž penze je alespoň částečně určena pravidly nového systému, šli do penze v roce 2003.²⁶

Nelze tedy říct, že by se v tuto chvíli dopady nového systému ještě vůbec neprojevovaly. Nicméně, jak jsem uvedl již dříve, není možné ani prokázat, že zvýšení počtu relativně chudých lidí je důsledkem penzijní reformy. Přejmenším ale lze konstatovat, že daná reforma v tuto chvíli nedokázala zvrátit negativní vývoj. O to zajímavější bude sledovat vývoj tohoto parametru, až budou do penze chodit lidé, kteří už budou zcela podléhat novému systému.

Pokud se opět podíváme na podíl průměrného příjmu osob v důchodovém věku na celkovém průměrném příjmu, objeví se před námi poměrně zajímavý obrázek. Data OECD pro Švédsko pochází z roku 2014. Protože je švédská reforma poměrně mladá, budu hovořit raději o ročnících než o věku, aby bylo lépe vidět, zda se těchto lidí týká reformovaný penzijní systém, či nikoliv.

Celkové číslo se týká všech lidí narozených před rokem 1949. Jejich příjem dosahoval 85,9 % průměrného příjmu v celé populaci. Průměr všech zemí OECD přitom činí 87,6 %. Mladší část této skupiny tvoří občané narození v rozmezí mezi

---

²⁶ Samozřejmě u předčasných důchodů šlo již o rok 1998.

lety 1948 až 1939 (připomínám, že nový systém se vůbec netýká až lidí narozených v roce 1937.) V této mladší části je naopak všem penzistům důchod alespoň částečně vyplácen podle pravidel nového systému. Jejich příjem dosahoval 97,7 % průměru celé populace. Naopak u lidí narozených před rokem 1939, kterých se nový systém z větší části netýká vůbec a z menší část se jich týká zcela okrajově, jde o číslo 65 %. (OECD 2017: 133)

Takže i když lze konstatovat, že nový penzijní systém nezabránil nárůstu relativní chudoby mezi lidmi v důchodovém věku, výše uvedený ukazatel naznačuje, že tomu možná ani zabránit nemohl. Chudí jsou totiž především důchodci, jichž se tento systém netýká, zatímco ti ostatní mají více než slušné příjmy.

3.3.3.2.2 Švédsko z hlediska tržní demokracie

Ve starém systému dávka důchodového pojištění vznikala kombinací paušální a zásluhové složky. Systém NDC je na druhé straně zcela věrný principu ekvivalence. Reforma tedy znamenala snížení stávající míry vertikální redistribuce, jež by z hlediska tržní demokracie v přílišném rozsahu mohla omezovat podmínky pro rozvoj zodpovědného sebe-autorství.

Pokud jde o horizontální redistribuci – Švédská reforma neznamenal takový radikální řez jako ta chilská. První pilíř je stále financován průběžně, takže zůstává i nadále prostředkem horizontální redistribuce. Zabudování automatického přizpůsobování výše dávky demografickému vývoji však představuje snahu, aby první pilíř nebyl deficitní, což se přibližuje tržně demokratickému požadavku, aby si dnešní generace nepůjčovaly od těch budoucích. Míra přerozdělování mezi generacemi se navíc i ve Švédsku snížila. Část důchodů je zajišťována povinným soukromým spořením ve druhém pilíři, peníze, které jdou do toho systému, nejsou přerozdělovány, ale zůstávají danému občanovi.

Právě druhý pilíř navíc znamenal zavedení nových tržních mechanismů do systému, což je z hlediska tržní demokracie pozitivní krok. Je však třeba říct, že trh zde hraje výrazně menší roli než v Chile, což by mělo být ve výsledném hodnocení rovněž zohledněno.

Co se týče chudoby, výše uvedené údaje jsou sporné. Na jedné straně reforma nezabránila tomu, že část penzistů chudne. Na druhé straně bylo zpochybněno, že to

bylo v její moci. Proto se v tomto bodě přikloním k neutrálnímu hodnocení.

Z hlediska tržní demokracie lze tedy švédskou reformu hodnotit pozitivně, neboť se drží v kladných číslech. Celkem jí vyšlo 3,5 bodu (snížení vertikální redistribuce = +1; snížení horizontální redistribuce = +1; zapojení tržních mechanismů = +1,5; snížení chudoby = 0). Směřovala tedy výrazně tržně demokratickým směrem.

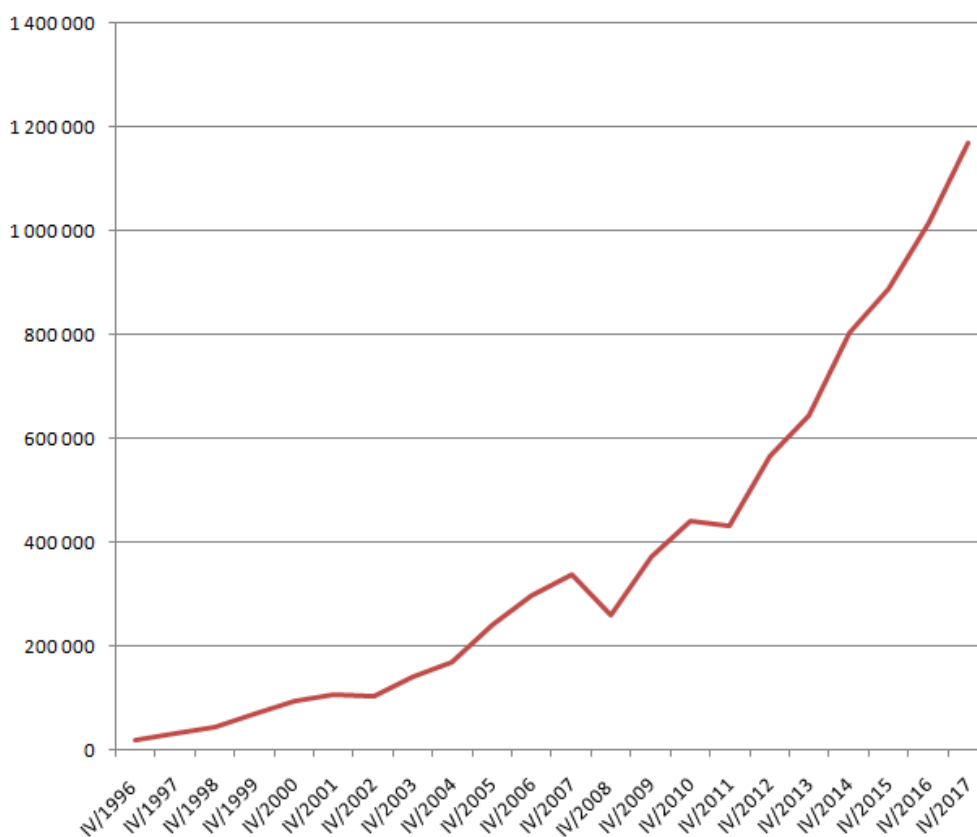
I když švédský systém znamená posun tímto směrem, z hlediska ideálu tržní demokracie lze jistě najít rezervy. Jedná se o výše uvedenou chudobu mezi seniory, kde se ještě může časem ukázat, že vliv reformy je pozitivní. Dále lze konstatovat, že zapojení tržních mechanismů je menší, než by si tržní demokrat mohl představovat. Na druhé straně skutečnost, že poplatky jsou velmi nízké je jistě pozitivní zpráva z hlediska možnosti zodpovědného rozvoje sebe-autorství.

3.3.3.3 Švédsko z hlediska teorie veřejné volby

Tullockův argument proti klasickému PAYG systému spočívá v tom, že odvody do státního sociálního systému vytlačují soukromé spoření. Švédská reforma zavedla vedle povinných odvodů do veřejného systému i povinné soukromé spoření ve druhém fondovém pilíři.

Aktiva se ve druhém pilíři shromažďují od roku 1996. Jejich objem za tu dobu do roku 2017 narostl o více než 5816 % z necelých 19,6 milionu švédských korun na téměř 1,17 miliardy. (Statistics Sweden 2018) Jakým způsobem nárůst probíhal ukazuje následující graf.

Aktiva nashromážděná ve druhém pilíři (premium pensions) (v milionech švédských korun)

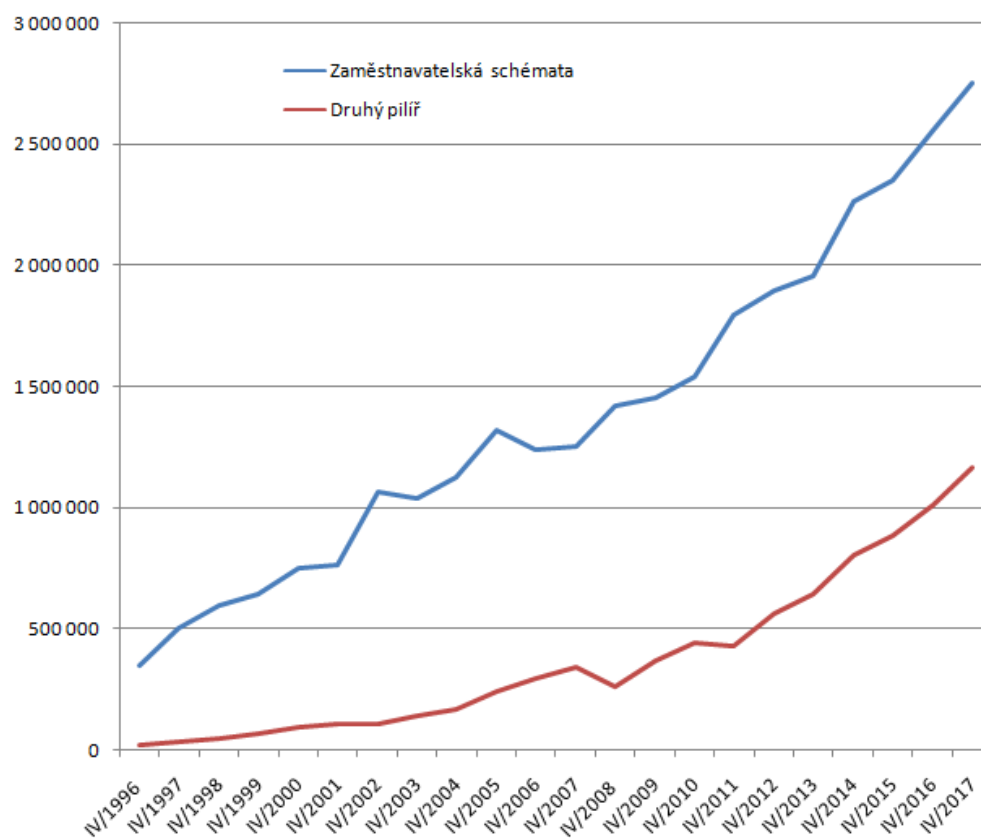
Data: Statistics Sweden (Statistiska centralbyrån)

(Graf: vlastní. Zdroj dat: Statistics Sweden 2018)

Specifikem švédského důchodového pojištění a spoření jsou zaměstnanecké penze, jež lze počítat do třetího pilíře. Zaměstnavatelská schémata mají v této zemi dlouhou tradici. Není proto překvapení, že je objem aktiv nashromážděný ve třetím pilíři výrazně vyšší, vzhledem k tomu, že měl tento pilíř náskok. Objem těchto aktiv od roku 1996 do roku 2017 narostl o více než 691 % z 347,9 milionů švédských korun na 2,75 miliardy. (Statistics Sweden 2018) Soukromý pilíř svou velikostí tedy ten zaměstnanecký dohání, když se do něj ještě v roce 1996 vešel 17,6krát, zatímco na konci roku 2017 to bylo již jen 2,35krát. Tento vývoj ukazuje následující graf.

Aktiva naspořená v penzijních schématech

(v milionech švédských korun)

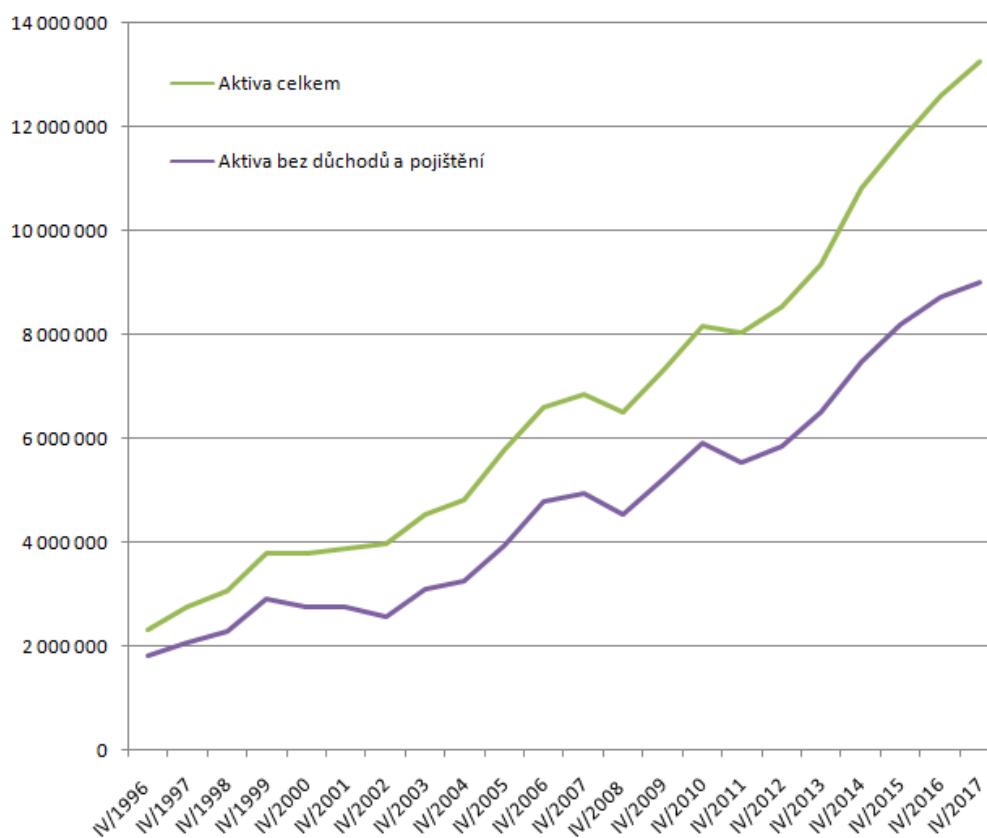
Data: Statistics Sweden (Statistiska centralbyrån)

(Graf: vlastní. Zdroj dat: Statistics Sweden 2018)

Nejzajímavější je však zjištění, že objem aktiv nashromážděných švédskými domácnostmi mimo povinné důchodové spoření a zaměstnavatelská schémata, také velmi výrazně roste. Celková hodnota aktiv nashromážděných domácnostmi v letech 1996 až 2017 vzrostla o 472,8 % z 2,3 miliardy švédských korun na téměř 13,27 miliard. Samotná aktiva s vyloučením důchodových a dalších pojišťovacích schémat rostla o 395 % z 1,8 miliardy švédských korun na více než 9 miliard. (Statistics Sweden 2018) Vývoj obou těchto hodnot sleduje následující graf.

Aktiva nashromážděná domácnostmi

(v milionech švédských korun)

Data: Statistics Sweden (Statistiska centralbyrån)

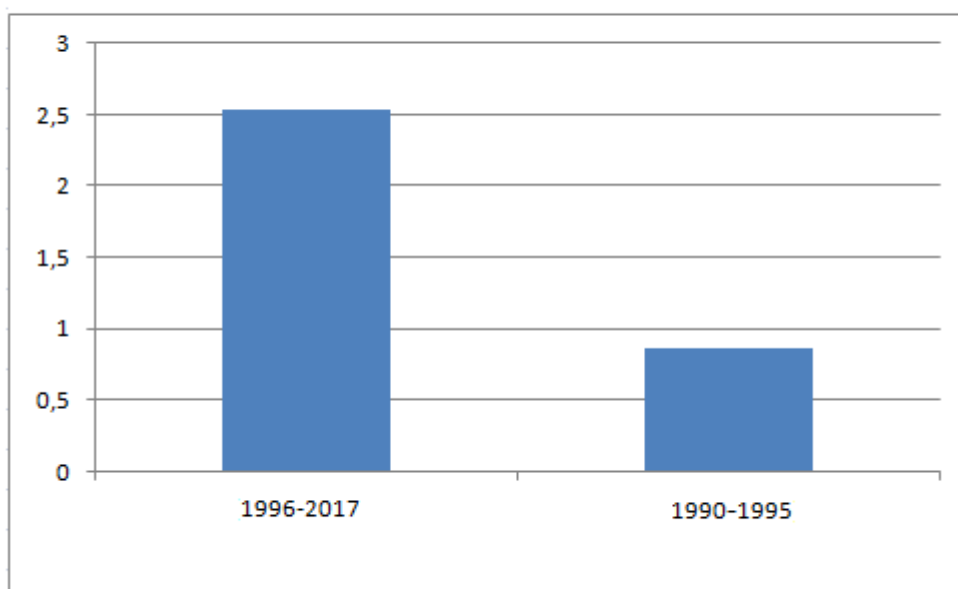
(Graf: vlastní. Zdroj dat: Statistics Sweden 2018)

Pokud jde o růst HDP²⁷, z nějž podle Tullocka vytlačováním soukromého spoření ukrajuje, ze statistik švédského statistického úřadu vyplývá, že po provedení reformy došlo k určitému posunu. V letech 1990 až 1995, kdy ve Švédsku vrcholily debaty o tom, jak liberalizovat tamní ekonomiku, dosahoval podle mých výpočtů průměrný čtvrtletní meziroční růst HDP 0,86 %. V prvním čtvrtletí roku 1993 šlo dokonce o záporný růst o -6,6 %. (Statistics Sweden 2018b) Naopak v letech 1996 až 2017 průměrný čtvrtletní meziroční růst dosahuje hodnoty 2,54 %, jak lze vidět na následujícím grafu.

²⁷ Vycházím zde ze statistik HDP vypočítaného produkční metodou.

Průměrný čtvrtletní meziroční růst HDP (produkční metoda)

Data: Statistics Sweden (Statistiska centralbyrån)

(Graf: vlastní. Zdroj dat: Statistics Sweden 2018)

Pokud jde o prognózu představitelů teorie veřejné volby, že s rostoucím podílem starších voličů v populaci analogicky roste i úroveň veřejných důchodů a veškeré reformní úsilí v této oblasti musí narazit na odpor zájmové skupiny starších voličů (Booth 2010: 4; Tullock 2003: 293), Booth (2010: 5) cituje švédskou penzijní reformu jako případ, kdy se takové situaci podařilo předejít. Šlo právě o vyjmutí lidí narozených před rokem 1937 – těm bylo v roce 1994, kdy byla reforma schválena, 57 let – a velmi pozvolné odstupňování vstupu „nárazníkových“ ročníků do systému.

Data ukazují, že poplatky jsou ve švédském systému ze srovnávaných zemí úplně nejnižší – odpovídají 0,45 % spravovaných aktiv. (Tapia, Yermo 2008: 12) Bylo by obtížné říct, že jsou tedy příliš vysoké. Pokud by to někdo přesto tvrdil, mohl by systém kritizovat z pozice dobývání renty. Společnosti budou v rámci maximalizace svých zájmů chtít maximalizovat svoji rentu, tím pádem by se snažily znemožnit takovou změnu legislativy, jež by jim rentu snížila. Validitu takové kritiky by bylo nutné ověřit analýzou aktérů typu zájmových sdružení institucí podnikajících na trhu s povinným důchodovým spořením. Již výše uvedená data naznačují, že validita takové kritiky by nebyla příliš vysoká.

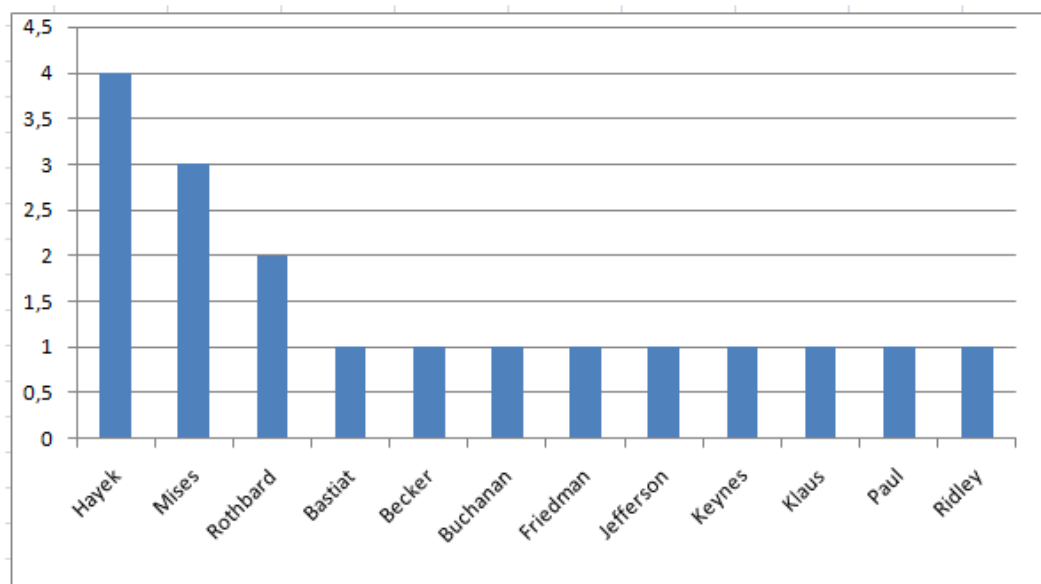
4 Očima českých liberálů

V následující kapitole shrnuji výsledky polostrukturovaných rozhovorů, které jsem provedl v červenci 2018 se sedmi českými liberály. V pořadí, v němž byly rozhovory uskutečněny, šlo o ředitele výzkumu v Liberálním institutu Pavla Peterku, hlavního ekonoma společnosti Cyrrus Lukáše Kovandu, ředitele Liberálního institutu Martina Pánka, předsedu akademické rady Liberálního institutu Jiřího Schwarze, Petra Brabce z Katedry hospodářské a sociální politiky Národohospodářské fakulty VŠE, bývalého poslance Viktora Paggia a hlavního ekonoma skupiny Roklen Dominika Stroukala.

První dvě otázky ověřovaly správnost zařazení zpovídaných osob do výzkumu. Kontrolní otázka měla ověřit, zda se respondent považuje za liberála. Ve většině případů byla odpověď kladná. Ve dvou případech měli respondenti potřebu doplnit, že myslí liberalismus „v evropském smyslu“ (Pavel Peterka), respektive, že jsou klasickými liberály (Lukáš Kovanda). Dva dotazovaní měli k označení liberál výhrady. Jiří Schwarz se identifikuje jen jako ekonomický liberál a v politické sféře se považuje za konzervativce. Petru Brabcovi zjevně nebylo pochuti jednoznačně se přiřadit k jedné ideologii nebo filosofii, nicméně uvedl: „Z naší Fakulty sociální a hospodářské politiky jsem asi nejvíc liberál z těch, co se věnují sociální politice, pokud vezmu ty z hospodářské politiky, tak jsou všichni liberálnější.“

První otázka však ověřuje pouze sebeidentifikaci, nikoliv objektivní zařazení. Teprve odpovědi na druhou otázku na autory, kteří měli na liberalismus daného člověka vliv, více napověděly, co si pod liberalismem daného respondenta představí. Všechny odpovědi a jejich četnost ukazuje následující graf.

Autoři, kteří měli na váš liberalismus největší vliv

Data: Bohumír Židek; Počet respondentů: 7

V případě Petra Brabce byla otázka reformulována, aby reflektovala jeho nechuť identifikovat se s liberalismem. Proto jsem se ptal na autory, kteří ovlivnili jeho myšlení v oblasti sociální politiky a ekonomiky. Uvedl Friedricha Hayeka stejně jako další tři respondenti, kteří se identifikovali jako liberálové. Kromě Hayeka jmenoval i Johna Maynarda Keynesa.

Podobně u Jiřího Schwarze jsem reflektoval jeho výrok, že jde pouze o ekonomického liberála a otázka zněla, kteří tři autoři ovlivnili jeho ekonomický liberalismus. Jeho odpověď byla následně zajímavá v tom, že jako jediný jmenoval zástupce virginské a chicagské školy – Garyho Beckera, Jamese Buchanana a Milтона Friedmana.

Komentář si ještě zaslouží, že dva lidé jmenovali osobu Murrayho Rothbarda, který je spojen s doktrínou anarchokapitalismu. Vztah mezi liberalismem a anarchokapitalismem je předmětem řady sporů. Zatímco někteří jej považují za logické vyústění klasického liberalismu, podle jiných je tato doktrína s klasickým liberalismem v rozporu. Otázku, který z těchto pohledů je blíže pravdě, nechám na tomto místě nezodpovězenou. Nicméně doplním, že oba respondenti (Pavel Peterka a Dominik Stroukal) shodně vedle Rothbarda jmenovali i liberálního ekonoma Ludwiga von Misesa a Pavel Peterka navíc doplnil i Friedricha Hayeka. Pozoruhodné je, že i když oba řekli, že Rothbard na ně měl vliv spíše ze začátku, zatímco později se dostali

i k dalším autorům, kteří nejsou anarchisty, a Pavel Peterka řekl, že mu je dnes Rothbard vzdálenější než v minulosti, tak v oblasti sociální spravedlnosti se jejich odpovědi výrazně lišily od ostatních respondentů, kteří mezi svými vlivy žádného anarchokapitalistu nejmenovali.

Vybočovala ještě odpověď Martina Pánka, který jako jeden z vlivů uvedl bývalého prezidenta a premiéra Václava Klause. Na doplňující otázku dodal, že sice nejde o liberála, ale přesto měl na formování jeho názorů výrazný vliv.

4.1 Vztah k sociálnímu státu

V otázce sociálního státu se dotazovaní shodují, že potřebuje reformy. Pokud jde o priority, jejich názory se často rozcházejí.

Respondenti často zmiňovali zdravotní pojištění a zdravotnictví, ale docházeli k poměrně protichůdným závěrům. Pavel Peterka řekl, že státní systém zdravotního pojištění – „ačkoliv není dokonalý“ – dává lidem důvěru v systém, „určitou vnitřní jistotu“ a jde tedy o poslední věc, která by se v současnosti měla reformovat.

Podobně ředitel Liberálního institutu Martin Pánek uvedl, že zdravotnictví v Česku je na tom v porovnání s jinými státy poměrně dobře: „Jsou dobré systémy, jsou hloupé systémy. V České republice máme takový, který není úplně špatný.“ Jako příklad, která potřebuje reformu zdravotnictví, jmenoval Velkou Británii, „kde je úplně katastrofální“.

Naopak podle Lukáše Kovandy potřebujeme reformu financování zdravotní péče a pro změny ve zdravotnictví se vyslovil i Jiří Schwarz.

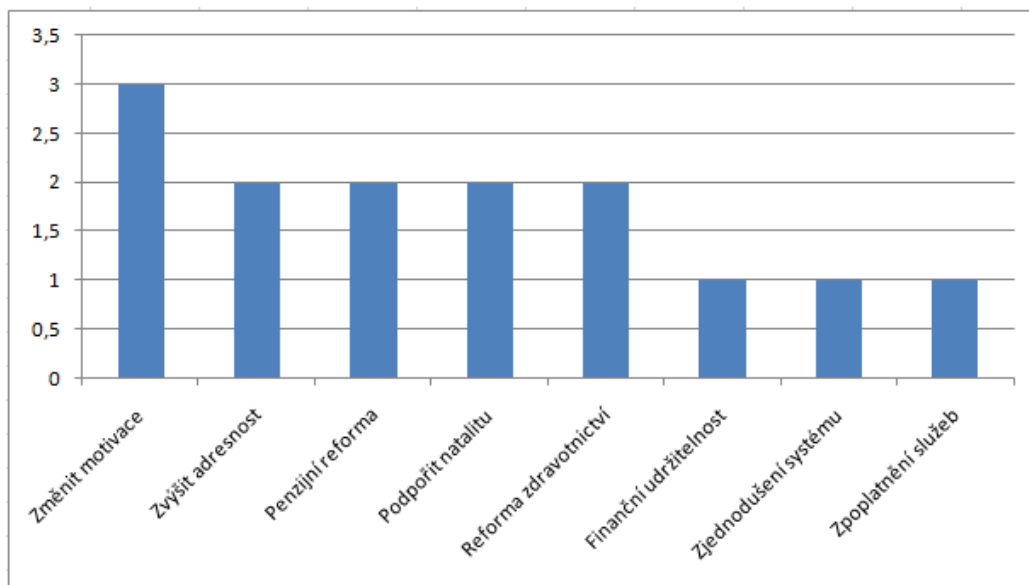
U penzijní reformy si Lukáš Kovanda myslí, že v příštích pěti až deseti letech ji nepotřebujeme, „[a]le čím dříve se s ní začne, tím lépe“. Podle Pavla Peterky je veřejný penzijní systém neufinancovatelný, ale nevidí jeho reformu jako hlavní prioritu. Naopak jako prioritu ji jmenoval Martin Pánek.

Jiří Schwarz přemýšlí nad tím, že možná není nutné k reformě důchodů vůbec přikračovat. „Penzijní reforma vyžaduje širší konsenzus ve společnosti, aby nedocházelo k nepredikovatelným změnám, jako se stalo po pádu Nečasovy vlády. Vůbec neříkám, že je penzijní reforma nutně zapotřebí, možná vůbec zapotřebí není, pokud převládne ve společnosti konsenzus, že se na penzi zajistí sami, vedle toho státního důchodu, například vlastnictvím cenných papírů nebo bytů.“ Jinými slovy by

ke změnám došlo tím, že by systém zůstal v současné podobě a generoval by čím dál menší penze. „Jak jsem říkal Petru Nečasovi, možná že cesta k chilskému modelu je nic nedělat.“

Priority, které jsem v odpovědích dotazovaných identifikoval, a jejich četnosti ukazuje následující graf.

Priority při reformách sociálního státu

Data: Bohumír Žídek; Počet respondentů: 7

Pokud Jiří Schwarz a Lukáš Kovanda hovořili o natalitě pojilo se k tomu, že nesprávné motivace v současném systému snižují porodnost a změna motivací by ji podpořila. Schwarzovu zmínku zpoplatnění služeb – vzácných statků – lze zase z kontextu vnímat jako prostředek změny motivací.

Pokud jde o zjednodušení systému, jež zmínil Pavel Peterka, na přímý dotaz uvedl, že preferuje peněžní dávky před věcnými, nicméně voláním po zjednodušení systému má na mysli i to, že je momentálně nepřehledný a lidé nemusí vědět o tom, že mají na nějakou dávku nárok. Na druhou stranu odmítá koncept základního nepodmíněného příjmu.

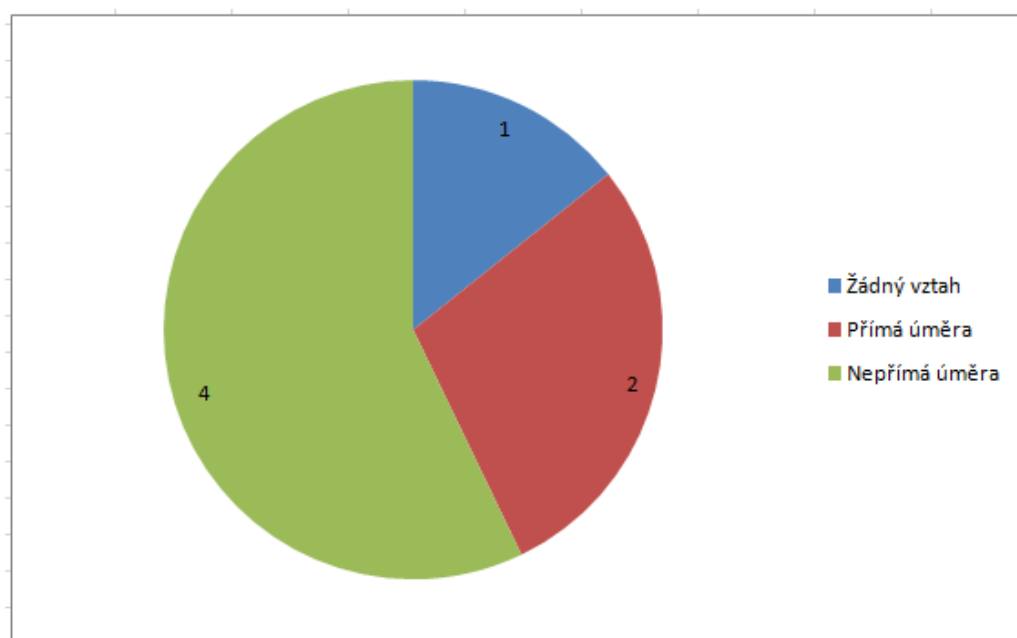
4.2 Vztah k sociální spravedlnosti

Abych prozkoumal jejich vztah k sociální spravedlnosti a jejímu liberálnímu pojetí, konfrontoval jsem respondenty s výroky z první části práce. Šest z těchto výroků původně pochází od Jasona Brennana, poslední z nich potom představuje logické

vyústění argumentace z předchozím výroku, k němuž jsem dospěl částečně při znalosti podobných Heathových a Hammondových argumentů, jež rovněž probírám v první části práce.

První výrok míří na vztah mezi ekonomickou svobodou a nerovností. Brennan sám ve výroku, jenž byl předložen respondentům, na jednu stranu uvádí, že tento vztah neexistuje, na druhé straně vzápětí hovoří o korelaci mezi Giniho koeficientem (majetková rovnost) a indexy ekonomické svobody. Pokud tedy dotazovaní s tímto výrokiem nesouhlasili, zeptal jsem se jich, jaký vztah podle nich mezi ekonomickou svobodou a nerovností je. Odpovědi a jejich četnost znázorňuje následující graf.

Vztah ekonomické svobody a nerovnosti

Data: Bohumír Židek; Počet respondentů: 7

Větší část dotazovaných se shodla na předpokladu, že zvyšování ekonomické svobody ve svém důsledku povede ke snižování příjmové nerovnosti. Naopak Petr Brabec a Lukáš Kovanda jsou toho názoru, že vyšší ekonomická svoboda s sebou nese i vyšší příjmovou nerovnost. Martin Pánek souhlasil s tím, že vztah mezi oběma parametry neexistuje.

Na souhlasu s výrokiem, že chudí třetího světa umírají v důsledku hladu a nemocí, nikoliv v důsledku nerovnosti, se shodli téměř všichni dotazovaní. Jedinou výjimkou byl Dominik Stroukal. Ani on si nemyslí, že „lidé umírají na nerovnost“, ale zároveň nevěří tomu, že by výrok reagoval na pozici, kterou někdo skutečně zastává.

Proto se s ním odmítl ztotožnit.

Lukáš Kovanda dodal, že problém není nerovnost, ale špatná kvalita institucí, například afrických zemích: „Korupce, nízká vymahatelnost práva, soukromé vlastnictví není dobře chráněno. Lidé nejsou motivováni pracovat na svém, pokud jim to nějaký gang může ukrást. Nerovnost tam je, ale ta je právě spíše důsledkem nefunkčnosti těch institucí, že když tam přijde pomoc, tak se rozkrade, vezmou si ji členové té vládní kliky.“

Následovaly tři výroky, které měly otestovat, zda se oslovení liberálové ztotožňují s konkrétní variantou sociální spravedlnosti podle Brennana – welfarismus²⁸, sufficientarismus a prioritarianismus. Respondentům nebylo sděleno, že tyto výroky odpovídají daným definicím sociální spravedlnosti. Odpovídali tedy skutečně jen na to, zda s jejich významem souhlasili či nikoliv.

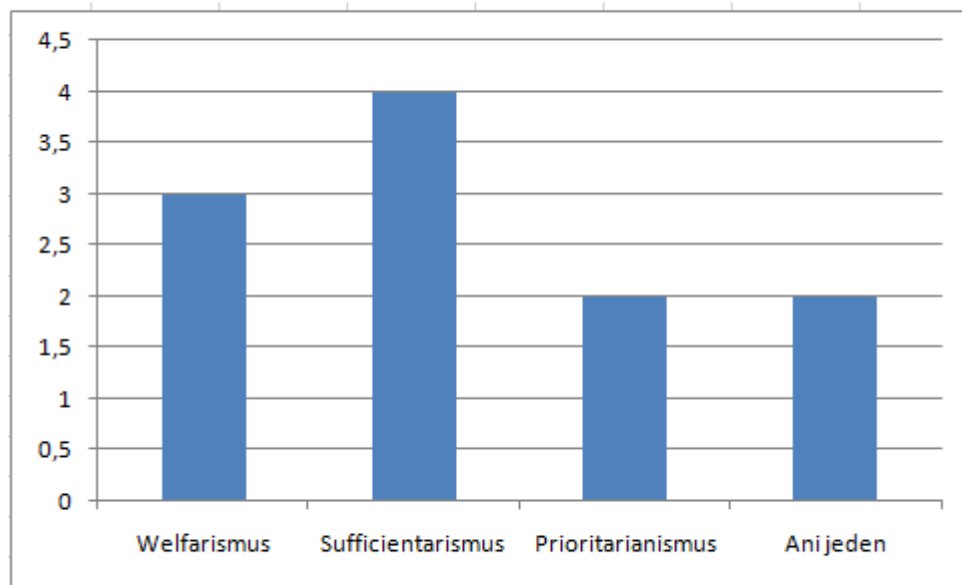
V případě sufficientarismu se ukázalo, že má původní definice pracovala s nevhodným převodem spojení „decent life“ do češtiny jako „slušný život“, což lidé nemusí vnímat jako synonymum pro důstojný nebo přijatelný život. Projevilo se to v rozhovoru s Lukášem Kovandou: „Podle mě garantováno by mělo být naprosté minimum, existenční minimum, to není slušný život. Cokoliv navíc si člověk musí zajistit sám.“ Proto byla dalším respondentům předložena definice, v níž figurovalo spojení „alespoň přijatelné životní podmínky“.

Jak se respondenti ztotožňují s jednotlivými pozicemi ukazuje přiložený graf.

---

²⁸ „Společenské instituce jsou spravedlivé, pokud zajišťují blahobyt většiny lidí.“ Alternativně: „Společenské instituce jsou spravedlivé, pokud umožňují blahobyt většiny lidí.“

Varianty liberální sociální spravedlnosti

Data: Bohumír Žídek; Počet respondentů: 7

V případě welfarismu byla dotazovaným v některých případech dodatečně předložena ještě alternativní definice, kde jsem nahradil přísudek „zajišťuje“ slovesem „umožňuje“. S touto pozměněnou formulací se ztotožnil Viktor Paggio.

U některých negativních odpovědí bylo patrné, že měli mnozí respondenti obavy z toho, jaké implikace by takový výrok v rovině politické filosofie mohl mít pro *policy* – podobně jako o tom hovoří Tomasi.

Následující tabulka ještě upřesňuje, jak odpovídali konkrétní dotazovaní.

	Welfarismus	Sufficientarismus	Prioritarianismus
Pavel Peterka	NE	NE	NE
Lukáš Kovanda	NE	ANO	NE
Martin Pánek	ANO	ANO	ANO
Jiří Schwarz	ANO	NE	ANO
Petr Brabec	NE	ANO	NE
Viktor Paggio	ANO	ANO	NE
Dominik Stroukal	NE	NE	NE

Jak je z tabulky patrné, skupina se nám rozdělila na tři části. První část se

ztotožnila pouze s jedním pojetím liberální spravedlnosti. Jde o Lukáše Kovandu a Petra Brabce, kteří se ztotožnili se sufficientaristickou pozicí. Druhou část skupiny vytvořili respondenti, kteří v odpovědi na druhou otázku přiznali, že byli ovlivněni anarchokapitalismem. Ti se neztotožnili s žádným z nabízených pojetí sociální spravedlnosti. Nejpočetnější je třetí část, do níž se zařadili tři liberálové, již se ztotožňují s více než jedním z předložených výroků. Jiří Schwarz se jako jediný z této trojice neztotožnil se sufficientarismem. Viktor Paggio nesouhlasil s prioritariánským výrokem. Martin Pánek se jako jediný respondent dokázal ztotožnit se všemi třemi výroky.

Všichni oslovení liberálové se shodli, že pro pomoc chudým je nutný skutečný ekonomický růst a že tato pomoc spočívá především v rozšiřování rozsahu dostupných příležitostí. Velmi rozdělení však jsou v názorech na navazující výrok – pokud by se ukázalo, že silný sociální přispívá k silném ekonomickému růstu, pak by jeho existence byla ospravedlnitelná, či přímo žádoucí. Ze začátku měli někteří respondenti problém s tím, že jde o myšlenkový experiment a otázka je pouze hypotetická. Proto jsem se ve to zbylých rozhovorech snažil zdůrazňovat.

Souhlas s tímto výrokem vyjádřili Jiří Schwarz a Petr Brabec. Martin Pánek konstatoval, že ospravedlnitelný by byl, ale zda žádoucí, neví. Zbylí čtyři respondenti s výrokem nesouhlasili. Viktor Paggio a Lukáš Kovanda se vyjádřili téměř totožně, že svoboda je důležitější hodnota než ekonomická efektivita. Pavel Peterka a Dominik Stroukal poukazovali na nemorálnost sociálního státu. Druhý jmenovaný svůj postoj ilustroval následující analogií: „Kdyby se empiricky prokázalo, že když chudým lidem sebereme děti a přerozdělíme je k bohatým rodičům, tak by se měly lépe – to se empiricky dokáže celkem jednoduše – přesto bychom s tím asi nesouhlasili.“

4.3 Vztah k penzijním reformám

Následně jsem s oslovenými liberály diskutoval o důchodových reformách, především v Chile a ve Švédsku. Pokud nebyli obeznámeni se základními rysy jedné či druhé reformy, snažil jsem se jim je nastínit. Následně jsem jim pokládal otevřené otázky, jež jsem případně doplňoval dalšími. Dotazování s výjimkou Petra Brabce většinou neměli přílišnou představu o švédské důchodové reformě, někteří si raději nechali vysvětlit i základy chilského penzijního systému. Je třeba podotknout, že odpovědi

proto mohou být ovlivněny tím, na co jsem při popisu kladl důraz, něco jsem mohl vysvětlit nesrozumitelně, případně jsem mohl zapomenout na nějaký aspekt daného systému, který by postoj respondentů výrazně změnil.

Nejvíce o chilské reformě věděl Petr Brabec, který se jí dlouhodobě zabývá. Informovanost deklaroval i Martin Pánek, který inicioval vydání českého překladu knihy Jak jsme Chilany postavili na nohy, a s ním i Jiří Schwarz, jenž dodal, že se podílel na pořádání řady seminářů o chilské reformě. Přehled o základních principech reformy měl i Lukáš Kovanda, který se o problematiku důchodů zajímá.

S jedinou výjimkou k ní dotazovaní vyjadřovali pozitivní postoj. Pavel Peterka uvedl, že pokud jde o takový systém převzali lidé v demokratické zemi dobrovolně, „tak mně se ta vize rozhodně líbí. I když to asi nebude případ České republiky“.

Silně pozitivní postoj vyjádřil Jiří Schwarz: „Chilský penzijní systém považuju za nejlepší na světě. Jde o nejlepší řešení[.]“ Pozitivní postoj má i Martin Pánek. Lukáš Kovanda poznamenal, že současnou kritiku reformy neshledává přesvědčivou: „Já si myslím, že se [reforma] osvědčila a šla správným směrem.“

Petr Brabec připustil, že systém má „mouchy“, jež se od 80. let nepodařilo eliminovat, ačkoliv by to bylo poměrně snadné. Přesto systém jako takový považuje za dobrý: „[N]avzdory těm mouchám systém jako takový funguje dobře. Pokud v tom systému jste, tak se máte v penzi dobře. To u nás nefunguje.“

Viktor Paggio považuje „každý posun k osobní odpovědnosti lidí“ za správný. Dodal, že PAYG má řadu nevýhod, zejména nedostatečnou garanci, že se pojištěncům odvedené peníze ve stáří vrátí.

Ekonom Roklenu Dominik Stroukal, který mezi vlivy na svoje liberální myšlení uvedl anarchokapitalistu Rothbarda, pro někoho možná překvapivě zaujal k reformě rezervovaný až negativní postoj: „Já mám s tím ten problém, že tento systém a jemu podobné považují státní dluhopisy za bezrizikové aktivum. Já jako duší liberál řeknu, že je super, aby se místo PAYG soukromě spořilo a investovalo, ale na druhou stranu ten nákup státních dluhopisů pak působí jako takové perpetuum mobile. [... K]dyby se to mělo teď zavádět v Česku, tak bych z těchto důvodů nesouhlasil. Stejně jako jsem nesouhlasil s tím, co se zavádělo za Nečasovy vlády. Je to taková předstíraná svobodná volba.“

4.3.1 Diskuse o změnách chilského systému

Pokud jde o aktuální diskuse o dílčích změnách chilského systému, dotazovaní se shodují, že založení státní společnosti AFP by vnímali spíše negativně. Nejrezolutnější v tomto ohledu jsou Viktor Paggio a Jiří Schwarz. Petr Brabec připustil, že z krátkodobého hlediska by tento krok systém mohl „rozvířit“ a přinést do něj konkurenci. Z dlouhodobého hlediska je však skeptičtější: „Dlouhodobě je to nesmysl, protože stát nemá podnikat tam, kde podnikají soukromé subjekty. Soukromý subjekt může těžko konkurovat státu, který může sanovat ztráty z cizích prostředků.“

Martin Pánek s krokem nesouhlasí, ale myslí si, že nejde o „úplnou tragédii“ a v budoucnu lze společnost zrušit. Podobně to vidí i Lukáš Kovanda: „[P]okud zůstanou stávající společnosti a přibude státní společnost, tak pakliže bude mít stejné podmínky, tak ať. Ať stát ukáže, že je kvalitnější.“ Za případný problém by považoval možné distorze trhu nebo zvýhodňování státního subjektu. Podobně Pavel Peterka považuje takový krok za negativní, ale pokud by o něj voliči stáli, pak by jim v tom nebránil.

Pokud jde o možné změny systému (ať již toho chilského, mexického nebo jiného stojícího na podobném principu), které by měly upravit výši poplatků, Pavel Peterka, Lukáš Kovanda, Martin Pánek, Jiří Schwarz a Viktor Paggio se shodují, že příliš vysoká cena by znamenala, že je příliš malá konkurence, respektive nabídka. Peterka, Kovanda a Paggio se pak domnívají, že stát by měl zasáhnout, pokud systém vytvořil oligopol, případně pokud dochází ke koluzi hráčů. Dominik Stroukal připouští, že pokud stát vytvoří oligopol, může i direktivně snížit ceny, ačkoliv deregulace by bylo lepší řešení.

Martin Pánek hovoří o jiných možnostech, které mohou v takovém systému způsobovat vysoké poplatky: „Takové omezení, které by nebylo žádoucí, by třeba bylo, pokud by na trh nesměli vstupovat zahraniční hráči. Pokud jde o regulace, které vyžadují nějakou minimální návratnost, tak tam zase chápu, pokud mají pocit, že bez nich by to bylo příliš riskantní. Pak by to snížení ceny bylo vykoupeno něčím dalším. Ale cenu taky nelze snižovat donekonečna. Jablko taky vždycky něco stojí, i když je konkurence prodáváčů jablek vysoká.“

Petr Brabec připomněl, že pokud by měla společnost vyšší výnos, bylo by legitimní, aby si účtovala i vyšší poplatek, stejně jako by bylo zcela logické a

racionální, aby na to její klient přistoupil, pokud si spočítá, že pořád vydělá více peněz než u konkurence, která by měla nižší poplatky, ale i mnohem vyšší návratnost. Potom ani není důvod takové počínání omezovat, problém však je, že v tomto případě jde o povinné spoření, jemuž se zaměstnanec nemůže vyhnout: „Ale když říká lidem, že tam ty peníze musí posílat, pak by měl i mít právo říct, kolik maximálně ty poplatky mohou být.“

Otázka, zda by si povinně na důchody v chilském systému měli i živnostníci respondenty silně rozdělila. Proti zavedení povinnosti byli první čtyři dotazovaní. Z nich první dva – Pavel Peterka a Lukáš Kovanda – vyslovili přesvědčení, že podnikatel ví co dělá, případně by to alespoň vědět měl. Martin Pánek uvažoval o tom, že by živnostníci mohli vědomě volit větší riziko: „[M]ožná si myslí, že budou mít větší výnos, nevím, jestli ho mají.“ Připomněl také, že jiné podmínky mají i živnostníci v Česku. Dobrovolnost by „[v]zhledem k charakteru živnosti“ zachoval i Jiří Schwarz. Pavel Peterka a Martin Peterka naznačili, že podmínky by se mohly případně srovnat spíše k dobrovolnosti i pro zaměstnance.

Naopak Petr Brabec považuje různé výjimky za největší slabinu systému, který podle něj má být univerzální, pro zaměstnance, pro živnostníky, ale i pro ozbrojené složky, jež tehdejší autoritativní režim z reformy vyňal. Viktor Paggio hovoří o tom, že existuje riziko morálního hazardu, pokud v systému existují i sociální důchody. Dominik Stroukal naznačil, že při výběrem mezi stávajícím systémem a srovnáním podmínek by mohl volit druhou variantu, jež by mohla být spravedlivější.

4.3.2 Srovnání Švédska, Chile a PAYG

V poslední otázce měli respondenti možnost ohodnotit švédskou reformu a případně srovnat chilský FDC systém, švédský NDC systém s menším FDC pilířem a klasický PAYG systém.

Pokud jde o Švédsko a NDC, padala spojení jako „kosmetika“ (Peterka), „kosmetická úprava“ (Paggio) nebo „záplata“ (Pánek). Dominik Stroukal ocenil, že je v systému zabudovaná automatická indexace, jejíž politizaci například v Česku považuje za problém – strany si podle něj pak snaží kupovat důchodce.

Petr Brabec popisuje NDC jako nesolidární variaci PAYG. Skutečnost, že člověk vidí stav svého fiktivního účtu na papíře je „hezka“, ale bylo by to podle něj možné i u klasického PAYG.

Podle Jiřího Schwarze mají podobné hybridní systémy z hlediska politické průchodnosti šanci, ale skrývá se v nich i nebezpečí. „Je nebezpečí, že jakmile tam figuruje ten stát, že nakonec státní systémy vytlačí ty soukromé.“ Toto nebezpečí podle něj hrozí i v případě, že by Chile založilo státní správcovskou společnost.

Kovanda, Pánek, Schwarz a Paggio explicitně uvedli Chile jako nejlepší variantu. Kovanda dále uvedl, že švédskou cestu (NDC s menším FDC pilířem) stále považuje za krok správným směrem oproti klasickému PAYG systému. Paggio dodal, že neodmítá kombinace PAYG se soukromými systémy, i když Chile se mu líbí více.

Brabec uvedl, že Chile by mohlo více pobízet mladé lidi do rizikovějších investic, proto by jim například mohlo zakázat investice v nejkonzervativnějším fondu, který je pro ně v dlouhodobém horizontu nevýhodný. Připomněl, že existují další varianty reformy. Hybridní systémy podle něj vycházejí nejlépe, zejména Nizozemsko: „[P]rvní pilíř v podstatě rovný důchod, druhý pilíř je kolektivní investování jako zodpovědnost zaměstnavatele, ve třetím si mohou soukromě investovat jak chtějí. A jenom ty první pilíře dokážou vygenerovat hrubý náhradový poměr 80 %. To náš systém nikdy nedokáže.“

Dominik Stroukal v závěru zopakoval svůj rezervovaný postoj k diskutovaným variantám penzijních reforem: „Více než reforma vyřeší důchody bohatnutí společnosti a vytváření paralelních struktur. Co se týče reforem, je důležité, aby systém nepadl dříve, než lidé budou dostatečně bohatí. citace: Já si myslím, že v této chvíli je tím pádem lepší neexperimentovat, ten náš PAYG systém není úplně špatný. Ty peníze nikde neležejí, nikdo je nemůže zpronevěřit nebo ukrást, jdou rovnou od lidí k lidem.“

4.3.3 Omezení výzkumu a poznatky nad rámec jeho cíle

Provedený výzkum vzhledem ke své vypovídá pouze o názorech konkrétních lidí, kteří do něj byli zařazeni. Nelze jej proto zobecňovat na širší skupinu liberálů nebo jejich konkrétních odnoží. Případná zobecnění nebo vzorce, jež by z těchto dat bylo možné vyvodit, by bylo nutné ověřit kvantitativním výzkumem.

Skupina se vyznačuje tím, že v ní převažují lidé, kteří jsou podle vlastních slov ovlivněni Friedrichem Hayekem. Zajímavé je, že kromě dalších dvou autorů si na všechny ostatní jmenované myslitele vzpomněl vždy jen jeden z respondentů. Mezi těmi, kteří byli jmenováni víckrát byl ještě ekonom Mises. Uvedl jej Lukáš Kovanda a s

ním ještě dva respondenti, kteří možná poněkud překvapivě jmenovali anarchokapitalistu Rothbarda.

Právě jmenování Rothbarda vznáší možné otázky hodné dalšího zkoumání. Jsou mezi českými veřejně aktivními liberály disproporčně zastoupeni lidé ovlivnění anarchokapitalismem? Liší se jejich²⁹ názory na konkrétní řešení v oblasti *policy* od názorů ostatních liberálů? Právě výše předložený výstup výzkumných rozhovorů naznačuje, že by tomu tak mohlo být. Dalšími možnými otázkami by bylo, zda hypotetický disproporční vliv anarchokapitalismu ovlivňuje výstupy liberálních institucí (například Liberální institut) a jak ovlivňuje vnímání českého liberálního hnutí širokou veřejností.

Seznam jmenovaných osobností relativně silně koreluje se jmény, jež jako svoji inspiraci jmenoval autor chilské reformy – John Locke, Adam Smith, Frédéric Bastiat, Friedrich Hayek, Karl Popper, Ludwig von Mises a Milton Friedman. (Piñera 2016: 19) Oslovení liberálové z těchto autorů vynechali pouze Johna Locka a Karla Poppera.

Anarchokapitalismem ovlivnění respondenti (Dominik Stroukal a Pavel Peterka) se neztotožňují ani s jedním pojetím sociální spravedlnosti podle Brennana, navzdory tomu, že Tomasi našel podmínku distribuční adekvátnosti u zmíněného Rothbarda. Stejně tak se oba vyslovili, že jim na sociální státě primárně vadí jeho nemorálnost, což znamená, že by nebyl obhajitelný, ani kdyby pomáhal ekonomickému růstu, který je podle nich nutnou podmínkou skutečné pomoci chudým.

Všichni oslovení zaujmají k chilské reformě více či méně pozitivní postoj s výjimkou právě Dominika Stroukala, který uvedl, že by systém povinného soukromého spoření nechtěl ani v Česku a vyslovil preferenci PAYG systému před oběma diskutovanými variantami reformy.

Ačkoliv tedy anarchokapitalismus není předmětem mého zájmu a zkoumat jeho vliv na české liberální hnutí nebo postoje jím ovlivněných lidí ke konkrétním návrhům *policy* nebylo cílem výzkumu, výstup z rozhovorů přináší řadu podnětů, na jejichž základě by bylo možné něco podobného realizovat v budoucnu.

---

²⁹ Myšleni jsou lidé ovlivnění anarchokapitalismem.

5 Závěr

Tato diplomová práce se věnovala příspěvku liberalismu k problematice sociálního státu s důrazem na nový klasický liberalismus s jeho teoriemi liberální sociální spravedlnosti a teorii veřejné volby a její kritiku veřejných penzijních systémů, a dále zkoumá, nakolik se liberální ideologie může promítnout do konkrétních reforem sociálního státu – důchodových reforem v Chile a ve Švédsku.

Hlavním cílem práce tedy bylo na příkladech těchto dvou penzijních reforem zmapovat, nakolik se liberální ideje dokážou promítnout do konkrétních reforem welfare state.

Při plnění dílčích cílů jsem zjistil, jak představitelé nového klasického liberalismu (arizonské školy) reflektují myšlenky předchozích představitelů liberalismu s důrazem na pojetí sociální spravedlnosti a kritiku welfare state. Dále jsem vymezil kritiku veřejných důchodových systémů z pohledu teorie veřejné volby a nakonec jsem přikročil ke srovnání postojů konkrétních českých liberálů se zjištěními o penzijních reformách a teoriích sociální spravedlnosti nových klasických liberálů.

K naplnění cílů práce a zodpovězení výzkumných otázek jsem využil data získaná prostřednictvím desk research, v jehož rámci jsem jednak studoval dokumenty (relevantní studie o zkoumaných penzijních reformách, texty představitelů arizonské školy a teorie veřejné volby a texty architekta chilské reformy Josého Piñery), jednak dohledával a třídil statistická data mezinárodních organizací a národních statistických úřadů. Vedle toho byla získána primární data prostřednictvím polostrukturovaných rozhovorů s českými liberály.

Nyní přikročím ke shrnutí získaných odpovědí na výzkumné otázky.

Jaký je postoj nového klasického liberalismu k pojmu sociální spravedlnost a jeho obsahu?

Autor arizonské školy John Tomasi dokládá, že ačkoliv minulí i současní představitelé tradičního pojetí na verbální úrovni spojení sociální spravedlnost odmítají – jako by trpěli alergií, *sociální justiciidou* – sami s podobným konceptem pracují. Jedním z důvodů může být zaměňování argumentačních úrovní, kdy mohou mít filosofickou koncepci sociální spravedlnosti spojenou s postoji některých jejích

zastánců na úrovni *policy*. Tomasi dochází k tomu, že když tito liberálové argumentují ve prospěch liberálních institucí, jejich argumentace je v mnoha případech v souladu s podmínkou distribuční adekvátnosti (*distributional adequacy condition*), podle níž je obhajoba liberalismu adekvátní, pokud neopomene tvrzení, že podporované instituce pravděpodobně přinesou „žádoucí distribuci hmotných a společenských statků“.

Další představitel arizonské školy Jason Brennan rozlišuje celkem tři liberální pojetí sociální spravedlnosti. *Welfarismus* považuje za spravedlivé takové společenské instituce, jež přinášejí blahobyt většině lidí. *Sufficientarismus* požaduje, aby měli lidé právo alespoň na jisté minimum, jež by jim umožnilo přijatelné životní podmínky. *Prioritarianistické* pojetí sociální spravedlnosti implikuje, že bychom při zvažování reforem stávajících institucí měli více než jiná kritéria zohledňovat zájmy těch nejchudších.

Z liberálního pojetí sociální spravedlnosti podle Brennana ještě nemusí vyplývat podpora silného sociálního státu, neboť hlavním cílem pomoci chudým má podle liberálů být rozšiřování okruhu dostupných příležitostí, což může zajistit pouze silný ekonomický růst. (Tento argument však lze i obrátit tak, že pokud by takový sociální stát napomáhal ekonomickému růstu, mohl by být ospravedlnitelný nebo žádoucí, z čehož vychází Heath či Hammond.)

Tomasi navíc rozvinul koncept tržní demokracie, která je kompatibilní s pojetím sociální spravedlnosti sociálně demokratických myslitelů jako John Rawls, na rozdíl od nich však považuje nejširší pojetí ekonomické svobody za základní lidské právo. Spravedlivá společnost podle tržní demokracie musí umožnit rozvoj zodpovědného sebe-autorství, které by bylo znemožněno jak přílišnými omezeními ekonomické svobody, tak přílišnou materiální chudobou.

Jak k problematice penzijních reforem přispívá kritika veřejných důchodových systémů ze strany teorie veřejné volby?

Podle jednoho ze zakladatelů teorie veřejné volby Gordona Tullocka vedou odvody do průběžně financovaného důchodového systému k výraznému snížení čistého příjmu zaměstnance, jemuž zároveň garantují pokrytí některých nákladů. Zaměstnanci se tak snižují prostředky, z nichž může spořit, a zároveň dochází i ke snížení jeho motivace spořit. Důsledky Tullock vidí ve snížení kapitálových investic,

produktivity a ekonomického růstu.

Teorie veřejné volby zároveň rozvíjí myšlenku, že staří voliči fungují jako zájmová skupiny, která může v rámci obhajoby svých zájmů blokovat případné reformy. To je možné obejít tím, že reformy nebudou dopadat na voliče od určitého věku.

Nakolik chilská penzijní reforma vyřešila problémy, které teorie veřejné volby a nový klasický liberalismus vytýkají welfare state?

Autor reformy Piñera, který se jasně ztotožnil s klasickým liberalismem, ve své argumentaci naznačil, že jeho reforma byla pozitivní na základě toho, že dosáhla rapidního snížení chudoby. Přinejmenším retrospektivně tak při posuzování reformy hledí na zájmy nejchudších a ztotožňuje se tím s prioritarianismem. Dále argumentuje silným ekonomickým růstem, což se blíží welfaristické pozici. Existence minimálních důchodů naplňuje požadavky sufficientarismu.

Z hlediska tržní demokracie je zásadní, že chilská penzijní reforma snížila vertikální redistribuci (+1 bod) i horizontální redistribuci (+1), dále do systému silně zapojila tržní mechanismy (+3) a přinejmenším nestála v cestě rapidnímu snížení chudoby (+3). To znamená, že nejen směřovala tržně demokratickým směrem jako celek, ale že ji lze z hlediska tržní demokracie s 8 kladnými body hodnotit kladně ve všech posuzovaných parametrech.

Z hlediska kritiky ze strany představitelů teorie veřejné volby je zásadní, že reforma přikročila ke snížení objemu peněz, které občan odvádí do veřejného systému sociálního zabezpečení. Peníze, jež dříve zaměstnanec odváděl státu, teď posílá na svůj osobní účet. Pokud jde o vliv penzijního systému na osobní úspory lidí, po reformě agregované privátní úspory rostly. Nešlo jen o nově zavedené povinné úspory, rostly i úspory dobrovolné. Pokud jde o růst HDP, jež podle Tullocka PAYG systému, v Chile se v letech 1981 až 2008 v průměru blížil 5 %.

Se zájmovou skupinou starších občanů se reforma vypořádala dvěma způsoby, jednak všem občanům, kteří do nového systému dobrovolně vstoupili, garantovala uznání nároků vzniklých z odvodů do starého systému. Jednak byl vstup do reformovaného systému povinný jen pro nové účastníky trhu.

Nakolik švédská penzijní reforma vyřešila problémy, které teorie veřejné volby a nový klasický liberalismus vytykají welfare state?

Ve švédském systému figuruje minimální garantované penze, pro niž lze podobně jako v případě Chile argumentovat z pozice sufficientarismu. Automatické přizpůsobování výše dávky průměrné délce dožití má za cíl finanční udržitelnost systému, jež je v zájmu občanů s nižšími příjmy. To odpovídá pozici liberálního prioritarianismu. Jde zároveň i o snahu o fiskální odpovědnost, která předchází snížení příjmu většiny občanů například zvýšením daní. V souladu s welfarismem tedy dbá o zachování blahobytu většiny lidí.

Transformace systému vyplácejícího dávku kombinující zásluhovou a paušální složku do formy plně ekvivalentního NDC pilíře znamená snížení stávající míry vertikální redistribuce (+1 bod), jež by z hlediska tržní demokracie v přílišném rozsahu mohla omezovat podmínky pro rozvoj zodpovědného sebe-autorství. Snaha o to, aby první pilíř nebyl deficitní, je rovněž v souladu s tržně demokratickým požadavkem, aby si stávající generace nepůjčovaly od těch stávajících. Druhý pilíř snižuje horizontální redistribuci v oblasti důchodů (+1), zavádí tržní mechanismy ale v mnohem skromnější podobě než v Chile (+1,5). Data týkající se chudoby jsou neprůkazná (0). Hodnocení reformy z hlediska tržní demokracie je tím pádem kladné (+3,5 bodu) a lze říct, že směřovala tržně demokratickým směrem.

Pokud jde o Tullockovo hledisko soukromého spoření, to se zvýšilo již tím, že je zde povinný druhý pilíř. Objem aktiv v něm se mezi lety 1996 až 2017 zvýšil o více než 5816 % z necelých 19,6 milionu švédských korun na téměř 1,17 miliardy. Rostou však i aktiva nashromážděná dobrovolně. Celková hodnota aktiv nashromážděných domácnostmi v letech 1996 až 2017 vzrostla o 472,8 % z 2,3 miliard švédských korun na téměř 13,27 miliard. Aktiva s vyloučením důchodů a pojištění rostla o 395 % z 1,8 miliardy švédských korun na více než 9 miliard. HDP roste od roku 1996 v průměru meziročně každé čtvrtletí o 2,54 %, v letech 1990 až 1995 činil průměrný čtvrtletní meziroční růst HDP 0,86 %. Švédsko Booth uvedl přímo jako příklad země, které se podařilo podchytit zájmovou skupinu starších voličů tím, že z reformy vyňala lidi starší 57 let.

V čem zůstává liberální kritika welfare state platná i pro chilský a švédský

důchodový systém?

Za – zpochybněného – předpokladu, že poplatky jsou vysoké, by bylo možné oba systémy kritizovat s využitím principu dobývání renty. Lze předpokládat, že společnosti budou v rámci maximalizace svých zájmů chtít maximalizovat svoji rentu, tím pádem by se snažily znemožnit takovou změnu legislativy, jež by jim rentu snížila. Podobně v chilském případě existuje prostor pro *rent-seeking* u živnostníků, kteří se nemusí účastnit systému a tím se efektivně zvyšuje jejich čistý příjem. O jejich zařazení do povinného systému se hovoří dlouhodobě, stejně jako o možném založení státní konkurence společností AFP, přesto k oběma krokům stále nedošlo. Taková kritika je možná, její validitu by bylo nutné ověřit analýzou jednání konkrétních aktérů.

Chile je stále možné kritizovat ze sufficientaristických pozic. Minimum garantované v Chile je poměrně nízké, lze tedy předpokládat, že představy řady sufficientaristů neuspokojí. I když tržní demokracie kvituje redukci absolutní chudoby, může vidět její výskyt ve vyšších hodnotách, než jsou obvyklé v západních zemích, jako překážku pro rozvoj sebe-autorství části společnosti.

Ani švédský systém plně neodpovídá ideálu tržní demokracie. Zapojení tržních mechanismů je poměrně skromné. V případě chudoby mezi seniory se časem může – ale nemusí – ukázat, že vliv reformy byl pozitivní.

Jaký je postoj oslovených českých liberálů k oběma penzijním reformám a k liberálnímu pojetí sociální spravedlnosti?

Oslovení čeští liberálové se s výjimkou Dominika Stroukala shodli na pozitivním hodnocení chilské reformy. Respondenti se vyjádřili i k diskutovaným změnám systému – založení státního správce a zavedení povinného spoření pro živnostníky. V prvním případě se shodli na více či méně negativním postoji. V otázce povinnosti spoření i pro živnostníky jsou oslovení liberálové rozdělení. Čtyři z nich se vyjádřili proti. Petr Brabec je jednoznačně pro eliminaci všech výjimek nejen pro živnostníky, ale třeba i pro armádu, systém by totiž měl být univerzální. Viktor Paggio hovoří o tom, že existuje riziko morálního hazardu – pokud existují sociální důchody, je riskantní, aby se část pracujících mohla systému vyhnout. Možný pozitivní postoj k opatření ve stávajícím systému naznačil i Dominik Stroukal. V případě švédské

reformy vyjadřovali respondenti rezervovaný postoj a shodují se více či méně v tom, že reforma neřeší problémy PAYG důchodových systémů.

Petr Brabec a Lukáš Kovanda souhlasí s tím, že ekonomická svoboda zvyšuje majetkovou nerovnost. Ostatní respondenti s tím nesouhlasili, což koreluje s Brennanovým výkladem o liberální sociální spravedlnosti předpokládá. Oslovení liberálové se shodují na tom, že příčinou problémů třetího světa není nerovnost. S výjimkou dvou respondentů ovlivněných anarchokapitalismem všichni vyjádřili souhlas alespoň s jedním pojetím sociální spravedlnosti podle Brennana. Čtyři respondenti souhlasili se sufficientarismem, tři s welfarismem a dva s prioritarianismem.

Oslovení se zcela shodli, že skutečná pomoc chudým spočívá v rozšiřování dostupných příležitostí je pro ni nutný skutečný ekonomický růst. Pokud by sociální stát napomáhal skutečnému ekonomickému růstu, Lukáš Kovanda a Viktor Paggio by s ním stejně nesouhlasili, protože svobodu považují za vyšší hodnotu, Pavel Peterka a Dominik Stroukal odůvodňují negativní postoj k welfare state jeho nemorálností, která by z jejich pohledu přetrvávala i v tomto hypotetickém scénáři. Další tři respondenti si souhlasí, že v takovém případě by byl sociální stát ospravedlnitelný; dva z nich vyjádřili souhlas i s tím, že by byl přímo žádoucí, Martin Pánek si tím není jist.

Možnosti dalšího výzkumu

Výsledky otevírají prostor pro možné další směry výzkumu. Projekt tržní demokracie pracuje s tím, že je v jeho rámci možné uplatňovat a rozvíjet rozdílné teorie sociální spravedlnosti. Zatímco práce se spokojila s rekonstrukcí obecného směřování, která byla následně využita pro evaluaci švédské a chilské penzijní reformy, v budoucnu existuje prostor pro formulaci nebo interpretaci konkrétních teorií sociální spravedlnosti v teoretickém rámci tržní demokracie. To by následně umožnilo komparovat, nakolik se implikace těchto teorií pro konkrétní řešení v oblasti *policy* liší jak vzájemně, tak od implikací mého návrhu obecné tendence.

Dále by jak na základě těchto teorií, tak na základě mého návrhu, bylo možné posuzovat další penzijní reformy. Na základě komparace těchto evaluací by bylo lze sestavit tržně demokratickou teorii penzijní reformy, z níž by se případně odvodily konkrétní návrhy, kterými by tato teorie přispěla do diskusí o budoucích

důchodových reformách. Sám Tomasi implikace svého teoretického rámce pro oblast *policy* nezkoumal, pouze předpokládá, jak by zhruba mohly vypadat. Vzniká zde proto širší prostor pro badatele v oboru veřejné a sociální politiky, aby tento koncept dále rozvíjeli právě v této oblasti.

Výzkumné rozhovory kromě naplnění jednoho z cílů práce a zodpovězení výzkumné otázky přinesly další zajímavé výsledky. Dva ze sedmi oslovených liberálů deklarovali, že byli ovlivněni anarchokapitalistou Rothbardem. Jejich odpovědi se zároveň v některých oblastech výrazně odchylovaly od zbytku skupiny. Tento zajímavý výsledek umožňuje formulování hypotéz, jež by bylo možné v budoucnu ověřit. Taková hypotéza by mohla například znít, že radikální libertariáni a anarchokapitalisté budou více než klasičtí liberálové neovlivnění anarchokapitalismem odmítat tržní reformy (privatizace penzí, zpoplatnění školství apod.) a preferovat status quo. Hypotézu by mohl ověřit kvantitativní výzkum spočívající buď ve studiu reprezentativního vzorku anarchokapitalistických textů, které se explicitně vyjadřují k *policy*, případně dotazníkové šetření mezi účastníky například pravidelné konference organizace European Students For Liberty, v němž by se vzájemně porovnaly postoje k těmto konkrétním oblastem u radikálně libertariánských a anarchokapitalistických účastníků na straně jedné a jejich klasicky liberálních protějšků na straně druhé.

Summary

The theoretical section first of all shows us that there really *is* a market liberal theory of social justice and it offers a comprehensive description of its history and its today's revival. It then deals in detail with John Tomasi's philosophical project of Market Democracy and attempts at reconstructing its basic leanings which could be used for evaluation of public policies, especially Welfare State reforms and more specifically pension reforms. The second part of the theoretical section aims to recollect those thoughts of public choice theory scholars, which can also be used for evaluating the aforementioned reforms.

The both case studies provide us with a reasonably detailed account of their basic principles and implications. The second halves of the case studies apply the market liberal theories of social justice, as well as critiques of public pension systems by public choice theory scholars, to both reforms. According to criteria developed in the theoretical section it has been demonstrated that both reforms can be considered compatible with market democracy, even though it is also possible to critique these pension systems from this position. Reforms also showed signs of being justifiable by the standards of liberal social justice and they both addressed some of the points raised by public choice theory scholars. It is still possible to criticize these reforms from all aforementioned positions but it would be necessary to support it by a new evidence.

Semi-standard interviews have explored more briefly seven Czech classical liberals and explore their attitudes towards both the free market liberal theory of social justice and pension reforms in Chile and in Sweden. Six of them were more or less supportive of the Chile's reform, the only exception was an interviewee influenced by anarcho-capitalism. This could raise some interesting hypotheses in future. Interviewees were more or less unimpressed by the case of Sweden. Five of them showed inclination to one or more of three concepts of liberal social justice defined by Jason Brennan.

Použitá literatura

- **Acuña**, Rodrigo a Augusto Iglesias. Chile's Pension Reform After 20 Years. 2001: The World Bank.
- **Arts**, Wil a John Gelissen. Three worlds of welfare capitalism or more? A state-of-the-art report. *Journal of European Social Policy*, 12, 2002: 137–159.
- **Barry**, Norman P. The New Liberalism. *British Journal of Political Science*, Vol. 13, No. 1 (Jan., 1983): 93–123.
- **Butler**, Eamonn. Public Choice – A Primer. Londýn 2012: The Institute of Economic Affairs.
- **Bonoli**, Giuliano. „Dimensions of the pension problem: institutions, economics and politics“ In: Bonoli, Giuliano (ed.). The Politics of Pension Reform: Institutions and Policy Change in Western Europe. Cambridge 2000: Cambridge University Press. Str. 7–28
- **Booth**, Philip. UK State Pension Reform in a Public Choice Framework. Actuarial Research Paper No. 194. Londýn 2010: Cass Business School.
- **Bourne**, Ryan: Oxfam Is Entitled to Its Own Opinions. but Not Its Own Fact [online] 2018. Dostupné z: <https://www.cato.org/publications/commentary/oxfam-entitled-its-own-opinions-not-its-own-facts>
- **Brabec**, Petr a Karina **Kubelková**. PENZIJNÍ REFORMA V CHILE: AKTUÁLNÍ VÝVOJ PLNĚ FONDOVÉHO DC SYSTÉMU A ANALÝZA DOPADŮ. *Politická ekonomie*, 4, 2015: 517–533.
- **Brennan**, Jason a Schmitz, David: Conceptions of Freedom. [online]. 2010. Dostupné z: <https://www.cato-unbound.org/2010/03/10/david-schmitz-jason-brennan/conceptions-freedom>
- **Brennan**, Jason: Libertarianism. What Everybody Needs To Know. Oxford 2012: Oxford University Press.
- **Conyersová**, Lisa. „Life in the Nanny State: How Welfare Impacts Those Who Receive It“. In: Palmer, Tom G. (ed.). Self-Control or State Control? You Decide. Washington, D.C. 2016: Atlas Economic Research Foundation. Str. 36–51.
- **Disney**, Richard. OECD Public Pension Programmes in Crisis: An Evaluation of the Reform Options. Washington 1999: World Bank.
- **Esping-Andersen**, Gøsta. The Three Worlds of Welfare Capitalism. Princeton 1990: Princeton University Press.
- **Hartwich**, Oliver Marc. Neoliberalism: The Genesis of a Political Swearword. CIS Occasional Paper 114. St Leonards 2009: The Centre for Independent Studies.
- **Hammond**, Samuel. THE FREE-MARKET WELFARE STATE: Preserving Dynamismina Volatile World. Niskanen Center Policy Essay. [online] 2018: Niskanen Center. Dostupné z: https://niskanencenter.org/wp-content/uploads/2018/04/Final_Free-Market-Welfare-State.pdf
- **Hammond**, Samuel. What Is the “Free Market Welfare State” For? [online] 2017: Niskanen Center. Dostupné z: <https://niskanencenter.org/blog/what-is-the-welfare-state-for/>

- **Hayek**, Friedrich August von. *Osudná domýšlivost*. Praha 1995: Slon.
- **Heath**, Joseph. Three Normative Models of the Welfare State. *Public Reason* 3 (2), 2011: 13–43.
- **Chugani**, Rashmi a Atholl **Simpson**. LatAm pension body hits back at Chile AFPs high fees claim. [online]. Dostupné z: <http://citywireamericas.com/news/latam-pension-body-hits-back-at-chile-afps-high-fees-claim/a952373>
- **Iglesias-Palau**, Augusto. Pension Reform in Chile Revisited: What Has Been Learned? Paříž 2009: OECD Publishing. Dostupné z: <http://dx.doi.org/10.1787/224473276417>
- **Jacobin**: Can We Criticize Foucault? [online] 12. 10. 2014 Dostupné z: <https://www.jacobinmag.com/2014/12/foucault-interview/>
- **Mander**, Benedict. Chile pension reform comes under world spotlight. [online] 2016: Financial Times. Dostupné z: <https://www.ft.com/content/b9293586-7680-11e6-bf48-b372cdb1043a>
- **Mander**, Benedict: Pensions and the Piñeras. [online]. 2018: Financial Times. Dostupné z: <https://www.ft.com/content/2273416a-2375-11e8-ae48-60d3531b7d11>
- **Martino**, Antonio. *Promises, Performance and Prospectr*. Indiandapolis 2005: Liberty Fund.
- **Ministry of Health and Social Affairs**. *The Swedish Pension Agreement and Pension Reform*. Stockholm 2010: Ministry of Health and Social Affairs. Dostupné z: <http://www.government.se/49b757/contentassets/3d321fd499da48928de201abe43a558b/the-swedish-pension-agreement-and-pension-reform-ds-200953>
- **Murray**, Charles.. *In Our Hands. A Plan to Replace the Welfare State*. Washington, D.C. 2006: American Enterprise Institute for Public Policy.
- **Niemietz**, Christian. *PREFUNDED PENSION SYSTEMS: Recent developments*. Londýn 2016: Institute of Economic Affairs.
- **Palmer**, Edward. *The Swedish Pension Reform Model - Framework and Issues*. Stockholm 1998: The National Social Insurance Board. Dostupné z: <http://www.oecd.org/finance/financial-markets/2638200.pdf>
- **Palmer**, Tom G. „Bismarck’s Legacy“. In: Palmer, Tom G. (ed.). *After the Welfare State*. Washington, D.C.: Atlas Economic Research Foundation 2012. Str. 33–54.
- **Palmer**, Tom G. „Introduction“. In: Palmer, Tom G. (ed.). *After the Welfare State*. Washington, D.C.: Atlas Economic Research Foundation 2012. Str. 1-14.
- **Piñera**, José. „Chile“. In: John Williamson (ed.). *The Political Economy of Policy Reform*. Washington, DC 1994: Institute for International Economics. Str. 225–231.
- **Piñera**, José. *Jak jsme postavili Chilany na vlastní nohy*. Praha 2016: Liberální institut.
- **Piñera**, José. *Social Security: Franklin vs. Bismarck*. [online] Cato Institute: 2005. Dostupné z: <https://www.cato.org/publications/commentary/social-security-franklin-vs-bismarck>
- **Rajevska**, Olga. *Funded Pillars in the Pension Systems of Estonia, Latvia and Lithuania*. *Economics and Business*, Vol.23, 2013: 83–89. Dostupné z: <https://ortus.rtu.lv/science/lv/publications/16724/fulltext.pdf>

- **Renner**, Andreas: Die zwei „Neoliberalismen“. In: Anhang I zu DIE GRÜNEN - Vom Hoffnungsträger zum Totengräber? Berlin 2003: Die Grünen BT-Fraktion. Str. 1–29.
- **Reuters**. Chile's Pinera to present pension reform in first half of 2018: media. [online] Reuters: 2018. Dostupné z: <https://www.reuters.com/article/us-chile-politics-pensions/chiles-pinera-to-present-pension-reform-in-first-half-of-2018-media-idUSKCN1GF0HL>
- **Roser**, Max a Esteban **Ortiz-Ospina**. Global Extreme Poverty. [online]. 2018. Dostupné z: <https://ourworldindata.org/extreme-poverty>
- **Sales-Sarrapy**, Carlos, Fernando **Solis-Soberon** a Alejandro **Villagomez-Amezcu**a. „Pension System Reform: The Mexican Case.“ In: Feldstein, Martin (ed.): Privatizing Social Security. Chicago 1998: Chicago University Pres. Str. 135-175
- **Sanadaji**, Nima: Scandinavian Unexpectianialism. Culture, Markets and the Failure of Third-Way Socialism. Londýn: Institute of Economic Affairs 2015.
- **Sundénová**, Annika. The Swedish NDC Pension Reform. *Annals of Public and Cooperative Economics*. Vol. 69 No4 – December 1998: 1–15. Dostupné z: <https://pdfs.semanticscholar.org/b434/9fd6c46a97b223621a758ae2b9c2488f352a.pdf>
- **Scherman**, Karl Gustaf. The Swedish pension reform. Geneva 1999: International Labour Organization. Dostupné z: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---soc_sec/documents/publication/wcms_207699.pdf
- **Tanner**, Michael: The Dangers of America's Obsession with Inequality. [online] 2018. Dostupné z: <https://www.nationalreview.com/2018/02/inequality-dangerous-american-obsession/>
- **Tapia**, Waldo a Juan Yelmo. Fees in Individual Account Pension Systems: A Cross-Country Comparison. OECD Working Papers on Insurance and Private Pensions 27. 2008: OECD publishing.
- **Tlustý**, Vlastimil. Modrá šance pro veřejné finance. Praha 2003: ODS. Dostupné online z: https://www.ods.cz/docs/publikace/modra_sance-finance.pdf
- **Tomeš**, Igor. Úvod do teorie a metodologie sociální politiky. Praha 2010: Portál.
- **Tullock**, Gordon. Economics Without Frontiers. Indianapolis 2016: Liberty Fund.
- **Tullock**, Gordon: „The Theory of Public Choice“. In: Tullock, Gordon, Arthur Seldon a Gordon. L. Brady. Government Failure: A Primer in Public Choice. Washington, DC 2002: Cato Institute. Str. 3–82.
- **Úřad vlády** – Odbor analýz a informací. Penzijní reformy od Chile po středovýchodní Evropu. Praha: Úřad vlády 2017.
- **Vostatek**, Jaroslav. Development Trends in Social Security with an Emphasis on Europe and Czechia. *Acta VŠFS, 1/20 2010, vol 4*: 71–98
- **Wilkinson**, Will: For Trump and G.O.P., the Welfare State Shouldn't Be the Enemy. [online] NY Times: 2017. Dostupné z: <https://www.nytimes.com/2017/05/27/opinion/sunday/for-trump-and-gop-the-welfare-state-shouldnt-be-the-enemy.html>

- Williamson, Williams
- **World Bank.** Notional Accounts: Notional Defined Contribution Plans as a Pension Reform Strategy. Washington, DC 2005: World Bank. Dostupné z:
<https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/11244>

Statistická data

- **OECD.** Pensions at a Glance **2015**: OECD and G20 Indicators. [online] Paříž 2015: OECD Publishing. Dostupné z: http://dx.doi.org/10.1787/pension_glance-2017-en
- **OECD.** Pensions at a Glance **2017**: OECD and G20 Indicators. [online] Paříž 2017: OECD Publishing. Dostupné z: http://dx.doi.org/10.1787/pension_glance-2017-en
- **Statistics Sweden (SCB).** Savings barometer. [online]. Verze 2018-05-23 Dostupné z: <http://www.scb.se/en/finding-statistics/statistics-by-subject-area/financial-markets/financial-accounts/savings-barometer/>
- **Statistics Statistics (SCB).** GDP Quarterly 1993–2018:1 (publ: 2018-05-30). [online]. GDP: production approach. Dostupné z: <http://www.scb.se/en/finding-statistics/statistics-by-subject-area/national-accounts/national-accounts/national-accounts-quarterly-and-annual-estimates/pong/tables-and-graphs/tables/gdp-quarterly/>
- World Bank Group. **World Bank Data.** [online]
Chudoba:
<https://data.worldbank.org/topic/poverty?locations=CL>
<https://data.worldbank.org/topic/poverty?locations=SE>
HDP:
[https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?locations=CL&year_high_desc=true%20\(World%20Bank%20Group%20Data\)](https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?locations=CL&year_high_desc=true%20(World%20Bank%20Group%20Data))
- World Bank Group. **World Bank Databank.** [online] Dostupné z:
<http://databank.worldbank.org/data/home.aspx>

Teze Diplomové práce

Jméno studenta/studentky: Bohumír Židek

Název v jazyce práce: Liberální kritika a reformy sociálního státu na příkladu chilské penzijní reformy

Název v anglickém jazyce: Liberal Critique and Reforms of Welfare State – The Case of Chile's Pension Reform

Klíčová slova: welfare state, sociální stát, sociální spravedlnost, klasický liberalismus, neoliberalismus, tržní demokracie, Chile, Piñera, důchodové systémy, penzijní reforma

Klíčová slova anglicky: welfare state, social justice, classical liberalism, neoliberalism, libertarianism, market democracy, Chile, Piñera, pensions, pension systems, pension reform

Akademický rok vypsání: 2016/2017

Jazyk práce: čeština

Typ práce: diplomová práce

Ústav: Katedra veřejné a sociální politiky

Vedoucí / školitel: Ing., Mgr. Olga Angelovská

Obor práce: Veřejná a sociální politika

Teze diplomové práce (výzkumný projekt):

A. vymezení výzkumného problému,

V posledních letech je stále aktuálnější diskuse o reformách welfare state. Svoji roli zde hrají demografické faktory, krize důvěry nebo předlužení států. Jedna z politických filosofí, která do této diskuse vstupuje, je (klasický) liberalismus.

Tato filosofie je přitom mnohem bohatší, než jak je často vnímána. V její tradici se navíc objevují i noví myslitelé, kteří se pokouší ji uchopit novým způsobem. Motivace liberalismu jsou často politickou, širokou i akademickou veřejností do značné míry nepochopeny či dezinterpretovány. Právě tito noví myslitelé, kteří jsou označováni jako arizonská škola nebo nový klasický liberalismus, se svojí prací snaží tento deficit napravit.

Vedle toho však rozhodně nezavrhují koncepty svých předchůdců, z nichž mnohé mají stále co říct. Jedním z konceptů, jehož poznatků se nový klasický liberalismus nebojí využívat a který zároveň výrazně ovlivňoval veřejné politiky ve dvacátém století, je teorie veřejné volby.

Liberální ideje do určité míry hrají roli v konkrétních reformách, obvykle však jejich vliv není exkluzivní a tyto reformy vznikají pod vlivem více ideologií a přístupů. To platí zejména v Evropě, kde těžko hledat příklad čistě liberální reformy. Na druhé straně v případě chilské penzijní reformy lze do značné míry hovořit o čistě liberální řešení. Z tohoto důvodu může posloužit jako případová studie.

Práce bude na tomto příkladu zkoumat, na kolik se liberální ideje dokážou promítnout do konkrétní reformy sociálního státu.

B. Cíle diplomové práce

Hlavním cílem práce bude zmapovat, na kolik se liberální ideje dokážou promítnout do konkrétních reforem welfare state na příkladu chilské penzijní reformy.

Díličními cíli pak bude zjistit, jak představitelé nového klasického liberalismu (tzv. arizonská škola) reflektují myšlenky předchozích představitelů liberalismu s důrazem na pojetí sociální spravedlnosti a kritiku welfare state; dále pak vymezit kritiku welfare state z pohledu teorie veřejné volby.

C. Výzkumné otázky

V práci si budu klást následující otázky:

- 8) Jaký je postoj nového klasického liberalismu k pojmu sociální spravedlnost a jeho obsahu?
- 9) Jaký je postoj nového klasického liberalismu k welfare state?
- 10) Jak k problematice welfare state přispívá kritika ze strany teorie veřejné volby?
- 11) Nakolik chilská penzijní reforma vyřešila problémy, které teorie veřejné volby a nový klasický liberalismus vytýkají welfare state?
- 12) V čem zůstává liberální kritika welfare state platná i pro chilský důchodový systém?

D. Teoretická východiska

V práci se uplatní teoretický koncept welfare state, v úvahu přichází i využití typologií welfare state například podle Titmuse nebo Espinga-Andersena. V části o novém klasickém liberalismu hodlám vycházet zejména z výzkumného projektu tržní demokracie Johna Tomasiho. Jak bylo zmíněno výše, další pojednávanou teorií bude teorie veřejné volby. Z dalších konceptů přichází v úvahu restructuring.

E. Výzkumný plán

Práce bude v případové vycházet z analýzy odborných studií k chilské důchodové reformě. Tyto studie obsahují i empirická data k dopadům reformy, která budou

předmětem další analýzy; další data lze nalézt dokumentech a studiích mezinárodních organizací jako OECD nebo Světová banka. Dále budu vycházet i z textů, které o reformě napsal autor chilské reformy José Piñera. V úvahu přichází i komparace s reformami v jiných zemích, například ve Švédsku.

Postoje nového klasického liberalismu budou zkoumány na základě děl jeho představitelů, mezi něž patří John Tomasi nebo Jason Brennan. V části věnující se teorii veřejné volby budu vycházet z děl jejich představitelů.

F. Seznam odborné literatury a zdrojů empirických dat

Acuña, Rodrigo a Augusto Iglesias. Chile's Pension Reform After 20 Years. 2001: The World Bank.

Brabec, Petr a Karina Kubelková. „PENZIJNÍ REFORMA V CHILE: AKTUÁLNÍ VÝVOJ PLNĚ FONDOVÉHO DC SYSTÉMU A ANALÝZA DOPADŮ“. *Politická ekonomie*, 4, 2015: 517-533.

Iglesias-Palau, Augusto. Pension Reform in Chile Revisited: What Has Been Learned? Paris 2009: OECD Publishing. Dostupné z: <http://dx.doi.org/10.1787/224473276417>

Niemietz, Kristian. PREFUNDED PENSION SYSTEMS: Recent developments. Londýn 2016: Institute of Economic Affairs.

Piñera, José. „Chile“. In: John Williamson (ed.). *The Political Economy of Policy Reform*. Washington, DC 1994: Institute for International Economics. Str. 225-231.

Piñera, José. *Jak jsme postavili Chilany na vlastní nohy*. Praha 2016: Liberální institut.

Palacios, Robert a Rafael Rofman. *Annuity Markets and Benefit Design in Multipillar Pension Schemes: Experience and Lessons from Four Latin American Countries*. 2001: The World Bank.

Tomasi, John. *Free Market Fairness*. Princeton a Oxford 2012: Princeton University Press.

Tullock, Gordon, Arthur Seldon a Gordon. L. Brady. *Government Failure: A Primer in Public Choice*. Washington, DC 2002: Cato Institute.

Seznam příloh

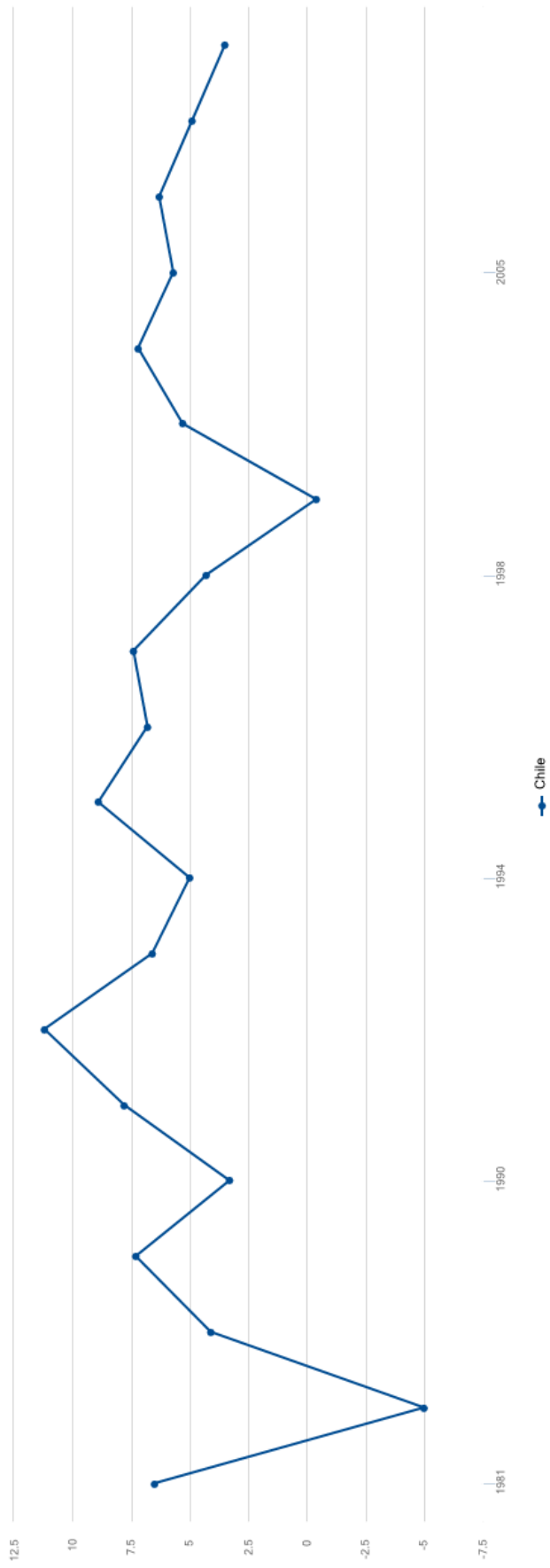
Příloha č. 1 – růst HDP v Chile (graf)

Příloha č. 2 – nashromážděná aktiva ve Švédsku (otisk tabulky)

Příloha č. 3 – přepisy rozhovorů s českými liberály

Příloha č. 1

Růst HDP v Chile (graf)

Series : GDP growth (annual %)
 Source: World Development Indicators
 Created on: 07/24/2018

Příloha č. 2

Nashromážděná aktiva ve Švédsku (otisk tabulky)

IV/1996	347 846	19 751	2 315 892	1 818 539
IV/1997	499 375	31 660	2 746 741	2 075 151
IV/1998	593 099	45 348	3 069 046	2 285 728
IV/1999	640 418	69 844	3 783 744	2 897 269
IV/2000	750 419	93 214	3 792 125	2 751 185
IV/2001	763 719	107 871	3 877 424	2 764 381
IV/2002	1 063 155	104 882	3 987 400	2 582 068
IV/2003	1 040 860	140 426	4 528 293	3 086 008
IV/2004	1 127 340	170 833	4 823 258	3 248 554
IV/2005	1 318 765	240 379	5 786 678	3 941 585
IV/2006	1 238 002	296 380	6 607 185	4 772 086
IV/2007	1 252 824	339 265	6 848 630	4 940 107
IV/2008	1 418 984	260 728	6 518 602	4 527 101
IV/2009	1 453 546	371 276	7 335 077	5 213 605
IV/2010	1 541 001	442 074	8 169 725	5 896 042
IV/2011	1 791 628	431 627	8 045 284	5 531 351
IV/2012	1 897 286	566 506	8 548 633	5 859 539
IV/2013	1 956 297	644 280	9 370 438	6 499 211
IV/2014	2 265 087	803 601	10 829 831	7 481 325
IV/2015	2 352 604	888 381	11 736 677	8 181 568
IV/2016	2 554 711	1 014 674	12 606 037	8 713 259
IV/2017	2 752 152	1 168 608	13 265 530	9 003 663
	Zaměstnavatelská schémata	Druhý pilíř	Aktiva celkem	Aktiva bez důchodů a pojištění

Data: Statistics Sweden

Příloha č. 3 – přepisy rozhovorů s českými liberály

Pavel Peterka, Liberální institut, ředitel výzkumu, 17. 7. 2018 (přepis rozhovoru)

1) Považujete se za liberála?

Ano, v evropském smyslu ano.

2) Které tři osobnosti měly na váš liberalismus největší vliv?

Hayek, Mises, Rothbard. V tuto chvíli je mi však Rothbardovo anarchistické pojetí vzdálenější, než bývalo.

3) Potřebuje současný západní, evropský, potažmo český model sociální státu reformy? Případně jaké.

Myslím si, že potřebuje. Ale které, to je otázka. Pokud je tématem, o kterém se budeme bavit důchodový systém, který je podle mnoha lidí neudržitelný, pak je otázka, zda jde o něco, co je řešit do roka, do pěti, nebo zda se bavíme výhledově.

Třeba u státního systému zdravotního pojištění, ačkoliv není dokonalý, si myslím, že lidem dává velkou důvěru v systém, určitou vnitřní jistotu, takže jde o poslední věc, do níž bych teď nějak zasahoval.

Podobně si myslím, že pokud lidé žijí většinu života s tím, že dostanou státní důchod, pak i po nějaké reformě by stát měl dbát na to, aby na tom tito lidé nebyli bití. V sociálním systému bych se proto asi nejvíce soustředil na to, aby byl přehlednější, jednodušší, adresnější, aby to bylo univerzálnější, méně testované, i když třeba základnímu nepodmíněnému příjmu nevěřím kvůli neufinancovatelnosti.

Jsou tedy peněžní dávky, dávky v hotovosti lepší než věcné dávky, dávky typu stravenky? Hluběji jsem se tím nezabýval, ale intuitivně chápu, že pokud člověk dostane stravenku nebo poukaz na něco konkrétního, tak se to může pokusit prodat třeba za polovinu hodnoty, takže si za to koupí něco jiného, než systém chtěl, ale reálně méně. Takže obecně si myslím, že pokud už lidem něco dáváme, tak by to mělo být v hotovosti.

To zpřehlednění jsem ale myslel i tak, že třeba já, když jsem byl student, tak jsem mohl mít nárok na nějaké dávky, o nichž jsem nevěděl, a asi bude spousta dalších lidí, kteří mají nějaký nárok, ale nepřihlásí se o ni. Pak systém zvýhodňuje ty, kteří se aktivně o tuto věc zajímají.

4) Souhlasíte s následujícími výroky?

a) Neexistuje žádný měřitelný vztah mezi ekonomickou svobodou a nerovností.

Úplně s tím nesouhlasím, mělo by to jít nějak změřit. Existují nějaké indexy ekonomické svobody a nerovnosti, které lze postavit vedle sebe, a ten vztah změřit. Věřím, že ekonomická svoboda bude nerovnost spíše snižovat.

b) Chudí třetího světa umírají v důsledku hladu a nemocí, nikoliv v důsledku nerovnosti.

Ano.

c) Společenské instituce jsou spravedlivé, pokud zajišťují blahobyt většiny lidí.

(welfaristická pozice)

Ne, to nemusí být nutně pravda.

d) Členové společnosti by měli mít alespoň určité minimum, které by jim to umožňovalo žít slušný život. (sufficientaristická pozice)

A kdo to zajistí? Bylo by to fajn, pokud by to zajistila tržní ekonomika. Ale negarantoval bych to, přijde mi, že tuto rétoriku často používají levicově smýšlející lidé, kteří obhajují redistribuci.

e) Při zvažování změn stávajících společenských institucí bychom měli více než jiná kritéria zohledňovat zájmy nejchudších členů společnosti. (prioritarianismus)

Ne.

f) **Z dlouhodobého hlediska pomoc chudým nespočívá v tom dávat jim almužnu, ale v rozšiřování rozsahu příležitostí, které jsou pro ně dostupné. Z dlouhodobého hlediska pomoc chudým vyžaduje skutečný ekonomický růst.**

Ano.

g) **Pokud by se empiricky prokázalo, že silný sociální stát napomáhá efektivitě a růstu ekonomiky, pak by jeho existence byla ospravedlnitelná či přímo žádoucí.**

Ne. Pokud by nějaká studie ukázala, že zvýšení o 20 % přerozdělování zvyšuje ekonomický růst, může to být empiricky podložené, ale ještě to neznamená, že to je morální, protože nevíme, na čí by to bylo úkor.

5) **Jaký zaujímáte k penzijní reformě, která proběhla v osmdesátých letech v Chile?**

Argumenty proti mohou být, že se zavedla za diktatury, vojenského režimu. Ale pokud jde o samotný systém, který by převzali lidé v demokratické zemi dobrovolně, tak mně se ta vize rozhodně líbí. I když to asi nebude případ České republiky.

6) **Systém stojí kolem takzvaných správcových společností AFP, které jsou soukromé. Nová pravicová vláda bratra autora reformy stejně jako předchozí vláda levicové prezidentky Bacheletové hovoří o založení státní společnosti AFP, která by těm soukromým konkurovala. Jde o smysluplný krok, nebo je spíše nadbytečný či dokonce negativní?**

Z ideového hlediska nevidím důvod, proč by měli zakládat státní firmu, zvýhodněnou, která bude konkurovat těm soukromým. Z hlediska policy chápu, že pro lidi může jít o zajímavou alternativu, zapojit se do něčeho státního, pokud tomu věří. Pokud by ta firma byla nějak dotována a vytvářela další tlak na soukromé společnosti, aby nabízely ještě lepší podmínky, pak by to asi mohlo něčemu pomoci.

Obecně si myslím, že je to pro systém negativní věc, ale pokud by to lidé skutečně chtěli, pak bych jim v tom asi nebránil.

7) **Při obhajobě tohoto kroku se argumentuje výší poplatků, i když je sporné, zda jsou v Chile skutečně vysoké, potom se o vysokých poplatcích mluví u podobného systému v Mexiku. Je legitimní, aby se stát nějakými kroky pokoušel výši poplatků snížit, pokud dojde k tomu, že jsou příliš vysoké?**

Nejlepší řešení je, aby poplatky na nějaké minimum snížila konkurence soukromých firem. Problém samozřejmě je, že řada takových liberálních pouček platí na dokonalých, skutečných trzích. Tady je trh, kde poptávka vzniká tím, že stát nařizuje lidem, že si někam musí posílat peníze na důchody, dá mu nějaké možnosti, ale člověk může dojít k tomu, že všechny tyto možnosti jsou na houby... Pak je otázka, jestli to má stát řešit nějakým dalším zásahem, nebo jestli má lidem říct, dobře, spořte si, kde chcete... Ale logicky na takovém trhu řada těch pouček neplatí a chápu – a asi to je legitimní – pokud vláda dojde k tomu, že se na trhu „prasí“ a těch firem je tam málo, možná se spolu domlouvají, tak lidem nabídne nějakou státní alternativu. Jen se bojím, co se z toho do budoucna stane.

8) **Pro OSVČ je účast v systému FDC dobrovolná, takže se ho většina neúčastní. Dává smysl, aby byla účast i pro OSVČ povinná? Ať už z důvodu stejných podmínek pro všechny, nebo z důvodu toho, že neúčast OSVČ výrazně snižuje průměrnou vyplácenou penzi.**

Pokud mají do toho systému jít jen kvůli tomu, aby měl na papíře lepší výsledky, pak je to nesmysl. Podnikatel by měl vědět, co dělá, pokud si chce spořit někde jinde, mimo systém, nesouhlasím s tím, aby je někdo nutil jít do tohoto systému. A teď mě napadá, jak je možné do toho nutit ty zaměstnance. Což je taky otázka na zamyšlení.

9) **Ve Švédsku v 90. letech přišli s novou alternativou důchodové reformy postavené na virtuálních osobních účtech (NDC) ... případně popis. Jak hodnotíte takovou variantu důchodového systému ve srovnání s klasickým PAYG a Chile (FDC)?**

Mně to zní jako kosmetika. Pořád tam nevidím, jak se tím vyřeší ten základní problém, že se to buď neufinancuje, nebo ty důchody budou velmi nízké.

1) **Považujete se za liberála?**

Určitě ano, jsem klasický liberál.

2) **Kterí tři autoři měli na váš liberalismus největší vliv?**

Adam Smith, Friedrich von Hayek, Ludwig von Mises.

3) **Potřebuje současný západní, evropský, potažmo český model sociální státu reformy? Případně jaké.**

Ted' akutně, pro nejbližších deset let v oblasti důchodů přežijeme, není úplně akutně třeba penzijní reformy. Ale čím dříve se s ní začne, tím lépe. Ted' aktuálně potřebujeme reformu zdravotní péče, jejího financování. Dlouhodobě si myslím, že není nejlepší řešení, že tolik pravomocí přechází na stát. To, že stát bere lidem odpovědnost, má neblahé důsledky nejen ekonomické, ale hlavně demografické, celospolečenské, trhá se společenská vazba mezi lidmi, vzniká jakási atomizovaná společnost, která hledí jen na to, kolik mají na fiktivním účtu u ČSSZ a všechno ostatní jim může být jedno, kolik budou mít dětí, jak budou vzdělané. Řeknou si, že to za ně vyřeší ten stát, ale to jsou jen ostatní daňoví poplatníci.

4) **Souhlasíte s následujícími výroky?**

a) **Neexistuje žádný měřitelný vztah mezi ekonomickou svobodou a nerovností.**

Čím svobodnější společnost, tím menší přerozdělování. Přerozdělování v drtivé většině případů opravdu tlumí nerovnost, ale také ekonomickou aktivitu, invenci. Takže i když má spousta negativních důsledků, pokud je dobře nastaveno, tak tlumí nerovnost.

b) **Chudí třetího světa umírají v důsledku hladu a nemocí, nikoliv v důsledku nerovnosti.**

Nerovnost jako taková nikoho nezabila, to je jasné. Takže z tohoto primitivního pohledu musí zemřít v důsledku hladu nebo nemoci. Ted' jestli by ten hlad nebo ta nemoc byla menší, pokud by daná společnost byla rovnější... Myslím, že hlavním problémem není nerovnost, třeba v afrických zemích, ale špatná kvalita institucí. Korupce, nízká vymahatelnost práva, soukromé vlastnictví není dobře chráněno. Lidé nejsou motivováni pracovat na svém, pokud jim to nějaký gang může ukrást. Nerovnost tam je, ale ta je právě spíše důsledkem nefunkčnosti těch institucí, že když tam přijde pomoc, tak se rozkrade, vezmou si ji členové té vládní kliky. Jinak je do značné míry nerovnost přirozená, žádoucí jako důsledek svobodné společnosti. Lidé nejsou stejní, někteří jsou pilnější, vynalézavější, jsou ochotni více dávat, jiní zase třeba chtějí mít klídek.

Takže si myslím, že lidé neumírají v důsledku nerovnosti.

c) **Společenské instituce jsou spravedlivé, pokud zajišťují blahobyť většiny lidí.**

(welfaristická pozice)

Ne. Společenské instituce jsou spravedlivé, pokud zajišťují rovné příležitosti. To ještě nemusí nutně znamenat nutně blahobyť, někdo dokáže tu příležitost využít, někdo ne. Instituce jsou spravedlivé, pokud zajišťují stejný přístup lidem, co se týče práva. To jsou funkční instituce.

d) **Členové společnosti by měli mít alespoň určité minimum, které by jim to umožňovalo žít slušný život.** (sufficietaristická pozice)

To mi zavání zase nějakou debatou o základním příjmu. Co to je slušný život? Určitě nechci, aby tady lidé umírali na ulici. Muselo by se více definovat, co je slušný život, zní to moc nárokově. Z toho důvodu bych odpověděl ne.

Podle mě garantováno by mělo být naprosté minimum, existenční minimum, to není slušný život. Cokoliv navíc si člověk musí zajistit sám.

e) **Při zvažování změn stávajících společenských institucí bychom měli více než jiná kritéria zohledňovat zájmy nejchudších členů společnosti.** (prioritarianismus)

Ne.

f) **Z dlouhodobého hlediska pomoc chudým nespočívá v tom dávat jim almužnu, ale v rozšiřování rozsahu příležitostí, které jsou pro ně dostupné. Z dlouhodobého hlediska pomoc chudým vyžaduje skutečný ekonomický růst.**

Ano.

g) **Pokud by se empiricky prokázalo, že silný sociální stát napomáhá efektivitě a růstu ekonomiky, pak by jeho existence byla ospravedlnitelná či přímo žádoucí.**

Svoboda je důležitější než efektivita.

- 5) **Jaký zaujímáte k penzijní reformě, která proběhla v osmdesátých letech v Chile?**

Já si myslím, že se osvědčila a šla správným směrem. Teď je hodně kritizována, ale tu kritiku neshledávám úplně přesvědčivou.

- 6) **Systém stojí kolem takzvaných správcovských společností AFP, které jsou soukromé. Nová pravicová vláda bratra autora reformy stejně jako předchozí vláda levicové prezidentky Bacheletové hovoří o založení státní společnosti AFP, která by těm soukromým konkurovala. Jde o smysluplný krok, nebo je spíše nadbytečný či dokonce negativní?**

Bez znalosti konkrétních podmínek – pokud zůstanou stávající společnosti a přibude státní společnost, tak pakliže bude mít stejné podmínky, tak ať. Ať stát ukáže, že je kvalitnější. Ale pokud by docházelo k nějakým zásadním distorzím trhu, pokud by hrozilo, že bude zvýhodňován ten státní subjekt na úkor dlouhodobého rozvoje, pak si myslím, že už by to byl problém.

- 7) **Při obhajobě tohoto kroku se argumentuje výší poplatků, i když je sporné, zda jsou v Chile skutečně vysoké, potom se o vysokých poplatcích mluví u podobného systému v Mexiku. Je legitimní, aby se stát nějakými kroky pokoušel výši poplatků snížit, pokud dojde k tomu, že jsou příliš vysoké?**

Jestliže na tom trhu funguje konkurence, je řádně ošetřena hospodářská soutěž, není vytvořen monopol... Funkční konkurenční trh nemůže vést k tomu, aby byla cena příliš vysoká, kterou by vstup státního hráče mohl nějak snížit. Pak by šlo o nadbytečný krok, pokud funguje ta konkurence. Tu by měl ten stát zajišťovat, skrze vládu práva, ochranu vlastnictví. Stát by neměl následky jedné regulace řešit regulací další. Pokud by šlo o nějakou koluzi nebo kartel, pak je to na žalobu spotřebitelů, kterou by měl stát prošetřit. To je, podle mě jako klasického liberála, jeho úloha. Pokud zjistí kartel, tak ať napaří pokuty, pokud nejde o kartel, pak se otevírá prostor pro vstup další konkurence.

- 8) **Pro OSVČ je účast v systému FDC dobrovolná, takže se ho většina neúčastní. Dává smysl, aby byla účast i pro OSVČ povinná? Ať už z důvodu stejných podmínek pro všechny, nebo z důvodu toho, že neúčast OSVČ výrazně snižuje průměrnou vyplácenou penzi.**

Já bych to nechal dobrovolně. Srovnávat živnostníky a zaměstnance mi přijde scestné, i u nás. Živnostníci většinou vědí, co dělají, takže bych asi pro žádnou nivelizaci podmínek nebyl.

- 9) **Ve Švédsku v 90. letech přišli s novou alternativou důchodové reformy postavené na virtuálních osobních účtech (NDC) ... případně popis. Jak hodnotíte takovou variantu důchodového systému ve srovnání s klasickým PAYG a Chile (FDC)?**

PAYG je nejhorší. Z hlediska mých priorit je nejlepší Chile. Švédsko by byl krok správným směrem, ale není to tak dobrá varianta jako Chile.

Martin Pánek, Liberální institut, ředitel, 24.7. 2018 (přepis rozhovoru)

- 1) **Považujete se za liberála?**

Ano.

- 2) **Kterí tři autoři měli na váš liberalismus největší vliv?**

Bastiat, Klaus, Jefferson.

Klaus je liberál?

Není to liberál, ale ovlivnil mě.

3) Potřebuje současný západní, evropský, potažmo český model sociální státu reformy? Případně jaké.

Reformy potřebuje. Přijde mi, že jak je dnes financováno důchodové pojištění je morálně neobhajitelné. Stát spotřebovává příliš mnoho peněz a ty benefity, které za to jednotlivci vrací jsou malé.

Zmínil jsi důchod. To znamená, že tato reforma je podle tebe potřeba nejvíce?

Důchodové pojištění žere asi nejvíce peněz, takže to a zdravotnictví. Ale zdravotnictví je v každém státě jiné. Takže to se složitě komentuje takto obecně. Jsou dobré systémy, jsou hloupé systémy. V České republice máme takový, který není úplně špatný.

Takže podle mě je nejvíce potřeba reformovat důchodové pojištění a v některých státech i zdravotní pojištění, jako například v Británii, kde je úplně katastrofální.

4) Souhlasíte s následujícími výroky?

a) Neexistuje žádný měřitelný vztah mezi ekonomickou svobodou a nerovností.

Souhlasím, neexistuje.

b) Chudí třetího světa umírají v důsledku hladu a nemocí, nikoliv v důsledku nerovnosti.

V důsledku toho, že jsou chudí a mají hlad a jsou nemocní. Ano.

Když vezmeme všechny peníze Jeffa Bezose a spálíme je, tak tím snížíme nerovnost, ale těm chudým tím moc nepomůžeme.

c) Společenské instituce jsou spravedlivé, pokud zajišťují blahobyt většiny lidí.

(welfaristická pozice)

Pokud je to jediné kritérium, tak ne. Pokud většina lidí bude žít v blahobytu a menšinu zabijí a opečou na grilu, tak ne. Pokud zajišťují základní práva a svobody menšině a zároveň zajišťují blahobyt, tak asi ano. Práva jsou podle mě ale na prvním místě.

d) Členové společnosti by měli mít alespoň určité minimum, které by jim to umožňovalo mít alespoň přijatelné životní podmínky?

Ano, ale je otázka, jakým systémem se to má zajišťovat. V každém případě bych nechtěl žít vedle lidí, kteří nemají alespoň přijatelné životní podmínky. Což by asi chtěl málokdo. Takže si myslím, že by je mít měli, otázka je, jak se jim to zabezpečí.

e) Při zvažování změn stávajících společenských institucí bychom měli více než jiná kritéria zohledňovat zájmy nejchudších členů společnosti. (prioritarianismus)

Já si myslím, že ano.

Rozlišovat bychom měli dvě věci. Jaký dopad to bude mít na chudé lidi a jaký dopad to bude mít na lidi, kteří mají nějakou nemorální výhodu, například když má někdo monopol díky clům. Pokud odstraním cla a on zbankrotuje, tak to podle mě není relevantní hledisko, protože do teď měl nemorální výhodu.

f) Z dlouhodobého hlediska pomoc chudým nespočívá v tom dávat jim almužnu, ale v rozšiřování rozsahu příležitostí, které jsou pro ně dostupné. Z dlouhodobého hlediska pomoc chudým vyžaduje skutečný ekonomický růst.

Určitě.

g) Pokud by se empiricky prokázalo, že silný sociální stát napomáhá efektivitě a růstu ekonomiky, pak by jeho existence byla ospravedlnitelná či přímo žádoucí.

Ospravedlnitelný snad ano, jestli žádoucí, to nevím.

5) Jaký zaujímáte k penzijní reformě, která proběhla v osmdesátých letech v Chile?

Pozitivní.

6) Systém stojí kolem takzvaných správcovských společností AFP, které jsou soukromé. Nová pravicová vláda bratra autora reformy stejně jako předchozí vláda levicové prezidentky Bacheletové hovoří o založení státní společnosti AFP, která by těm soukromým konkurovala. Jde o smysluplný krok, nebo je spíše nadbytečný či dokonce

negativní?

To je nekalá konkurence, to je negativní. Nesouhlasím s tím, ale není to úplná tragédie a další vláda to může zrušit.

- 7) **Při obhajobě tohoto kroku se argumentuje výší poplatků, i když je sporné, zda jsou v Chile skutečně vysoké, potom se o vysokých poplatcích mluví u podobného systému v Mexiku. Je legitimní, aby se stát nějakými kroky pokoušel výši poplatků snížit, pokud dojde k tomu, že jsou příliš vysoké?**

Vysoká cena nám říká, že je moc malá nabídka vzhledem k poptávce. Pokud má vláda skutečně pocit, že jsou vysoké poplatky, pak by se měla zamyslet, proč je tak malá nabídka. Případně se snažit tu nabídku zvýšit.

To znamená, že je konkurence třeba definovaná nějakými regulacemi, které jsou příliš striktní?

Takové omezení, které by nebylo žádoucí, by třeba bylo, pokud by na trh nesměli vstupovat zahraniční hráči. Pokud jde o regulace, které vyžadují nějakou minimální návratnost, tak tam zase chápu, pokud mají pocit, že bez nich by to bylo příliš riskantní. Pak by to snížení ceny bylo vykoupeno něčím dalším. Ale cenu taky nelze snižovat donekonečna. Jablko taky vždycky něco stojí, i když je konkurence prodavačů jablek vysoká.

- 8) **Pro OSVČ je účast v systému FDC dobrovolná, takže se ho většina neúčastní. Dává smysl, aby byla účast i pro OSVČ povinná? Ať už z důvodu stejných podmínek pro všechny, nebo z důvodu toho, že neúčast OSVČ výrazně snižuje průměrnou vyplácenou penzi.**

Pokud dva lidi dělají různé věci, tak nevím, proč by to mělo mít stejné. A pokud by to mělo být stejné, tak je otázka, proč by to všichni neměli mít jako ti živnostníci, proč by to neměli mít všichni dobrovolně.

Živnostníci jdou třeba do většího rizika, možná si myslí, že budou mít větší výnos, nevím, jestli ho mají. Nevím, proč by to měli mít stejné, u nás to taky mají živnostníci jinak.

- 9) **Ve Švédsku v 90. letech přišli s novou alternativou důchodové reformy postavené na virtuálních osobních účtech (NDC) (pokud neměl povědomí o této reformě, následoval popis jejích základních rysů) Jak hodnotíte takovou variantu důchodového systému ve srovnání s klasickým PAYG a Chile (FDC)?**

Já jsem příznivec chilského systému. Tohle mi připadá jako taková divná záplata, ale pokud jim to nějak rozpočtově vychází, tak budiž. Druhá otázka je, jaká je výnosnost pro ty lidi. Obávám se, že bude podobně tragická jako v tom státním systému.

Jiří Schwarz, Liberální institut, předseda akademické rady 25.7. 2018 (přepis rozhovoru)

- 1) **Považujete se za liberála?**

Ano, ale pouze za ekonomického. Jinak jsem politický konzervativec.

- 2) **Kteří tři autoři měli na váš liberalismus největší vliv?**

Gary Becker, Milton Friedman, James Buchanan.

- 3) **Potřebuje současný západní, evropský, potažmo český model sociální státu reformy? Případně jaké.**

Potřebuje, samozřejmě ta potřeba je v různých zemích různá. Západní model sociálního státu potřebuje velké reformy, protože se projevuje negativně. Za jeden z klíčových faktorů považují přirozený přírůstek obyvatelstva, chybí natalita, která by vedla k vyšší reprodukci a nemusela by se nahrazovat migrací.

Co se týče České republiky – zásadní změny by měly nastat v sociální politice, ve zdravotnictví a ve školství. Pomoc by měla být adresná. Dále by si lidé měli uvědomovat, že vzácné statky něco stojí, to znamená, že například služby ve školství by měly být zpoplatněny a to postupně od nejvyššího stupně, tedy vysoké školy jako první.

Penzijní reforma vyžaduje širší konsenzus ve společnosti, aby nedocházelo k nepredikovatelným změnám, jako se stalo po pádu Nečasovy vlády. Vůbec neříkám, že je penzijní reforma nutně zapotřebí, možná vůbec zapotřebí není, pokud převládne ve společnosti konsenzus, že se na penzi zajistí sami, vedle toho státního důchodu, například vlastnictvím cenných papírů nebo bytů.

To znamená, že toto by se nestimulovalo nějakou změnou systému, ale naopak tím, že by zůstal tak, jak je? Že by nedokázal vygenerovat uspokojivé důchody a lidé by se tomu přizpůsobili?

Přesně tak. Jak jsem říkal Petru Nečasovi, možná že cesta k chilskému modelu je nic nedělat.

4) **Souhlasíte s následujícími výroky?**

a) **Neexistuje žádný měřitelný vztah mezi ekonomickou svobodou a nerovností.**

To není pravdivý výrok. V zemích, jsou lidé ekonomicky svobodní, jsou si podle mého názoru rovnější.

b) **Chudí třetího světa umírají v důsledku hladu a nemocí, nikoliv v důsledku nerovnosti.**

To si myslím, že je pravdivý výrok.

c) **Společenské instituce jsou spravedlivé, pokud zajišťují blahobyt většiny lidí.**

(welfaristická pozice)

V demokratickém systému ano.

d) **Členové společnosti by měli mít alespoň určité minimum, které by jim to umožňovalo mít alespoň přijatelné životní podmínky?**

S tím nesouhlasím, protože kdo to bude určovat.

e) **Při zvažování změn stávajících společenských institucí bychom měli více než jiná kritéria zohledňovat zájmy nejchudších členů společnosti. (prioritarianismus)**

S tím souhlasím.

f) **Z dlouhodobého hlediska pomoc chudým nespočívá v tom dávat jim almužnu, ale v rozšiřování rozsahu příležitostí, které jsou pro ně dostupné. Z dlouhodobého hlediska pomoc chudým vyžaduje skutečný ekonomický růst.**

Souhlasím.

g) **Pokud by se empiricky prokázalo, že silný sociální stát napomáhá efektivitě a růstu ekonomiky, pak by jeho existence byla ospravedlnitelná či přímo žádoucí.**

Ano.

5) **Jaký zaujímáte k penzijní reformě, která proběhla v osmdesátých letech v Chile?**

Chilský penzijní systém považuju za nejlepší na světě. Jde o nejlepší řešení a v Liberálním institutu jsme k tomu pořádali řadu seminářů.

6) **Systém stojí kolem takzvaných správcovských společností AFP, které jsou soukromé. Nová pravicová vláda bratra autora reformy stejně jako předchozí vláda levicové prezidentky Bacheletové hovoří o založení státní společnosti AFP, která by těm soukromým konkurovala. Jde o smysluplný krok, nebo je spíše nadbytečný či dokonce negativní?**

Myslím si, že to jde proti logice reformy, která byla postavena na tom, že uzavřeli stávající PAYG systém. Státní systém jen pro armádu a policii... Sebastian Piñera, kterého znám stejně jako jeho bratra osobně, se podle mě plete. Půjde trochu o morální hazard, ta společnost nemůže zbankrotovat.

7) **Při obhajobě tohoto kroku se argumentuje výší poplatků, i když je sporné, zda jsou v Chile skutečně vysoké, potom se o vysokých poplatcích mluví u podobného systému v Mexiku. Je legitimní, aby se stát nějakými kroky pokoušel výši poplatků snížit, pokud dojde k tomu, že jsou příliš vysoké?**

Není to legitimní, protože výši poplatků určuje konkurence.

Pokud by stát určoval podmínku vstupu do odvětví arbitrárně, pak je to problém. Tím ale nemyslím, že stát nějak nastaví podmínky a ty pak fungují dvacet let stejně. Pokud to stát

každý rok mění, no tak pak časem dojde k tomu, že musí stanovovat výši poplatků, protože vstup do odvětví bude tak složitý, že vznikne oligopolní skupina, koluze.

- 8) **Pro OSVČ je účast v systému FDC dobrovolná, takže se ho většina neúčastní. Dává smysl, aby byla účast i pro OSVČ povinná? Ať už z důvodu stejných podmínek pro všechny, nebo z důvodu toho, že neúčast OSVČ výrazně snižuje průměrnou vyplácenou penzi.** Vzhledem k charakteru živnosti bych to nechal, nereguloval bych.
- 9) **Ve Švédsku v 90. letech přišli s novou alternativou důchodové reformy postavené na virtuálních osobních účtech (NDC) (pokud neměl povědomí o této reformě, následoval popis jejích základních rysů) Jak hodnotíte takovou variantu důchodového systému ve srovnání s klasickým PAYG a Chile (FDC)?**

To, že k takové reformě došlo ve Švédsku, není překvapivé. Státem organizovaná svépomoc tam má přece jen jiný význam než v zemích, kde mají přírodní podmínky příhodnější pro samostatný život. V těžkých podmínkách je logické, že se lidé sdružují do skupin a kooperují. Myslím, že chladnější podnebí, kratší den, že to vyžaduje.

Jako skoro čistý model máme Chile. Je dobré, že v Chile udělali ten model, co tam mají. Proti tomu stojí systémy státní.

Z hlediska politické průchodnosti mají ty hybridní systémy šanci. Musí ale dokázat, že tam kde funguje trh, je soukromá správa veřejných peněz než státní správě veřejných peněz. O tom, aby to tak bylo, rozhodují správné motivace. Je navíc nebezpečí, že jakmile tam figuruje ten stát, že nakonec státní systémy vytlačí ty soukromé. V Chile tu berličku neměli, proto jsem proti zavedení té státní společnosti, protože nakonec se objeví nějaký šílenec, který nakonec převede všechny důchodce do té státní společnosti.

Petr Brabec, Katedra hospodářské a sociální politiky NF VŠE, 26.7. 2018 (přepis rozhovoru)

- 1) **Považujete se za liberála?**
Já se považuju hlavně za sebe. Z naší Fakulty sociální a hospodářské politiky jsem asi nejvíc liberál z těch, co se věnují sociální politice, pokud vezmu ty z hospodářské politiky tak jsou všichni liberálnější.
- 2) **Kterí tři autoři měli na vaše smýšlení v oblasti sociální politiky a ekonomiky největší vliv?**
Friedrich Hayek a John M. Keynes.
- 3) **Potřebuje současný západní, evropský, potažmo český model sociální státu reformy? Případně jaké.**
Potřebuje zvýšit incentivy pro ty lidi. Je málo incentiv, aby se lidé z té situace dostali sami. Některé jsou příliš štědré. A ty incentivy jsou často opačné, tím, že jdou pracovat se mi nezvýší disponibilní příjem o tolik, aby to pokrylo výpadek příspěvku na bydlení. Nepracovat nebo pracovat načerno je pak zcela racionální.
- 4) **Souhlasíte s následujícími výroky?**
a) **Neexistuje žádný měřitelný vztah mezi ekonomickou svobodou a nerovností.**
Podle mého názoru existuje. Pokud máte čistou ekonomickou svobodu, pokud nebudete přerozdělovat, tak budete mít příjmovou nerovnost. Čím bude stát ekonomicky liberálnější, tím bude vyšší příjmová nerovnost.
b) **Chudí třetího světa umírají v důsledku hladu a nemocí, nikoliv v důsledku příjmové nebo majetkové nerovnosti.**
Samozřejmě.
c) **Společenské instituce jsou spravedlivé, pokud zajišťují blahobyt většiny lidí.**
(welfaristická pozice)
To je těžká otázka, protože byste musel definovat tu většinu. Já s tím nemohu souhlasit, instituce musí zajistit, aby měl každý stejná práva a stejné nároky ve stejné situaci.

Spravedlnost je podle mě právo na stejný přístup.

A kdybychom ten výrok přeformulovali na „Společenské instituce jsou spravedlivé, pokud umožňují blahobyt většiny lidí.“?

Ani takhle to podle mě není správně. Blahobyt není nutně kritérium. Společenské instituce mají zajistit stejné podmínky, aby se každý mohl vypracovat.

d) Členové společnosti by měli mít alespoň určité minimum, které by jim to umožňovalo mít alespoň přijatelné životní podmínky?

S tím souhlasím. Vždycky se můžete dostat do nějaké těžké situací. Život je hodně dlouhý a těch situací, kdy se vám může všechno pokazit, je hodně. Každý má právo udělat chybu a pak se poučit. I když udělá brutální chybu, má právo existovat. Proto souhlasím třeba i s institutem osobního bankrotu.

e) Při zvažování změn stávajících společenských institucí bychom měli více než jiná kritéria zohledňovat zájmy nejchudších členů společnosti. (prioritarianismus)

Stát by měl dbát na to, aby se lidé měli čím dál tím lépe. Chudoba bude vždycky, pokud ji chápeme jako relativní kritérium.

f) Z dlouhodobého hlediska pomoc chudým nespočívá v tom dávat jim almužnu, ale v rozšiřování rozsahu příležitostí, které jsou pro ně dostupné. Z dlouhodobého hlediska pomoc chudým vyžaduje skutečný ekonomický růst.

Souhlasím. Naprosto.

g) Pokud by se empiricky prokázalo, že silný sociální stát napomáhá efektivitě a růstu ekonomiky, pak by jeho existence byla ospravedlnitelná či přímo žádoucí.

Ano, jasně. Ale to se špatně prokazuje.

5) Jaký zaujímáte k penzijní reformě, která proběhla v osmdesátých letech v Chile?

Chilský systém je skvělý v tom, že je tržní. Samozřejmě má spoustu much, které se od 80. let nepodařilo vyladit. Třeba, že ženy odchází do penze o pět let dřív a dožívají se více let. Přitom by se to dalo vyřešit tak, že muž bude půlku odvodu posílat na účet ženy a žena půlku odvodu na účet muže. Ale navzdory těm mouchám systém jako takový funguje dobře. Pokud v tom systému jste, tak se máte v penzi dobře. To u nás nefunguje.

6) Systém stojí kolem takzvaných správcovských společností AFP, které jsou soukromé. Nová pravicová vláda bratra autora reformy stejně jako předchozí vláda levicové prezidentky Bacheletové hovoří o založení státní společnosti AFP, která by těm soukromým konkurovala. Jde o smysluplný krok, nebo je spíše nadbytečný či dokonce negativní?

Z krátkodobého hlediska by to mohlo mít přínos v tom, že by to přineslo konkurenci a mohlo to trochu rozvířit. Dlouhodobě je to nesmysl, protože stát nemá podnikat tam, kde podnikají soukromé subjekty. Soukromý subjekt může těžko konkurovat státu, který může sanovat ztráty z cizích prostředků.

7) Při obhajobě tohoto kroku se argumentuje výší poplatků, i když je sporné, zda jsou v Chile skutečně vysoké, potom se o vysokých poplatcích mluví u podobného systému v Mexiku. Je legitimní, aby se stát nějakými kroky pokoušel výši poplatků snížit, pokud dojde k tomu, že jsou příliš vysoké?

Ona je otázka, zda je legitimní, když jste soukromá společnost, vybírat poplatky v relaci k příjmu. Nemělo by se vybírat od všech stejně? Třeba padesátikoruna měsíčně? I když samozřejmě v bankovníctví to tak je. Ale má to tak být, i když je to státem nastaveno, že je to povinné? Nemohl by stát tedy i nastavit, kolik ty poplatky budou? Ale to už je státní zásah. Navíc ten člověk si to může spočítat, je to jedna investice. Tak vidí, že někde má vyšší zhodnocení, ale i vyšší poplatky. Tak si to spočítá, jestli se mu to třeba i tak vyplatí. Logicky tam kde je vyšší výnos, by mohly být i vyšší poplatky, protože se lidem pořád vyplatí je platit. Společnost může říct – máme větší výnosy, tak pojdte k nám, vyplatí se vám to a poplatky tomu odpovídají. Proč by je pak měl někdo omezovat, kolik si mají ty poplatky nastavit.

Ale když říká lidem, že tam ty peníze musí posílat, pak by měl i mít právo říct, kolik maximálně ty poplatky mohou být.

- 8) **Pro OSVČ je účast v systému FDC dobrovolná, takže se ho většina neúčastní. Dává smysl, aby byla účast i pro OSVČ povinná? Ať už z důvodu stejných podmínek pro všechny, nebo z důvodu toho, že neúčast OSVČ výrazně snižuje průměrnou vyplácenou penzi.**

Určitě by to mělo být povinné. Nikdo by neměl mít výjimku, měl by to být univerzální systém, ani armáda by neměla být mimo, jak to udělal Pinochet, aby se mu nevzbouřila, pokud by to náhodou nevyšlo.

- 9) **Ve Švédsku v 90. letech přišli s novou alternativou důchodové reformy postavené na virtuálních osobních účtech (NDC) (pokud neměl povědomí o této reformě, následoval popis jejích základních rysů) Jak hodnotíte takovou variantu důchodového systému ve srovnání s klasickým PAYG a Chile (FDC)?**

NDC je PAYG, kde se liší výplata dávky a její výpočet. Rozdíl je, že my si pod PAYG představujeme ten náš PAYG DB, který je solidární, zatímco NDC je nesolidární, je tam vyšší ekvivalence. Ale rozdíl v tom v principu není žádný, pořád ty peníze musíte brát od lidí, co zrovna pracují. Je hezké, že to vidíte na tom papíře, ale tam to můžete vidět teoreticky i v tom našem PAYG.

V Chile plně souhlasím s tím, že rozdělil investování do rizikovějších plánů podle věku. Že ti nejstarší nemohou jít do těch rizikových investic. Ale ještě lepší by bylo, kdyby naopak těm nejmladším zakazovali do toho nejkonzervativnějšího fondu. Mladí by měli investovat do těch nejrizikovějších, protože jde o dlouhodobý horizont. Tam je pak strašně velký rozdíl v té vyplácené penzi.

Nejlépe většinou ze srovnání vycházejí kombinované systémy. Třeba Nizozemsko, kde je první pilíř v podstatě rovný důchod, druhý pilíř je kolektivní investování jako zodpovědnost zaměstnavatele, ve třetím si mohou soukromě investovat jak chtějí. A jenom ty první pilíře dokážou vygenerovat hrubý náhradový poměr 80 %. To náš systém nikdy nedokáže.

Viktor Paggio, bývalý poslanec, 27.7. 2018 (přepis rozhovoru)

- 1) **Považujete se za liberála?**

Ano.

- 2) **Kterí tři autoři měli na váš liberalismus největší vliv?**

Hayek, Matt Ridley, Ron Paul.

- 3) **Potřebuje současný západní, evropský, potažmo český model sociální státu reformy? Případně jaké.**

Potřebujeme překlopit sociální systém, aby měli lidé větší iniciativu se zaopatřit, aby se měli dobře oni a její rodiny. A potom finanční udržitelnost.

- 4) **Souhlasíte s následujícími výroky?**

a) **Neexistuje žádný měřitelný vztah mezi ekonomickou svobodou a nerovností.**

Nepravda. Čím větší ekonomická svoboda, tím větší ekonomická rovnost. Jsou země, kde se přerozděluje jako blázen, ale rovnost to nepřineslo.

b) **Chudí třetího světa umírají v důsledku hladu a nemocí, nikoliv v důsledku nerovnosti.**

Ano.

c) **Společenské instituce jsou spravedlivé, pokud zajišťují blahobyt většiny lidí.**

(welfaristická pozice)

Ne.

A kdybychom ten výrok přeformulovali na „Společenské instituce jsou spravedlivé, pokud umožňují blahobyt většiny lidí.“?

Ano. Mají nastavit pravidla, aby většina lidí blahobytu dosáhla sama.

- d) **Členové společnosti by měli mít alespoň určité minimum, které by jim to umožňovalo mít alespoň přijatelné životní podmínky?**
V západním světě ano.
- e) **Při zvažování změn stávajících společenských institucí bychom měli více než jiná kritéria zohledňovat zájmy nejchudších členů společnosti. (prioritarianismus)**
Ne.
- f) **Z dlouhodobého hlediska pomoc chudým nespočívá v tom dávat jim almužnu, ale v rozšiřování rozsahu příležitostí, které jsou pro ně dostupné. Z dlouhodobého hlediska pomoc chudým vyžaduje skutečný ekonomický růst.**
Ano.
- g) **Pokud by se empiricky prokázalo, že silný sociální stát napomáhá efektivitě a růstu ekonomiky, pak by jeho existence byla ospravedlnitelná či přímo žádoucí.**
Ne. Lidský život není jen o penězích a ekonomice, důležitá je i svoboda.
- 5) **Jaký zaujímáte k penzijní reformě, která proběhla v osmdesátých letech v Chile?**
Každý posun k osobní odpovědnosti lidí je správný. PAYG má řadu nevýhod, stát nedokáže zajistit, že to, co do systému pošleme, nám pak vrátí.
- 6) **Systém stojí kolem takzvaných správcovských společností AFP, které jsou soukromé. Nová pravicová vláda bratra autora reformy stejně jako předchozí vláda levicové prezidentky Bacheletové hovoří o založení státní společnosti AFP, která by těm soukromým konkurovala. Jde o smysluplný krok, nebo je spíše nadbytečný či dokonce negativní?**
Spíš negativní krok. Bude tendence tu společnost nějak protežovat, povede to k nerovnému přístupu a vytlačení těch soukromých společností.
- 7) **Při obhajobě tohoto kroku se argumentuje výší poplatků, i když je sporné, zda jsou v Chile skutečně vysoké, potom se o vysokých poplatcích mluví u podobného systému v Mexiku. Je legitimní, aby se stát nějakými kroky pokoušel výši poplatků snížit, pokud dojde k tomu, že jsou příliš vysoké?**
Pokud existuje svobodná soutěž, pak státní subjekt nevytvoří lepší podmínky. Pokud je tam oligopol nebo přílišné regulace vstupu na trh. Jediný legitimní krok státu, aby to změnil, je pak snížit náklady vstupu nových hráčů do systému. Tím dosáhne snížení poplatků.
- 8) **Pro OSVČ je účast v systému FDC dobrovolná, takže se ho většina neúčastní. Dává smysl, aby byla účast i pro OSVČ povinná? Ať už z důvodu stejných podmínek pro všechny, nebo z důvodu toho, že neúčast OSVČ výrazně snižuje průměrnou vyplácenou penzi.**
Pokud nutím zaměstnance a existuje tu nějaký morální hazard, kdy neodpovědnému živnostníkovi platíme sociální důchod, pak to není spravedlivé.
- 9) **Ve Švédsku v 90. letech přišli s novou alternativou důchodové reformy postavené na virtuálních osobních účtech (NDC) (pokud neměl povědomí o této reformě, následoval popis jejích základních rysů) Jak hodnotíte takovou variantu důchodového systému ve srovnání s klasickým PAYG a Chile (FDC)?**
Neodstraňuje tu základní nevýhodu systému, i s těmi popsányými mechanismy může nastat situace, že nároky lidí v důchodu budou vyšší než příspěvky, které má stát k dispozici. Hezká kosmetická úprava průběžného systému.
Neodmítám kombinaci PAYG a soukromého systému. Jinak se mi víc líbí to Chile.

Dominikem Stroukal, Roklen, hlavní ekonom 28.7. 2018 (přepis rozhovoru)

- 1) **Považujete se za liberála?**
Ano.

2) **Kterí tři autoři měli na váš liberalismus největší vliv?**

Na začátku Murray Rothbard, který mi ve dvaceti dal rychlé odpovědi na všechno. Měl vliv v tom, že mi ukázal nějaké směřování.

Jinak Ludwig von Mises.

3) **Potřebuje současný západní, evropský, potažmo český model sociální státu reformy? Případně jaké.**

Změny určitě, dokonce i radikální. Liberalizace v každém případě, ať už chceme sociální stát, či nikoliv. Pokud ho chceme zachovat, tak musíme liberalizovat, aby byl ufinancovatelný. Kdyby ekonomika každý rok rostla 4-5 %, tak za 20 až 30 let by lidé byli tak extrémně bohatí, že by pro ně ufinancování důchodů bylo velmi levné. Do systému by přispívali hodně dlouho a od státu by za to nedostali skoro nic, ale na to, aby mohli žít v důchodu rozumným životem by jim stačilo si jednou za pět let odložit jednu výplatu. Ale k tomu by se nedosáhlo bez extrémně bohatší budoucnosti.

K liberalizaci obchodu a podnikání by měli dojít i sociální demokraté, aby se zvýšil růst exponenciálně tak, že důchody dokážeme pokrýt.

4) **Souhlasíte s následujícími výroky?**

a) **Neexistuje žádný měřitelný vztah mezi ekonomickou svobodou a nerovností.**

S tím bych nesouhlasil. Země s ekonomickou svobodou budou mít lepší monetární politiku, to znamená, že tam nebude vysoká inflace, na které vydělávají pouze držitelé některých aktiv, což způsobuje tu největší nerovnost, pak tam bude ten pozitivní vztah. Čím větší ekonomická svoboda, tím menší nerovnost.

b) **Chudí třetího světa umírají v důsledku hladu a nemocí, nikoliv v důsledku nerovnosti.**

Tohle se mi úplně nezdá. Nemyslím si, že někdo zastává pozici, že lidé umírají na nerovnost.

c) **Společenské instituce jsou spravedlivé, pokud zajišťují blahobyť většiny lidí.**

(welfaristická pozice)

Nesouhlasím.

A kdybychom ten výrok přeformulovali na „Společenské instituce jsou spravedlivé, pokud umožňují blahobyť většiny lidí.“?

Taky ne. Vztah mezi blahobytem a spravedlností je nepřímý, nějaká korelace tam bude, ale není to to, co činí instituce spravedlivými.

d) **Členové společnosti by měli mít alespoň určité minimum, které by jim to umožňovalo mít alespoň přijatelné životní podmínky?**

Měli mít... Tady je čeština hodně zrádná. Každý by si měl zkusit cestu kolem světa, na to bych řekl ano. V této otázce je ale cítit nárok, který musím odmítnout. I když bych souhlasil, že každý by měl mít možnost, stejně jako možnost vyrazit kolem světa nebo najít pravou lásku.

e) **Při zvažování změn stávajících společenských institucí bychom měli více než jiná kritéria zohledňovat zájmy nejchudších členů společnosti. (prioritarianismus)**

Jako absolutní výrok bych s tím nesouhlasil, i když ve většině případů tam vidím souvislost. Budou příklady, že bude nějaká spravedlivá změna, která třeba nebude v zájmu části chudých.

f) **Z dlouhodobého hlediska pomoc chudým nespočívá v tom dávat jim almužnu, ale v rozšiřování rozsahu příležitostí, které jsou pro ně dostupné. Z dlouhodobého hlediska pomoc chudým vyžaduje skutečný ekonomický růst.**

S tím bych souhlasil.

g) **Pokud by se empiricky prokázalo, že silný sociální stát napomáhá efektivitě a růstu ekonomiky, pak by jeho existence byla ospravedlnitelná či přímo žádoucí.**

Kdyby se empiricky prokázalo, že když chudým lidem sebereme děti a přerozdělíme je k bohatým rodičům, tak by se měly lépe – to se empiricky dokáže celkem jednoduše – přesto bychom s tím asi nesouhlasili.

I kdyby moje libertariánská utopie byla horší stav světa, tak bych to stejně chtěl, protože to je spravedlivější. Ale já si navíc myslím, že by to navíc byl i lepší stav světa.

5) Jaký zaujímáte k penzijní reformě, která proběhla v osmdesátých letech v Chile?

Já mám s tím ten problém, že tento systém a jemu podobné považují státní dluhopisy za bezrizikové aktivum. Já jako duší liberál řeknu, že je super, aby se místo PAYG soukromě spořilo a investovalo, ale na druhou stranu ten nákup státních dluhopisů pak působí jako takové perpetuum mobile. Líbilo by se mi, když tam už musí být dluhopisy, ať si člověk může vybrat které. Třeba firemní dluhopisy. Nebo pokud státní, tak možnost si vybrat, kterého konkrétního státu.

Chápu, že se to hodně liberálům líbím a chápu i proč. Ale kdyby se to mělo teď zavádět v Česku, tak bych z těchto důvodů nesouhlasil. Stejně jako jsem nesouhlasil s tím, co se zavádělo za Nečasovy vlády. Je to taková předstíraná svobodná volba.

6) Při různých snahách o dílčí změny systému se argumentuje výší poplatků, i když je sporné, zda jsou v Chile skutečně vysoké, potom se o vysokých poplatcích mluví u podobného systému v Mexiku. Je legitimní, aby se stát nějakými kroky pokoušel výši poplatků snížit, pokud dojde k tomu, že jsou příliš vysoké?

Pokud stát vytvořil oligopol tím, že uděluje licence, pak to bude generovat vysoké poplatky, má asi právo tu cenu snížit. Nejlepší je samozřejmě deregulovat, aby nevznikal oligopol. Second best varianta je poplatky direktivně snížit, i když to zní dost neliberálně.

7) Pro OSVČ je účast v systému FDC dobrovolná, takže se ho většina neúčastní. Dává smysl, aby byla účast i pro OSVČ povinná? Ať už z důvodu stejných podmínek pro všechny, nebo z důvodu toho, že neúčast OSVČ výrazně snižuje průměrnou vyplácenou penzi. Když už je to státní systém, tak si dokážu představit, že je spravedlivější varianta, aby byly rovné podmínky. Pokud bych měl hlasovat jestli to nechat, jak je to teď, nebo ty podmínky srovnat, pak bych pro to možná i ruku zvednul.

8) Ve Švédsku v 90. letech přišli s novou alternativou důchodové reformy postavené na virtuálních osobních účtech (NDC) (pokud neměl povědomí o této reformě, následoval popis jejích základních rysů) Jak hodnotíte takovou variantu důchodového systému ve srovnání s klasickým PAYG a Chile (FDC)?

Líbí se mi na tom, že automaticky řeší valorizaci penzí. To je u nás obrovské politikum, které představuje špatné pobídky pro politické strany, aby to využívaly v politickém boji. Pokud by to bylo takto automatické, pak by tento problém zmizel. Politici by neměli motivaci kupovat si důchodce.

Stejně tak nastavit automatický mechanismus těch parametrických úprav. Ale stejně to nezachrání ty důchody, pokud by se důchodci dožívali – ad absurdum – 150 let, pak to stejně nebude udržitelné.

Stát se snaží malými reformami vyřešit otázku důchodů, jestli švédská cesta, chilská cesta.

Vedle toho se ale mohou vytvářet paralelní struktury – a já věřím, že se to už děje – jejichž postupného vznikání si málokdo všimne. Systém státní důchodů tak bude stále irelevantnější. Roman Abramovič si dnes může platit všechno soukromé, letadlo, osvětlení, soudy. Když to dám do perspektivy, kde je dnes Roman Abramovič ve srovnání s průměrným člověkem, tak dnešní průměrný člověk je na tom tak, že by působil jako Abramovič v 18. nebo i 19. století. Za 100 let můžeme být na tom tak jako dnes Jeff Bezos, pak nám bude jedno, jaké bude stát platit minimální důchody, zabezpečíme se sami.

Mezitím se budou řešit reformy, které jsou důležité, aby se systém teď nezhroutil. Já si myslím, že v této chvíli je tím pádem lepší neexperimentovat, ten náš PAYG systém není úplně špatný. Ty peníze nikde neleží, nikdo je nemůže zpronevěřit nebo ukrást, jdou rovnou od lidí k lidem.